

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РУДЕНЬ ДМИТРО СТАНІСЛАВОВИЧ

УДК 342.7+342.56 + 342.25+342.55

ДИСЕРТАЦІЯ

**«КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНИ ЯК
ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ»**

Спеціальність 081 Право

(Галузь знань 08 Право)

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Д.С. Рудень

Науковий керівник: Григоренко Євген Іванович, кандидат юридичних наук, доцент

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Рудень Д. С. Конституційні цінності в умовах формування України як правової держави. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право (галузь знань 08 Право). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2025.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню конституційних цінностей в умовах формування України як правової держави. У роботі проаналізовано цінності з філософського та конституційно-правового аспекту. У ході дослідження було з'ясовано те, що розвиток системи цінностей можна спостерігати за часів первісної доби. Це були ті потреби, які служили своєрідним інструментом та засобом людського виживання у природному середовищі. Акцентовано увагу на тому, що вся сфера людського життя, яка базувалась на ідеях природних прав заклала важливі фундаментальні аксіологічні основи як для подальшого розвитку правових систем, які існують у сучасних країнах світу, так і для подальшого становлення та утвердження концепту правової державності.

Проведений змістовний аналіз доктринальних підходів щодо визначення категорії “цінності” як філософської та конституційно-правової категорії, у ході якого розглянуто та опрацьовано наукові праці філософів античності (Аристотеля, Платона), філософів інших періодів, а також сучасних українських учених, у тому числі конституціоналістів. Відомо, що загальнотеоретичні підходи формують уявлення про цінності, що пов'язано з предметами матеріального світу, духовними благами, природними явищами, продуктами суспільного виробництва, формами суспільної організації, історичними подіями, моральними вчинками, духовними витворами для людства, інтересами, об'єктами тощо. На основі проведеного всебічного аналізу наукових доктрин було зроблено висновок про те, що з філософської точки зору цінність представляє собою форму існування людського життя протягом якого особа відтворює свої ідеї та реалізовує свої бажання. Як конституційно-правова категорія

цінність – це базова настанова та орієнтир, а також важливий соціальний регулятор реалізації прав та свобод, необхідний каталізатор трансформації правопорядку, інноваційного розвитку національної правової системи, який повинен охоронятись державою та суспільством.

У дослідженні розкрито зміст та значення конституційних цінностей у суспільстві. У ході дослідження, автором надано детальну характеристику фундаментальним загальнолюдським цінностям, що закріплено у статті 3 Конституції України. З'ясовано, що конституційні цінності, які закріплені в Основному Законі є фундаментальною базою життєвих людських благ, що перебувають під особливою охороною держави.

У межах дисертаційного дослідження проаналізовано Україну як правову державу з аксіологічної точки зору, у ході якого надано змістовну характеристику ключовим конституційним принципам. Зокрема, у роботі приділено належну увагу принципу верховенству права, який займає центральне місце у системі права та у механізмі побудови цілісної системи законодавства, визначено проблеми його реалізації на сучасному етапі, у тому числі у контексті запровадження та реалізації правових цінностей. Також у ході дослідження розкрито основні положення змісту та значення принципу взаємної відповідальності людини та держави. Обґрунтовується теза про те, що вказаний принцип формує особливу ціннісну систему взаємної дії. Відомо, що на сьогоднішній день не повною мірою врегульовано всі питання стосовно притягнення до відповідальності держави, у тому числі її органів влади, посадових осіб за неякісні та неефективні управлінські рішення через відсутність відповідного законодавчого забезпечення та відсутності правових норм. У зв'язку з цим, людина у порівнянні з державою при вчиненні факту правопорушення щодо неї виступає більш слабшою стороною. Такий практичний дисбаланс, що вочевидь дисонує із запровадженим правовим принципом, не сприяє формуванню ціннісної системи та подальшій динамічній розбудові правової державності.

У роботі проаналізовано трансформацію основних видів конституційних цінностей в умовах формування Української правової держави, що реалізовувалося на тлі різноманітних соціальних та технологічних чинників, які суттєво вплинули на подальший розвиток прав та свобод людини та громадянина, розвиток державності, перетворення системи публічного управління. Зокрема, з'ясовано, що розвиток глобальної мережі інтернет суттєво вплинув як на розширення каталогу конституційних прав та свобод, так і на формування нових підходів у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування та динамічного розвитку конституційних прав та цінностей у сфері інформаційних правовідносин. У свою чергу, прагнення до оновлення корпусу державних службовців та службовців місцевого самоврядування, відходу від рудиментарних залишків старого державного управління було підставою для запровадження та реалізації державної політики люстрації, яка мала свій відповідний вплив на розвиток конституційно-правових цінностей, що було проаналізовано у роботі.

У межах дисертаційного дослідження було висвітлено процесуальні механізми, засоби реалізації конституційних цінностей, які виступають найважливішими формами прояву та захисту прав, свобод та законних інтересів людини та громадянина. Проаналізовано аксіологічні аспекти конституціоналізації питань, пов'язаних із судоустроєм України та їх реалізацію на практиці. В ході проведеного наукового дослідження встановлено, що українське правосуддя, яке на сьогоднішній день перебуває у процесі реформування, не функціонує в тому обсязі та відповідно до тих стандартів, що сприяли би гарантуванню базових конституційно-правових цінностей правової держави. Окрему увагу було приділено організації та функціонуванню Конституційного Суду України, а також сформульованим ним юридичним позиціям, у яких орган конституційної юрисдикції сформулював та зафіксував базові конституційні цінності як підґрунтя для розвитку правової державності.

На підставі аксіологічного аналізу розкрито ключові положення модернізації конституційних цінностей у сфері організації публічної влади, у ході якого було

визначено основні аспекти реформи, спрямованої на децентралізацію державної влади, її вплив на подальший розвиток правової державності, визначено проблемні питання внутрішньо організаційного характеру органів місцевого самоврядування, які виникають у процесі здійснення владних повноважень. У цьому контексті сформульовано підхід, відповідно до якого вказана реформа є певною спробою політичної еліти, що покликана розкрити суть розвитку правової державності та можливість реалізувати гарантовані державою конституційні цінності та у першу чергу у сфері управління державними справами. Крім цього, у роботі проаналізовані процеси реформування правоохоронної системи, особливо органів національної поліції, визначено сутність та зміст такої реформи з точки зору реалізації конституційних цінностей та становлення правової держави.

У дисертаційному дослідженні надано змістовну характеристику соціально зумовленим трансформаційним процесам у сфері реалізації конституційних цінностей громадянського суспільства. У процесі дослідження висвітлено найважливіші ключові аспекти провідних інститутів громадянського суспільства, визначено їх роль у процесі формування правової державності, охарактеризовано змістовні напрями взаємодії з державою в аспекті гарантування конституційних цінностей, проаналізовані новації українського законодавства та виявленні їхні практико-реалізаційні недоліки.

Підкреслено значущість конституційних цінностей у сфері реалізації національної безпеки та оборони України як правової держави. У ході дослідження проаналізовано ключові положення інформаційної безпеки, висвітлені основні аспекти прояву корупції в органах влади, що є прямою загрозою інтересам національної безпеки, здійснено аналіз реалізації базових конституційно-правових цінностей в умовах правового режиму воєнного стану, напрацьовано наукові положення та пропозиції стосовно гарантування реалізації конституційних цінностей у межах здійснення державної політики у сфері національної безпеки та оборони для забезпечення існування України не лише як суверенної та незалежної, але й як правової держави, а також трансформації існуючого правопорядку.

Ключові слова: конституційна аксіологія, конституційні цінності, правова держава, громадянське суспільство, конституціоналізм на демократичних засадах, конституційна реформа, трансформація конституційних цінностей, інноваційні перетворення національної правової системи, трансформація правопорядку.

ABSTRACT

Ruden D. Constitutional values in the conditions of formation of Ukraine as a legal state. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 Law (field of knowledge 08 Law). – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of constitutional values in the conditions of the formation of Ukraine as a legal state. The work analyzes values from a philosophical and constitutional-legal aspect. During the research, it was found that the development of the value system can be observed during the primitive age. These were the needs that served as a kind of tool and means of human survival in the natural environment. Attention is focused on the fact that the entire sphere of human life, which was based on the ideas of natural rights, laid important fundamental axiological foundations both for the further development of legal systems that exist in modern countries of the world, and for the further formation and approval of the concept of legal statehood.

A substantive analysis of doctrinal approaches to the definition of the category of "value" as a philosophical and constitutional-legal category was conducted, during which the scientific works of philosophers of antiquity (Aristotle, Plato), philosophers of other periods, as well as modern Ukrainian scientists, including constitutionalists, were examined and elaborated. It is known that general theoretical approaches form an idea of values related to objects of the material world, spiritual goods, natural phenomena, products of social production, forms of social organization, historical events, moral actions, spiritual creations

for humanity, interests, objects, etc. On the basis of a comprehensive analysis of scientific doctrines, it was concluded that from a philosophical point of view, value is a form of existence of human life during which a person reproduces his ideas and realizes his desires. As a constitutional-legal category, value is a basic guideline, as well as an important social regulator of the realization of rights and freedoms, a necessary catalyst for the transformation of the legal order, innovative development of the national legal system, which must be protected by the state and society.

The research reveals the content and significance of constitutional values in society. During the research, the author provided a detailed description of the fundamental human values enshrined in Article 3 of the Constitution of Ukraine. It was found that the constitutional values, which are enshrined in the Basic Law, are the fundamental basis of vital human benefits that are under the special protection of the state.

Within the scope of the dissertation research, Ukraine as a legal state was analyzed from an axiological point of view and a meaningful characterization was provided by key constitutional principles. In particular, the work pays due attention to the principle of the rule of law, which occupies a central place in the legal system and in the mechanism of building a coherent system of legislation, and identifies the problems of its implementation at the current stage, including in the context of the introduction and implementation of legal values. Also, in the course of the study, the main provisions of the content and meaning of the principle of mutual responsibility of man and the state were revealed. The thesis that this principle forms a special value system of mutual action is substantiated. It is known that nowadays all issues related to bringing the state, including its authorities, officials to account for low-quality and ineffective management decisions have not been fully resolved due to the lack of appropriate legislative support and the absence of legal norms. In this regard, in comparison with the state, when a crime is committed, a person acts as a weaker party. Such a practical imbalance, which is obviously inconsistent with the established legal principle, does not contribute to the formation of the value system and the further dynamic development of the legal statehood.

The work analyzes the transformation of the main types of constitutional values in the conditions of the formation of the Ukrainian legal state, which was implemented against the background of various social and technological factors that significantly influenced the further development of human and citizen rights and freedoms, the development of statehood, and the transformation of the public administration system. In particular, it was found that the development of the global Internet network significantly influenced both the expansion of the catalog of constitutional rights and freedoms, as well as the formation of new approaches in the activities of state authorities and local self-government and the dynamic development of constitutional rights and values in the field of informational legal relations. In turn, the desire to renew the corps of civil servants and local government employees, to move away from the rudimentary remnants of the old state administration, was the basis for the introduction and implementation of the state policy of lustration, which had its corresponding impact on the development of constitutional and legal values, which was analyzed in the work.

Within the framework of the dissertation research, the procedural mechanisms, means of implementation of constitutional values, which are the most important forms of manifestation and protection of the rights, freedoms and legitimate interests of a person and a citizen, were highlighted. The axiological aspects of the constitutionalization of issues related to the judicial system of Ukraine and their implementation in practice were analyzed. In the course of the conducted scientific research, it was established that Ukrainian justice, which is currently in the process of reform, does not function to the extent and in accordance with those standards that would contribute to guaranteeing the basic constitutional and legal values of the rule of law. Particular attention was paid to the organization and functioning of the Constitutional Court of Ukraine, as well as to the legal positions formulated by it, in which the body of constitutional jurisdiction formulated and recorded basic constitutional values as a basis for the development of legal statehood.

On the basis of an axiological analysis, the key provisions of the modernization of constitutional values in the sphere of the organization of public power were revealed, during which the main aspects of the reform aimed at the decentralization of state power, its impact

on the further development of legal statehood, were determined, problematic issues of the internal organizational nature of local government bodies that arise in the process of exercising authority were identified. In this context, an approach was formulated, according to which the specified reform is a certain attempt of the political elite, which is designed to reveal the essence of the development of legal statehood and the possibility of realizing the constitutional values guaranteed by the state, primarily in the sphere of state affairs management. In addition, the work analyzes the processes of reforming the law enforcement system, especially the national police bodies, and defines the essence and content of such reform from the point of view of the implementation of constitutional values and the establishment of the rule of law.

The dissertation research provides a meaningful description of socially determined transformational processes in the sphere of realization of constitutional values of civil society. In the process of research, the most important key aspects of the leading institutions of civil society were highlighted, their role in the process of legal state formation was determined, meaningful directions of interaction with the state in the aspect of guaranteeing constitutional values were characterized, the innovations of Ukrainian legislation were analyzed and their practical implementation shortcomings were identified.

The importance of constitutional values in the field of national security and defense of Ukraine as a legal state is emphasized. In the course of the study, the key provisions of information security were analyzed, the main aspects of the manifestation of corruption in the authorities, which are a direct threat to the interests of national security, were highlighted, the implementation of basic constitutional and legal values in the conditions of the legal regime of martial law was analyzed, scientific provisions and proposals have been developed regarding the guarantee of the implementation of constitutional values within the framework of the implementation of state policy in the field of national security and defense to ensure the existence of Ukraine not only as a sovereign and independent, but also as a legal state, as well as the transformation of the existing legal order.

Keywords: constitutional axiology, constitutional values, rule of law, civil society, constitutionalism on democratic bases, constitutional reform, transformation of constitutional values, innovative transformations of the national legal system, transformation of the legal order.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації: публікації у фахових виданнях України:

1. Рудень Д. С. Реалізація конституційних цінностей правосуддя в аспекті становлення правової державності в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2018. № 26. С. 176–179.
2. Рудень Д. С. Об'єднання територіальних громад як важливий феномен розвитку конституційних цінностей української правової держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 203–207.
3. Рудень Д. С. Негативний вплив корупції на реалізацію конституційних цінностей та становлення правової державності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. с. 76–79.

Наукові праці у зарубіжному виданні країни, що входить до Європейського Союзу:

4. Ruden D. Institute of mutual responsibility of the person and the state as the constitutional value for Ukrainian legal statehood formation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 1. P. 67–72.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Рудень Д. С. Верховенство права як фундаментальна конституційна цінність для становлення правової державності в Україні: збірник тез доповідей Міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків: 27 квітня 2018 р.). Харків: ХНУ ім В.Н. Каразіна, 2018. С. 311–316.
6. Рудень Д. С. Проблеми розвитку конституційних цінностей в сфері інформаційних відносин в аспекті розбудови української правової державності:

збірник наук. матер. Міжнар. інтернет-конф. (м. Вінниця, 15 квіт. 2019 р.). м. Вінниця. С. 63–67.

7. Рудень Д. С. Роль Конституційного суду України у процесі формування конституційних цінностей української правової державності: матеріали. Міжнар. наук-практ. конф. (м. Дніпро, 3-4 вересня 2021 р.). м. Дніпро. С.16–20.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
 РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ.....	22
1.1. Цінність як філософська та конституційно-правова категорія.....	22
1.2. Зміст та значення конституційних цінностей у суспільстві.....	45
1.3. Україна як правова держава: аксіологічний аспект.....	63
Висновки до розділу 1.....	98
 РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСНОВНИХ ВИДІВ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	101
2.1. Трансформація конституційних цінностей у сфері прав і свобод людини під впливом ідей правової державності.....	101
2.2. Модернізація конституційних цінностей у сфері організації публічної влади у межах формування правової держави в Україні.....	144
2.3. Зміна конституційних цінностей громадянського суспільства при формуванні правової державності на теренах України.....	176
Висновки до розділу 2.....	205
 ВИСНОВКИ.....	210
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	218
ДОДАТОК.....	232

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах сьогодення в Україні відбувається формування правової державності. Цей процес суттєвим чином впливає майже на всі сфери як державного, так і суспільного життя. Не є виключенням і ті конституційні цінності, що як зафіксовані у чинному конституційному законодавстві, так і формуються на рівні суспільної свідомості. У зв'язку з цим, потребує наукового опрацювання питання трансформації конституційних цінностей в умовах прискореного розвитку Української державності, формування України як правової держави, інноваційного розвитку національної правової системи та трансформації правопорядку. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень проблематики правової держави залишаються не з'ясованими питання впливу формування правової держави на процес трансформації та модернізації конституційних цінностей, інноваційного розвитку національної правової системи.

Конституція Україна проголосила Україну правовою державою на національному рівні та гарантувала найважливіші цінності, які відображуються у правах, свободах людини та громадянина, визначають систему функціонування механізму державної влади, закладають основи конституційного ладу, сприяють розвитку громадянського суспільства та спрямовані на підтримання національної безпеки та обороноздатності держави. Проте через різноманітні антисоціальні прояви, які вчиняються представниками публічної влади, громадянами як учасниками суспільних правовідносин, іншими суб'єктами може відбуватися руйнація системи конституційних цінностей, які потребують негайних оперативних заходів з метою недопущення розмивання контурів правової державності як у фактичному, так і юридичному сенсі.

Правова держава як здобуток передової думки сучасної цивілізації виступає змістовним блоком високих стандартів, подальше запровадження яких є неминучим кроком в аспекті реалізації приписів чинної Конституції України. Такі якісні зміни не можуть не стосуватися конституційних цінностей у різних сферах, а тому вони

виступають як каталізатор динамічної трансформації конституційно-правових цінностей та у першу чергу у таких сферах як права людини, організація та функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, розвиток громадянського суспільства та сфера безпеки. З огляду на такі процеси постає питання про їхній науковий аналіз та напрацювання відповідних пропозицій щодо його удосконалення.

У цілому дослідженнями конституційних цінностей в українській юриспруденції займалися такі провідні фахівці зокрема як: Ф. В. Веніславський, О. В. Грищук, А.Р. Крусян, О. Г. Кушніренко, М. В. Савчин, М. І. Салей, В. О. Серьогін, О.В. Снежко, Ю.М. Тодика та інші.

Ураховуючи вищевикладене, обрана тема дисертаційного дослідження є цілком актуальною у наш час та значущою для суспільства і держави. Представлений матеріал має важливе теоретичне та практичне значення для подальшого розвитку юридичної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертаційного дослідження обрано з урахуванням загальної мети реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яку затверджено Указом Президента України № 5/215 від 12 січня 2015 року. Дослідження також виконується у відповідності до пріоритетних тем науково-дослідної роботи юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Проблеми удосконалення теорії і практики державно-правових галузей у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні». Тему дисертації «Конституційні цінності в умовах формування України як правової держави» затверджено вченою радою юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна 16 листопада 2017 року (протокол № 5).

Мета дисертаційного дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз конституційних цінностей в умовах формування України як правової держави. На розвиток цієї мети було поставлено такі завдання:

- з'ясувати особливості цінностей як філософської та конституційно-правової категорії;
- провести аналіз розвитку конституційних цінностей на сучасному етапі державотворення в Україні;
- встановити зміст та значення конституційних цінностей у суспільстві;
- проаналізувати вплив конституційних цінностей на розвиток державності в сучасних умовах ;
- з'ясувати особливості трансформації основних видів конституційних цінностей під впливом ідей правової державності;
- визначити особливості модернізації конституційних цінностей у сфері публічної влади;
- охарактеризувати Україну як правову державу з точки зору аксіологічного підходу;
- визначити проблеми існування та розвитку конституційних цінностей в українській правовій державності, а також чинники, які призводять до їхньої руйнації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері трансформації конституційних цінностей в умовах становлення України як правової держави.

Предмет дослідження становлять конституційні цінності в умовах формування України як правової держави.

Методи дослідження. Методологією роботи складають філософсько-світоглядні, загальнонаукові принципи та підходи, а також спеціально-наукові методи пізнання правових явищ.

За допомогою аксіологічного підходу здійснено аналіз цінностей у філософському та конституційно-правовому контексті, надано характеристику ключових принципів Української правової держави, проаналізовано процес люстрації, що запроваджено в Україні на тлі трансформації органів публічної влади.

Історичний метод було застосовано для проведення аналізу становлення загальнолюдських та правових цінностей, а також формування їхньої історичної

ретроспективи. Зокрема, було проаналізовано поява та становлення цінностей на етапі первісного еволюційного розвитку суспільства, було здійснено опрацювання думок давньогрецьких мислителів епохи античності (Аристотеля, Платона), німецьких філософів (І. Канта, К. Маркса).

Формально-юридичний метод допоміг розглянути та проаналізувати смислове навантаження та сутність конституційних цінностей у процесі формування Української правової держави, а саме визначити їх трансформацію у сфері прав і свобод людини, реалізації публічної влади, існування громадянського суспільства, забезпечення безпеки окремої людини, суспільства та держави.

Порівняльно-правовий метод дозволив виявити специфіку розуміння, правового закріплення та практичної реалізації конституційних цінностей у зарубіжних державах. У свою чергу, структурно-функціональний метод дав змогу розкрити внутрішню та зовнішню будову конституційних цінностей, їхнє практичне значення у сфері публічної влади, підтримання національної безпеки та обороноздатності, а також визначити їхню роль у функціонуванні інститутів громадянського суспільства під впливом ідей правової державності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційне дослідження є першою у вітчизняній юридичній науці роботою, в якій комплексно вирішується проблема трансформації конституційних цінностей під впливом процесів розбудови України як правової держави. За наслідками проведеного наукового дослідження було сформульовано відповідні положення, а також зроблено обґрунтовані висновки, які характеризуються належним рівнем наукової новизни. Зокрема:

уперше:

– з’ясовано, що факт зародження перших загальнолюдських цінностей припадає на період первісної доби, оскільки наявність правил поведінки (мононорм), які існували у кожному племені, виступало ціннісною першоосновою як для збереження окремого людського життя, так і для сталого існування відповідного колективу людей.

При цьому модель первісно общинного ладу, у межах якої генеруються суспільством оптимальні на той час правила, що гарантували базові людські цінності, виступає своєрідним прообразом правової держави та формує відправні аксіологічні настанови для майбутньої її побудови;

– проведено аксіологічне розмежування таких концепцій як “правова держава” та “верховенство права”, у ході якого були виявлено специфіку їхнього функціонування у державотворчій практиці, а також з’ясовано їх схожість, яка зводиться у їхній спрямованості на досягнення єдиної телеологічної домінанти, пов’язаної зі здійсненням ефективного впливу на реалізацію базових конституційних цінностей та їхню контрольовану трансформацію, яка буде гарантією підтримання природного життєвого циклу у належному стані та забезпечення конституціоналізації правопорядку;

– надано змістовну характеристику неминучим процесам трансформації конституційних цінностей, що здійснюються під впливом реалізації ключових та сутнісних характеристик правової держави, у межах яких концепт правової держави виступає стабілізаційним чинником для безмежної та не контрольованої трансформації базових конституційних цінностей, що викликано підвищеною динамікою розвитку соціальних процесів;

удосконалено:

– положення щодо змісту та значення категорії інтересу як інструменту захисту конкретних цінностей, що має безпосередній стосунок до розбудови правової держави. У ході наукового дослідження було з’ясовано, нормативно закріплену діяльність з лобіювання як спробу втілення інтересів у практичну площину, спрямовану на утворення, зміну чи скасування правових норм, які сприяють утворенню нових можливостей у відповідних сферах, тобто сприяють трансформації конституційних цінностей, які можуть змінювати соціально-правове становище для людини, суспільства та держави;

– підхід до Конституції України як Основного Закону в аксіологічному аспекті, у відповідності до якого вона представляє собою фундаментальну основу для розвитку загальнолюдських цінностей, яка побудована на врахуванні загальновизнаних міжнародних норм, в основу яких покладені ідеї природних прав людини та визначає ключові умови для розвитку інститутів громадянського суспільства та правової держави, а також сприяє формуванню цивілізованих та гармонійних аспектів їхньої взаємодії для подальшого унормування тих суспільних відносин, котрі потребують законодавчого закріплення та захисту, а також гарантування ключових конституційних цінностей;

– аксіологічні підходи до процесів конституціоналізації та трансформації важливих аспектів державного та суспільного життя (організація та функціонування публічних органів державної влади, становлення та розвиток дієздатних інститутів громадянського суспільства тощо). При цьому було наведено відповідні критерії для такого розмежування на основі якісних змістовних характеристик цих процесів, а також сформульовано модель зближення трансформації конституційних цінностей до їхньої конституціоналізації, що буде можливим лише за умови впливу на цей процес базових положень правової державності. З цього погляду правова держава має потенціал до таких трансформацій конституційних цінностей, які будуть за своєю суттю відповідати процесам їхньої конституціоналізації;

– наукові теоретичні положення стосовно втілення конституційних цінностей у сфері національної безпеки та обороноздатності, що пов'язано з трансформацією військового та безпекового законодавства з урахуванням вимог правової державності та верховенства права у напрямі підсилення національної безпеки та обороноздатності України;

набули подальшого розвитку наукові положення щодо:

– розуміння конституційно-правової категорії “цінність” як базової настанови та чіткого орієнтиру, а також важливого соціального регулятора реалізації прав і свобод,

та необхідного каталізатора трансформації правопорядку, інноваційного розвитку національної правової системи, який повинен охоронятись державою та суспільством;

- особливостей реалізації конституційних цінностей у межах формування України як правової держави, у ході якого висвітлено ключові аспекти процесів трансформації та модернізації конституційних цінностей під впливом ідей правової державності;

- сутності основних цінностей, їхнього теоретичного та практичного значення для людини, суспільства та держави як на філософському рівні, так і на рівні конституційно-правової доктрини, зокрема надано змістовну аксіологічну характеристику тим цінностям, які за своїм змістом є фундаментальними, що зафіксовані у статті 3 Конституції України, а також визначено їхній вплив на процес формування української правової держави;

- ключових ідей трансформації та модернізації конституційних цінностей у сфері організації публічної влади, у процесі чого надано характеристику повноважень органів місцевого самоврядування з урахуванням процесів децентралізації з точки зору подальшої розбудови правової державності;

- проблемних аспектів інституту взаємної відповідальності людини та держави як конституційної цінності формування української правової державності. Доведено, що в Україні зазначений інститут є таким, що не повною мірою сприяє гарантуванню конституційних цінностей правової держави через не повне врегулювання всіх питань стосовно застосування дієвих механізмів відповідальності держави перед людиною на національному рівні.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно. У ході написання роботи було використано положення національного законодавства та зроблено відповідні посилання на праці інших науковців.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені у дослідженні положення, висновки можуть бути використанні:

- у науково-дослідницькій сфері — у подальшому доктринальному аналізі конституційних цінностей, визначенні їх сутності та значення у процесі розвитку державності;

- у навчальному процесі — для викладання філософських та правових дисциплін, для розробки та видання шкільних підручників, наукових монографій, публікацій у всеукраїнських та міжнародних фахових виданнях;

- у сфері правотворення та правозастосування — для формування рекомендацій для компетентних органів та їх посадових осіб у розробці нових положень нормативно-правових актів та для ухвалення науково-обґрунтованих рішень.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення дисертації було представлено на XIV міжнародній науково-практичній конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави», (м. Харків: 27 квітня 2018 р.), XXIX міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Весняні наукові читання» (м. Вінниця, 15 квітня 2019 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Стан перспективи розвитку юридичної науки» (м. Дніпро, 3-4 вересня 2021 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки викладені у 7 наукових працях, з яких 3 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 – зарубіжному періодичному виданні, 3 – тези наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, 2 розділів, поділених на 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і 1 додатку. Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінки, з яких основного тексту 216 сторінок. Список використаних джерел містить 148 найменувань і викладений на 15 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

1.1. Цінність як філософська та конституційно-правова категорія

Протягом останніх кількох тисячоліть у науці відбуваються цілий ряд дискусій серед учених, що стосується безпосередньо визначення категорії «цінність». Незважаючи на величезну кількість праць учених філософів, психологів, соціологів, правознавців та інших фахівців, названа категорія до теперішнього часу залишається розмитою, а підходи до її розуміння – різними. Крім того, що стосується юридичної площини, то вона не містить чіткого законодавчого визначення, а розглядається лише на рівні доктрин, що вказує на актуальність подальшого наукового пошуку у напрямі розуміння категорії «цінність».

Разом із тим, варто констатувати і те, що формування ціннісних підходів до різних аспектів соціального життя можна спостерігати ще за часів первісної доби, а саме до появи перших офіційних державних утворень. Названі підходити були зумовлені тими потребами, що служили своєрідним інструментом та засобом людського виживання у природному середовищі, а саме: добування їжі, забезпечення відповідним житлом та одягом себе і членів своєї родини (роду), захист своєї території від нападів чужих племен та інші види діяльності, які підтримували необхідний життєвий баланс свого існування у тогочасному світі. Фактично, це пов'язано з тим, що тоді, як і зараз у окремої людини та колективу людей було уявлення про те, що для них є значущім, життєво важливим, а отже і цінним.

Первісне суспільство мало великий запас внутрішніх можливостей для розвитку. Воно, незважаючи на удаваний консерватизм і застійність, активно пристосовувалося до мінливих умов, породжуючи різноманіття суспільних форм, у чому полягала запорука його руху вперед. Основними формами спільності людей на цьому етапі були рід і плем'я [1, с.27], а також первинна родова демократія. Як бачимо, сам факт

існування цінностей, позначився ще на розвитку первісно-общинного ладу. Виходячи з історичних реалій, цінності пов'язували з об'єднаннями споріднених угруповань, пов'язаних зі спільним побутом, які діяли відповідно до загальних традицій, ритуалів, обрядів та інших консервативних поглядів.

Так, наприклад, володіючи магічними знаннями про засоби виходу за межі повсякденності, шаман демонстрував систему цінностей, випробовував ті норми, правила, форми, відносини, які становили основу культурних традицій [1, с.16]. Все це підкреслювало наявність власної на той час системи цінностей, що формувались під впливом сформованої на той час свідомості за допомогою певних релігійних уявлень. За своїм змістом, це були ті нормативні правила поведінки у вигляді дозволів, заборон, де зароджувалися перші провідні інститути суспільного ладу, у яких фіксувалися лише ті цінності, що представляли собою людські форми прояву духовності. З огляду на такі історичні аспекти, категорія “цінність” представляла собою різноманітні природні форми та способи існування людини в навколишньому природному середовищі. Важливою запорукою такого існування було наявність колективного утворення, що характеризувалось спільним кровно-родинним побутом та підтриманням взаємозв'язків між різними представниками класів (груп).

Іншими словами, цінність як і у наш час представляла собою прагнення індивіда до збереження як свого життя, так і життя найближчих членів роду. З цього приводу варто констатувати той факт, що життя, як більш-менш оформлена навіть на той час цінність, виступає потужним чинником подальшого розвитку первинного соціуму, а також на цьому тлі, чинником формування широкого спектру інших цінностей. Адже, життя як первинна цінність для людини є підґрунтям для реалізації інших потреб, реалізація яких сприяє формуванню нових ціннісних підходів.

Аналізуючи історичні дані, цілком можна стверджувати те, що суспільний лад, який існував у період первісної доби та його цінності у деякій мірі збігаються з елементами сучасної правової державності. У свою чергу, це характеризувалось наявністю загальноновизнаних правил поведінки, які закріплювали суспільний порядок,

дія яких поширювалась на відповідні класи (групи), запровадження певних санкцій, що передбачали застосування покарань до осіб за порушення відповідних правил, покладання обов'язків на певне коло соціальних груп, а також наявністю органів управління, тобто обрання вождів племені та їх помічників, які виконували управлінські функції на відповідних територіях. Крім того, тоді вже поставало питання про існування зрозумілих, відкритих та однакових для широкого кола правил, які свавільно та миттєво не можуть змінюватися. Наявність таких правил розглядалося як ціннісна першооснова для існування людей та є своєрідним прообразом правової держави.

Отже, система цінностей, що існувала у первісному суспільстві заклала важливу фундаментальну основу для появи та подальшого розвитку держав та державності, а також права та правових систем, фактично створюючи першооснову для подальшого формування і розвитку концепту правової державності. Іншими словами, в основі виникнення держави та права перебувають цінності, які виступили суттєвим каталізатором трансформації первісно-общинного ладу у державу, а мононом — у норми права та деякі інші соціальні регулятори й настанови. При цьому поява держави та права здійснювалось доволі синхронно і в цій системі на первинному етапі суттєво домінувала держава, яка фактично творила право. Проте у подальшому, на етапі збільшення потенційних можливостей суспільства та його автономізації, значущість права як відносно відокремленого соціального феномену суттєво зростало, що в кінцевому випадку призвело до поступового формування концепції правової державності. Таким чином, соціальні цінності виступають основою як для формування держави та права, так і для набуття останніми більш високих якісних характеристик, зокрема таких як правова держава та верховенство права.

Аксіологія як розділ філософії є фундаментальною наукою про цінності, яка покликана визначати головні напрями людського існування, життєві орієнтири у суспільстві, а також ставлення людини до самої себе та оточуючого світу. Вона відіграє важливе значення у зародженні нових ідей, поглядів, переконань, унаслідок

чого формується відповідне світоглядне сприйняття. Таким чином, ми можемо говорити про те, що цей науковий напрям сприяє формуванню або зміні внутрішньої свідомості, унаслідок чого може відбуватися трансформація поведінки людини у соціумі та усвідомлення сенсу свого буття.

За допомогою застосування аксіологічних прийомів, цінності можна розглядати з точки зору різних наукових підходів. Так, з точки зору загальнотеоретичного підходу можна дослідити специфічні риси правових цінностей на різних етапах державотворення, їх вплив на розвиток правової системи та системи законодавства. У свою чергу, з точки зору розвитку конституціоналізму можна з'ясувати смислову сутність та функціональне призначення апарату публічної влади, виявити актуальні правові явища, що можуть впливати на дотримання гарантій прав і свобод людини та громадянина, розвиток громадянського суспільства.

В епоху античності, категорія “цінності” почала активно досліджуватись різними давньогрецькими мислителями та зокрема Аристотелем. На його думку, головним поняттям, що обумовлює існування людських уявлень про «бажане» і «належне» є поняття «благо». Благо – це те, що є кращим для кожної істоти, або те, що робить благами інші причетні до нього речі [2].

При цьому, як підкреслював філософ Платон, благо посідає найвищу сходинку вершини цінностей. Людина прагнучи до блага, виражає свою неповторність і здатність до самореалізації у суспільстві. Вона усвідомлює цінність світу, а себе частиною у цьому світі. Тривалий час цінність розглядалась як феномен, який за своєю природою і є тим самим благом для нас, для утвердження самобуття [3]. Блага завжди виступали найважливішим орієнтиром у житті людини, які визначали мету її існування і спосіб життя. Адже, це ті провідні ідеї, що закладались та формувались під впливом людської свідомості у результаті стійкої суспільної необхідності. Іншими словами, це певні життєві потреби, на які орієнтувалися індивіди для досягнення своїх цілей та завдань. Кожне благо за своїм змістом мало різну будову та структуру, що визначалось людиною з урахуванням своїх потреб та інтересів. Ця категорія мала більш за все

суб'єктивний характер, яка формувалась на основі життєвих інстинктів та суспільної думки. Благо людини мало нерозривний зв'язок з природним правом, оскільки такі елементи розглядалися як невід'ємні дари природи, яка наділяла людину з моменту самого народження, а держава повинна тільки підтримувати цей життєвий цикл.

Упродовж віків цінності виростали з нестатку як стану об'єктивної нестачі того, що потрібне для виживання, розвитку й повноцінного існування індивіда у суспільстві. Потреба формувалась уже як усвідомлений нестаток, а потім потреба трансформувалась в інтерес. На відміну від потреби, що спрямовувала людину на об'єкт її задоволення, інтереси орієнтувалися на ті умови, які забезпечували можливість для задоволення потреби. Інтерес виступав як елемент відображення місця індивіда в системі суспільних відносин [4, с. 11]. Саме за інтересом, на нашу думку, у суб'єктивному сенсі починають формуватися індивідуальні цінності для усіх індивідів. Це передусім індивідуальне та особисте прагнення особи досягти певної мети в суспільстві. Також його можна розглядати, як певна форма прояву активної людської свідомості з метою втілити її в реальність. Як відомо, кожна людина має свій інтерес, що характеризує її різноманітне ставлення до будь-яких правових явищ, предметів та інших людей. Цінність, таким чином, і виступає результатом досягнення певного інтересу суб'єктом, у результаті чого в нього можуть виникати нові можливості, виникати, змінюватися та припинятися нові правовідносини. На підтвердження цієї тези варто навести позицію Н. Коноваленка, який вважає, що під цінністю, як предметом інтересу доцільно розуміти будь-який об'єкт, у тому числі й ідеальний, що має життєво важливе значення для суб'єкта (індивіда, групи, етносу) [5, с. 98].

Більше того, під впливом захисту конкретних цінностей реалізація інтересу може призводити і до ухвалення, зміни чи скасування окремих правових норм, що вже має безпосередній стосунок до розбудови правової державності. І в цьому випадку слід указати на ухвалений 23 лютого 2024 року Закон України “Про лобіювання”, який встановлює, що лобіювання є діяльністю, яка реалізується з метою впливу (спроби впливу) на об'єкт лобіювання в комерційних інтересах бенефіціара (за винагороду, що

отримується прямо або опосередковано, та/або з оплатою фактичних витрат, необхідних для її здійснення) або у власних комерційних інтересах особи та стосується предмета лобіювання. Під останнім пункт 8 частини першої статті 1 цього Закону розуміє нормативно-правовий акт, щодо планування розроблення, розроблення та/або прийняття (видання) якого, внесення змін до якого, втрати чинності (скасування) яким (або утримання від таких дій) суб'єкт лобіювання здійснює вплив (спробу впливу) на об'єкт лобіювання. [6] Такий Закон є яскравим свідченням того, що цінності як предмет інтересу окремої особи виступають важливою складовою впливу на планування розроблення, розроблення та/або прийняття (видання), внесення змін, втрати чинності (скасування) нормативно-правових актів, як підґрунтя для подальшої розбудови правової державності.

У контексті розгляду проблематики цінностей й інтересів, а опосередковано – цінностей і потреб, варто звернути увагу на факт, що за В. Сіренко, реалізація задоволення потреб у процесі діяльності спрямована на те, щоб у кінцевому рахунку отримати свою частину конкретно предметного чи духовного матеріалу, який можна задовольнити чи за допомогою якого можна задовольнити потребу [7, с. 19-21]. У свою чергу, Д. Щербина писав про те, що потреби задовольняються за допомогою благ, причому до них автор відносить не тільки кошти, але й вільний час, здоров'я та ін [8, с. 30-31]. Інтерес, іншими словами, є бажанням людини отримати майнове або немайнове благо, і тільки тоді, коли це бажання реалізовується, то тоді й формується цінність. У сучасному світі, інтереси виступають ціннісною категорією, оскільки можуть перебувати під охороною держави та розділяються на приватні (особисті), державні (національні інтереси) та громадські. Так, наприклад, частина третя статті 3 Закону України “Про національну безпеку України” розуміє під фундаментальними національними інтересами України: по-перше, державний суверенітет, територіальна цілісність, демократичний конституційний лад та недопущення втручання у внутрішні справи України, по-друге, усталений розвиток національної економіки, громадянського суспільства й держави для забезпечення зростання рівня і якості життя всього

населення, по-третє, інтеграцію України у європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі й в Організації Північноатлантичного договору, а також розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [9].

Вони можуть виступати предметами судового захисту у разі їх порушень, оспорування або визнання. У свою чергу, варто враховувати юридичну позицію викладену Конституційним Судом України, який вказав на те, що поняття "охоронюваний законом інтерес", що вживається у частині першій статті 4 Цивільного процесуального кодексу України та інших законах України у логічно-смісловому зв'язку з поняттям "права", треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо неопосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони із метою задоволення індивідуальних та колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [10].

Крім цього, Конституційний Суд України також сформулював юридичну позицію стосовно того, що державні інтереси закріплюються як нормами Конституції України, так і нормами інших правових актів. Інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин. В основі перших завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо [11]. Органи прокуратури, які на сьогоднішній день здійснюють функції представництва інтересів держави у судових органах (пункт 3 частини першої статті 131-1 Конституції України) виступають у ролі захисного механізму цінностей. Такі дії спрямовані на підтримання нормального функціонування

механізму суб'єктів владних повноважень, забезпечення належного володіння та розпорядження державним майном, недопущення нецільового використання бюджетних коштів тощо.

Цінність як філософська категорія отримала свій подальший особливий розвиток у межах німецької класичної філософії XVIII–XIX століття. Зокрема, І. Кант пов'язував цінності з доброю волею. Сама по собі добра воля, має цінуватися незрівнянно вище, ніж будь-що здійснене нею на користь якоїсь схильності. Важливим для І. Канта було те, що він цінності пов'язував з людиною як метою, її існуванням і розвитком у цьому світі [12, с. 257]. Людина посідає найвищу сходинку в ієрархії цінностей, оскільки саме вона є головним творцем матеріальних благ. Воля слугує вибором своїх можливостей за допомогою чого реалізуються суб'єктивні права. При цьому важливою ознакою є те, що право завжди реалізується за волевиявленням особи, а обов'язок може виконуватись навіть поза нею, тобто під впливом державного примусу. Будь-яка дія, яка вчиняється проти своєї волі не завжди розглядається самою людиною як цінність, оскільки у такому випадку людина починає негативно та легковажно ставитися до такого предмету чи явища. Але в контексті всього суспільства ставлення до цього, як правило, є іншим, з огляду на ціннісне розуміння реалізації обов'язків. Як приклад, можна навести конституційне положення, викладене у статті 23 Основного Закону України, відповідно до якого кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [13]. Наведена конституційна норма вказує на становлення особистості саме в тому суспільстві щодо якого людина реалізує обов'язки.

М.С. Балаянц наголошує на тому, що цінності повинні окреслювати ставлення суспільства до навколишнього світу. Вони повинні відповідати потребам, інтересам, бажанням соціальних груп. Тому цінності можуть існувати тільки в суспільному житті людини і знаходити свій прояв у соціальному та матеріальному просторі. Оцінка є

одним із найважливіших елементів ціннісних відносин [14]. Оцінка є важливим чинником формування будь-якої цінності, оскільки саме вона вказує на те, як і яким чином людина ставиться до будь-якого явища, тобто аналізує її якість та значення. Кожна людина може абсолютно по-різному оцінювати предмети, речі, вчинки відповідно до своїх власних уподобань, проте вже той факт, що вона здатна на оцінку та може здійснювати процес оцінювання вказує на неї як на повноцінну особистість. Тому вона носить більш за все суб'єктивний зміст, оскільки не завжди особиста шкала оцінювання збігається з іншими.

У сучасних доктринах існують різні підходи до розуміння та значень цінностей.

По-перше, цінність – це все те, що людина особливо цінує у житті, чому надає особливий, позитивний життєвий смисл [15, с. 98]. Іншими словами, можна наголосити, що це первинні блага, що забезпечують наш світоглядний простір і виступають важливим атрибутом у формуванні людської особистості. Їхня особливість полягає у тому, що вони закріплюються не тільки на рівні закону, а й формуються на власному досвіді, що передаються від покоління до покоління та мають життєве важливе значення для суспільства. По суті, це ті правила поведінки, що мають індивідуальний зміст і носять здебільш вибіркового характеру.

По-друге, цінністю можна вважати як об'єкт (зокрема ідеальний), який має життєво важливе значення для суб'єкта (індивіда, групи, верстви, етносу) [16, с. 436]. Об'єкт з точки зору правової науки, ми можемо розглядати як суспільні відносини, з приводу чого і виникають цінності (життя людини, відносини власності, суспільна безпека). Отже, це ті відносини, які визнані чи санкціоновані державою. З практичної точки зору – це базові цінності, які закріплюються на рівні закону. Вони виступають як головні, так і другорядні чинники нашого існування, що можуть забезпечувати необхідними потребами для створення належного і комфортного життя.

По-третє, цінність – це властивість суспільного предмета задовольняти певні потреби соціального суб'єкта (людини, групи людей, суспільства) [17]. При такому підході, у кожного предмета є своя ціна, яка вимірюється значущістю такого предмета,

а також законами ціноутворення, що існують у межах ринкових відносин. До речі, і такий аспект цінностей Конституція України не обходить. Так, зокрема, відповідно до пункту 3 статті 116 Основного Закону України, Кабінет Міністрів України забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування [13]. Отже, Конституція України покладає на вищий орган у системі органів виконавчої влади проведення цінової політики. Крім того, ціна має місце і стосовно культурологічних об'єктів, хоча більшість з них є безцінними. Так, зокрема, відповідно до статті 19 Закону України “Про охорону культурної спадщини”, кожна пам'ятка має майнову цінність, яка обчислюється у грошовій одиниці України. Пам'ятки підлягають грошовій оцінці за методиками та нормативами, які затверджуються Кабінетом Міністрів України [18].

По-четверте, варто враховувати провідну думку, що належить українським філософам С. П. Щербі та О.А. Загладі, які вважають, що “цінність – це факт культури”. Вони розділяють цінності на матеріальні і духовні. До матеріальних можна віднести ті, що становлять умови проживання людини, а духовні, ті що пов'язані зі свідомістю людини, що мають для неї відповідне моральне значення [19, с. 513, 514]. Такий вимір знаходить свої особливо детальне та чітке відбиття у Конституції України. Так, зокрема, у частині п'ятій статті 54 встановлено, що держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами [13]. При цьому слід зважати на те, що на розвиток цього конституційного положення спрямований Закон України “Про охорону культурної спадщини”, який про культурні цінності говорить близько 40 разів.

Даний закон, що прийнятий у 2000 році, регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [18].

У свою чергу, він порівнює об'єкти культурної спадщини з цінностями, котрі існували кілька тисячоліть тому на теренах нашої держави. Адже, існування таких цінностей є край важливим, оскільки це дає змогу нашій державі підтримувати свої духовні традиції та зберегти свій культурний менталітет, для того, щоб мати свою унікальність у світі, тобто бути окремою соціальною групою із своїми власними правами і свободами. Такі складові є необхідними для існування самої держави. Слід усвідомлювати те, що держава - це суспільна організація, яка окрім своєї території та організації публічної влади, має також свою власну історію, як доказ її історичного утворення. Так, абзацом 3 частиною 1 статті 1 цього закону зазначено, що об'єкт культурної спадщини - визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [18]. Якщо брати до уваги такі об'єкти культурної спадщини, зокрема як пам'ятки археології, вони можуть відігравати важливе значення у теоретичній та практичній діяльності для юристів, філософів, соціологів, психологів, медиків, оскільки дають змогу прослідковувати минулі процеси трансформації цінностей на всіх етапах суспільно-політичного розвитку за допомогою чого, отримувати нові знання для використання у своїй професійній діяльності. У свою чергу, це дає змогу досліджувати ідеї минулої державотворчої практики та постійно удосконалювати їх у сучасному світі. Адже існування сучасної нашої держави – це перш за все є результатом подвигів та творчих надбань наших пращурів, до яких наш народ повинен ставитись з великою повагою, котрі відстоювали права і свободи майбутнього українського народу, а також закладали важливі ідеї у розбудову та розвиток сучасних елементів суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави та їх цінностей. Більш того, Конституція України по суті

розглядається як факт перемоги українського народу у боротьбі за нашу свободу та збереження самоідентичності, незважаючи на постійні зміни у політичному керівництві, які відбувались протягом кільком століть та репресій, які застосовувались до державних та громадських діячів ще за часів царських та комуністичних режимів. Тому, для збереження нашої історії, держава в особі органів охорони культурної спадщини, зобов'язана вживати усі заходи, які закріпленні законом України “Про охорону культурної спадщини” щодо охорони об’єктів культурної спадщини, для того, щоб не допустити руйнування та знищення нашого культурного та духовного потенціалу, що можуть представляти собою важливу конституційну цінність.

Проте, на сьогоднішній день, такі цінності перебувають на межі знищення. У якості прикладу можна навести пам’ятки історико-культурної спадщини, а саме скіфські кургани, які розташовані здебільш на землях сільськогосподарського призначення на територіях територіальних громад та більшість з яких є розореними. Усі необхідні заходи як це передбачено законом України “Про охорону культурної спадщини” по їх відновленню та збереженню органами місцевого самоврядування як уповноваженими органами культурної спадщини довгий час не вживались та фактично не вживаються і сьогодні. Більш того, велика кількість з них навіть не зареєстровані у державному земельному кадастрі, а також не встановленні межові знаки. Тому, така проблема призводить до руйнації культурних цінностей українського народу, що є проявом неповаги до нашого історичного минулого.

Зарубіжна правова доктрина приділяла значну увагу цінностям у філософському розумінні. Так, німецький філософ XIX століття М. Шелер виділяв чотири типи модальності цінностей, ієрархія яких будується від найнижчого до найвищого: 1) гедоністичні – задоволення або незадоволення, тобто ті, що створюють приємне; 2) життєві – шляхетність та буденність, почуття життєвої сили, життєвого розвитку та здоров’я на відмінну від втоми та хвороби; 3) духовні – естетичні цінності: краса і потворність, справедливість та несправедливість; культурні твори мистецтва, позитивне законодавство, наукові організації; 4) релігійні – святе і несвяте [20, с. 53].

Всі ці життєві, моральні та ідеологічні ідеї, що склались історично сприймалися на рівні духовної волі і власної свідомості. Протягом значного часу вони мали більш за все суб'єктивний характер щодо власної оцінки. Так, наприклад у кожної нації та народу були різні уявлення про красу, справедливість, природу, майбутнє, розмежування добра та зла, тобто ті, явища, які носили суто культурний зміст, що не завжди співвідносились з іншими соціальними категоріями. Згодом ці життєві орієнтири почали активно інтегрувати у законодавство різних європейських країн, зокрема у їх конституціях, що почали набувати нормативного та загальнообов'язкового характеру. Ідеологія також може мати різноманітне забарвлення, що значно різниться за своїм змістом та знаходить своє відображення в політичній, економічній, релігійній, соціальній сфері суспільства. Адже, це найвища духовна цінність, яка визначає людину як повноправного громадянина, за допомогою якої він може активно визначати свою життєву позицію і реалізовувати свої ідеї на громадських засадах без протиправного втручання та контролю з боку органів державної влади. Конституція України як і більшість сучасних та демократичних конституцій іноземних держав гарантують та визнають будь-яку ідеологію, яка відповідає інтересам соціальних груп та не можуть бути обмежені без законних на те підстав.

К. Г. Богуславська розглядає цінності як соціально-філософську категорію, що позначає позитивне чи негативне значення явищ природи, продуктів суспільного виробництва, форм суспільної організації, історичних подій, моральних учинків, духовних витворів для людства [21]. З юридичної точки зору, ці елементи можна порівняти з юридичними фактами – подіями та діями. Їх також можна порівнювати з природними явищами, що не залежить від волі людини (пори року, погодні умови, зміна клімату), з іншої – це певні людські дії або вчинки, що відбувається за власним волевиявленням (прийняття закону, написання художнього твору, реєстрація юридичної особи), тобто все те, завдяки чому можуть виникати, змінюватись чи припинятись правовідносини між суб'єктами права.

Болгарський вчений Н. Неновскі визначає, що цінність не є явищем, взятим саме по собі (безвідносно до людини). Цінності – це речі, які пов’язані з людиною, що відіграють для неї важливу роль. Вони завжди є значущими для суб’єкта, але це щось виникає не поза суб’єктом, а тільки завдяки суб’єкту й існує лише для нього, в результаті чого він розпоряджається та користується ними [22]. У цьому випадку ціннісний аспект вказаного вище науковця зводиться переважно до людиноцентризму, за якого всі цінності сприймаються крізь призму людини та її інтересів. У цьому випадку слід урахувати найважливіше значення права власності, за допомогою якого відповідні цінні речі “прив’язуються” до людини та отримують свій чітко визначений статус та володіння, користування та розпорядження. Право власності у правовій доктрині завжди інтерпретується в аспекті розбудови правової державності. Саме тому, Конституція України у засадах конституційного ладу України безпосередньо вказує на те, що держава забезпечує захист прав усіх суб’єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб’єкти права власності рівні перед законом. Власність зобов’язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству (частина четверта та п’ята статті 13 Основного Закону України) [13].

У свою чергу, як уважає Т. О. Сілаєва, цінність – це людський вимір речей, це ставлення до них людини з позиції своїх потреб та інтересів. Тому цінність – поняття, що визначає позитивне чи негативне значення об’єкта саме для людини. Цінності об’єктивні за своїм змістом, але вони завжди переживаються і сприймаються суб’єктивно [23, с. 155-156].

У зв’язку з цим, за своєю природою та походженням цінності можна розглядати як в об’єктивному, так і суб’єктивному сенсі. В об’єктивному розумінні, їх можна охарактеризувати, зокрема, як тривале історичне явище, яке формувалось протягом кількох століть і що безпосередньо не завжди залежить від людської свідомості. Крім того, об’єктивне розуміння цінностей охоплює їхнє розуміння саме у такому ракурсі широким загалом. Так, наприклад, відповідно до абзацу 25 статті 1 Закону України “Про охорону культурної спадщини”, видатна універсальна цінність є цінністю об’єкта

всесвітньої спадщини, яка є настільки унікальною, що виходить за межі національних кордонів і становить загальну цінність для нинішніх та майбутніх поколінь, збереження і охорона якої виступає першочерговим завданням для всього людства [18]. В суб'єктивному, навпаки – це певні настанови, що створювались під впливом суспільної думки і свого переосмислення, яке передавались з поколінь. На сьогодні немає чітких і точних обґрунтувань щодо виникнення цінностей, є тільки припущення, які закладено у наукових працях філософів, соціологів, психологів, юристів тощо.

Важко не погодитись з М. Гайдеггером, що цінність як судження зазвичай слід розглядати крізь призму логічної зв'язки «суб'єкт-відношення-об'єкт», що виражає необхідність суб'єктизації цінності, оскільки лише дещо оцінене може бути цінністю. Об'єкт сам по собі, виходячи з такої позиції, не може бути цінністю, оскільки цінність завжди суб'єктивна [24, с.34]. Людина сама оцінює об'єкт чи предмет на власний розсуд, яка, на її думку, є найважливішим і дорогоцінним. Вона особисто визначає ступінь важливості кожної речі. У цьому і полягає суб'єктивізм цінностей, який орієнтується в першу чергу на бажання самого суб'єкта.

М. Вебер наголошував на тому, що цінності є фундаментом цілісності соціальної системи. Суспільство, в якому досягнуто консенсус стосовно того, що можна вважати цінністю, а що ні, може розглядатися як стабільна система, оскільки ліквідується головне джерело суперечностей, що породжують нестабільність, катаклізми, потрясіння [25 с.73]. Цінності виступають важливим засобом у створенні та стабілізації правових відносин між людьми, адже вони допомагають визначити ступінь необхідності своїх дій та регулювати соціальну спрямованість людського буття. Будь-яка річ з приводу якої досягнута домовленість чи врегульовано компроміс між сторонами починає сприйматися як позитивна правова дія, що повністю відповідає інтересам індивідів. Іншими словами цінність, це основа суспільного договору, який породжує виникнення чи зміну правил поведінки, що дозволяє активно підтримувати соціальний зв'язок у суспільстві та забезпечувати цивілізаційну систему взаємодій як основи розбудови громадянського суспільства з одного боку та становлення правової

державності з іншого. Людина, користуючись правами й свободами, зобов'язана дотримуватись таких умов для того, щоб підтримувати стабільний правопорядок і не допускати виникнення негативних явищ, що можуть зашкодити інтересам більшості. З цього приводу прослідковується зв'язок між цінностями та забезпеченням правопорядку як стану впорядкованості найважливіших суспільних відносин та основи соціальної стабільності, а також необхідної бази становлення правової державності.

Якість правопорядку визначається ступенем дотримання суб'єктами суспільних відносин норм і принципів права як результат здобутих правових знань і усвідомлення цінності права [26, с. 70]. Слід також додати те, що сам по-собі правопорядок сприяє за допомогою відповідних юридичних інструментів появі нових та стабільному функціонуванню вже існуючих цінностей для людини, суспільства та держави. Адже без наявності правопорядку, цінності не будуть реальними та стабільними у соціальному середовищі через відсутність механізму та засобів контролю за їх станом, а також здійснення захисту у разі виникнення загроз їхнього знищення.

У зв'язку з цим, можна стверджувати, що цінності скріплюють громадську єдність, цілісність соціуму, перешкоджаючи руйнівному впливу ззовні. Виконуючи важливу роль інтегруючих, соціалізуючих, комунікативних засад у житті суспільства, цінності забезпечують духовно-вольову єдність суспільства, високий рівень самосвідомості і організованості його членів [4, с.10]. Слід відзначити те, що будь-яка цінність закликає людей об'єднуватися у єдине ціле для вирішення спільних цілей та завдань, тобто утворювати між собою взаємні права і обов'язки для оперативного і якісного управління справами. Розумне колективне начало дає змогу якомого краще та чіткіше відобразити результати своєї діяльності, адже тільки за допомогою спільних зусиль швидше можна досягти правового консенсусу між суспільством і державою.

У теорії та практиці використовується таке поняття як суб'єктні цінності, до яких належать установки, оцінки, вимоги, заборони, виражені у формі норм. Кожне суспільство характеризується такими особливими найбільш фундаментальними орієнтирами і критеріями оцінювання діяльності людей, які називаються в

культурології базовими цінностями. Вони являють собою загально визнану або ж широко визнану в суспільстві норму, сформовану в певній культурі, що задає зразки і стандарти поведінки і впливає на вибір між її можливими альтернативами [27]. У свою чергу, це ті межі, за рамки яких виходити заборонено, що встановлюються конституціями різних держав та законодавцями (переважно суб'єктами законодавчої влади). Їх значення полягає в тому, що органи та їх посадові особи розробляють певний нормативний мінімум для того, щоб кожному забезпечити рівний доступ у користуванні різноманітного роду правами, при цьому не обмежуючи права інших. При чому базовим критерієм у межах такої нормотворчої діяльності будуть саме цінності (життя, здоров'я, свобода, безпека, власність тощо).

І. Г. Стрелецька, досліджуючи проблематику цінностей у соціально-філософському аналізі, визначила, що будь-який об'єкт, включений у сферу людської діяльності, завжди оцінюється в аспекті його ціннісного значення. Суб'єктом такої оцінки є індивід, соціальна група, соціум. Категорія цінності в цьому аспекті має універсальну здатність до застосування. Оскільки мета характеризує поведінку людини в суспільстві, то в меті невід'ємно присутня ціннісна складова, що поширюється на об'єкт цілеполагання. Отже, в найбільш абстрактному (філософському) розумінні категорія "цінності" повинна вживатись для характеристики всіх складних систем у смислі наявності в них об'єктивно зумовленої доцільності їх структури та цілеспрямованості поведінки. Можливість такої широкої екстраполяції категорії цінності слід розглядати як евристичний принцип дослідження, що має на меті виявити в людських цінностях міцну об'єктивну основу [28, с.11]. Поведінка людини відіграє не менш важливу роль у формуванні та розвитку своєї особистості. У природі її слід називати суспільно значущою реакцією на реагування будь-якого об'єкта. Результат прояву належної поведінки індивіда залежить передусім від результату людського виховання, у межах якого базові цінності входять у свідомість відповідного суб'єкта. Життєвий сенс, що закладають людині з раннього дитинства проявляється згодом в його належних учинках. Але слід також наголосити на тому, що вплив оточуючих

(соціального середовища) відіграє також не менше важливе значення. Протягом всього життя людина пізнає багато реалій, що відбуваються у світі. Уся інформація, що сприймається нею, закладається в її свідомості і набуває загальнообов'язкового значення. Всі ці аспекти є важливою цінністю у формуванні та прояві поведінки людини у соціумі, у тому числі й в аспекті вчинення соціально значущих вчинків. Саме тому, можна стверджувати, що ціннісний аспект має свій вплив як на свідомість людини в цілому, так і на ту її частину, що у правовій доктрині іменується правосвідомістю.

В радянській науці та державотворчій практиці розуміння цінностей було однією із ключових проблем філософсько-правової думки. У першій половині XX століття у дослідженні цінностей переважав здебільш марксистський підхід (К. Маркс, Ф. Енгельс та деякі ін.). Цей підхід також передбачав, що в умовах переходу до капіталістичних відносин західноєвропейських країн, цінності та їхнє розуміння пов'язуються з волею панівного класу, що виступає однією із головних елементів надбудови ринкової економіки.

У своїй концепції подвійного характеру праці у теорії цінності К. Маркс визначав товар як цінність економічного розвитку, що виступав продуктом праці. Передумова теорії цінності також полягала в несумірності споживчих цінностей різних товарів (тобто властивостей товарів, що задовольняють ті чи інші потреби людей). Споживча цінність – це тільки необхідна умова для того, щоб цей продукт праці міг бути обмінений на інший продукт праці, але вона не відображає його цінності [29, с. 55]. Вона визначалась перш за все, відповідно до критерію витрат абстрактної праці, тобто цінність, це і є втілений у товар абстрактна праця робітника [29, с. 72-73]. Отже, сам К. Маркс у капіталізмі вбачав в основному цінності виробництва товару та його реалізацію на ринку праці і врешті-решт дохід від його продажу, що є вищою економічною цінністю суспільства і держави.

Радянський філософ середини XX століття В. П. Тугаринов піддавав критиці теорії Маркса у своїй науковій праці «Теорії цінності в марксизмі» (1968 рік). Його

концепція марксистської аксіології сприймалася як звернення до західної системи цінностей, а саме до буржуазної науки, оскільки в радянській етиці питання категорії «цінність» до 60-х років XX століття практично не розглядалося. «Цінність» у марксизмі включалась у категорію «знання» [30, с. 52].

Важливе значення для формування радянської світоглядної системи займала така цінність як співпричетність. Кожен громадянин мав усвідомлювати, що він є частиною всього радянського суспільства і повністю залежить від держави [31, с. 148]. На сьогоднішній день в умовах сучасного конституціоналізму на демократичних засадах від таких настанов відійшли. Більше того, в аспекті формування сучасної ціннісної системи полягає концепт партнерських відносин між людиною та державою, а також конституціоналізації питань їхньої взаємної відповідальності як базисної основи побудови правової державності.

Отже, варто зазначити, що значна частина цінностей, які досліджувались в епоху античності, у межах німецької класичної філософії, у радянський період, активно трансформувались у наше конституційне законодавство, що безпосередньо вплинуло на розвиток вітчизняної концепції правової держави, становлення громадянського суспільства. Адже за допомогою провідних ідей, які було запозичено у концепціях учених, нашому конституціонодавцю дало юридично-практичну можливість втілити їх у правову реальність шляхом нормативного закріплення на рівні Конституції України.

Дослідженням конституційних цінностей в українській юриспруденції на науковому рівні займалися такі провідні вчені як Ф. В. Веніславський, А. Р. Крусян, О. Г. Кушніренко, М. В. Савчин, М. І. Салей, В. О. Серьогін, О.В. Сніжко та інші.

Під конституційними цінностями розуміють втілені в Основному Законі загальнонаціональні інтереси — життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності народу, визначальні потреби суспільства і держави [32]. У правовій доктрині найпоширенішою думкою є те, що усі норми, які визначають права та обов'язки людини та громадянина, що зафіксовано у Конституції України вже за своєю

суттє є цінностями. Проте такий підхід, на нашу думку, є спірним. Якщо розглядати цю категорію у філософських аспектах, то більшість учених філософів порівнюють цінності з матеріальними та духовними благами, які задовольняють людські потреби та формуються за власною волею. Тобто йдеться про те, що будь-які дії, повинні вчинятись без жодного примусу. Але Основний Закон містить не тільки диспозитивні норми, а й норми зобов'язуючого характеру. Наприклад, частина друга статті 65 Конституції України передбачає, що громадяни відбувають військову службу відповідно до закону. У свою чергу, частина перша статті 67 Конституцією України встановлює, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, установлених законом [13]. Оскільки зазначені конституційні приписи встановлені державою, тому виконання їх людиною та громадянином здійснюється з урахуванням можливості застосування державного примусу. За таких обставин, певна частина конституційно-правових норм у філософському розумінні не є цінністю для більшості людей.

У практиці Конституційного Суду України окремі конституційні цінності було виведено з аналізу положень Конституції України, до яких, зокрема, відносять: непорушність прав і свобод людини у поєднанні зі справедливістю, співмірністю і пропорційністю; верховенство права та верховенство закону (при наданні пріоритету принципу верховенства права як принципу вищого рівня); народний суверенітет і поділ влади; принцип справедливості й неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами й територіальними громадами; принцип довіри громадян до держави і принцип заборони зниження досягнутого рівня змісту і обсягу гарантій, зокрема незалежності суддів; принцип розподілу конституційного контролю між судами загальної юрисдикції і Конституційним Судом України [33].

Як конституційно-правова категорія конституційні цінності є еталоном (мірилом), якісною характеристикою виявлення і оцінки правової моделі організації суспільних відносин, явищ, за допомогою якої визначаються тенденції розвитку конституційних відносин і обґрунтовуються конституційні стратегії вдосконалення

законодавства у всіх сферах суспільного життя. Вони посилюють легітимність конституції, гарантують захист прав і наділяють обов'язками всіх суб'єктів права, включно із державою, її інститутами і посадовими особами [34]. Роль конституційних цінностей полягає у тому, що вони виступають засобами стабілізації рівня економіки, соціальної сфери, сфери культури, підтримання дружніх внутрішніх та зовнішніх зв'язків між партнерами на міжнародній арені. Вони слугують першочерговими орієнтирами, що покликані охороняти базові права, свободи та законні інтереси людини, не допускаючи при цьому їх фактичного скасування представниками влади, у тому числі недопущення звуження змісту існуючих прав та свобод, тобто виступають як своєрідні охоронні регулятори.

Як зазначає О.Г. Кушніренко, конституційні цінності — це якісні характеристики державно-правових явищ вищого порядку, які пов'язані з усвідомлення самим суспільством ідей добра, справедливості, людської гідності, фундаментальних ідей і норм [35, с. 45-46]. Цінності за своєю юридичною природою визначають статус усіх учасників конституційно-правових відносин, визначають їхнє місце у правовій сфері, забезпечують стабільний захист від негативних явищ. Гарантії конституційних прав та свобод за своїм змістом збігаються з цінностями, оскільки мають спільне значення і в принципі можуть виконувати ідентичні функції. Конституційні цінності – це не тільки ті норми, які чітко та прямо зафіксовано в Основному Законі, а й ті норми, що містяться в інших законодавчих актах, оскільки такі правові норми є похідними від них, які конкретизують правила поведінки. Тому, як бачимо, конституційні цінності охоплюють усю сферу законодавства. Крім того, вони можуть закріплюватися й в інших джерелах права, наприклад, таких як нормативно-правові договори, судові прецеденти тощо. Так, наприклад, Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України 1995 року закріплював широкий спектр конституційних цінностей та у такому ракурсі він виступав як крок до побудови в Україні правової державності.

Конституційні цінності визначаються як першооснова для Конституції та конституційного права. Адже вони у своїй сукупності визначають національні стратегічні інтереси будь-якої демократичної країни. Вони закладаються у правову основу всієї державності та з їх урахуванням будується система правових цінностей сучасного суспільства і держави [36, с. 14]. Система конституційних цінностей відображає найважливіші гарантії прав та свобод, виражає волю народу, визначає внутрішню та зовнішню будову апарату державної влади, визначає принципи існування провідних інститутів держави.

Категорія «конституційні цінності» існує в зарубіжному законодавстві, практиці його застосування та доктрині. Так, наприклад, під конституційними цінностями в конституційному праві Іспанії розуміються етико-соціальні цілі, необхідність досягнення яких обґрунтовує існування і функціонування держави та системи права в конкретному культурно-історичному контексті. У Конституції закріплюються ті з них, які конституційний законодавець (конституціонодавець) зі схвалення суспільства позиціонує як фундаментальні. Такого роду позитивізація цінностей робить неможливу відмову від їх дотримання, посилюючи їх у правовому сенсі та спрощуючи їх застосування [37, с. 36].

М.А. Салей наголошує на тому, що під конституційними цінностями слід розуміти гуманістичні, демократично-правові, універсальні конституційнонормативні об'єкти конституційних правовідносин, що визначальною мірою впливають на всі елементи сучасного конституціоналізму, публічно-владну та суспільну практику [38, с. 322-323].

Ураховуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що незважаючи на різноманітні погляди вчених філософів, соціологів, психологів, юристів, у тому числі вчених конституціоналістів, цінність до сих пір не є законодавчо визначеною категорією та розглядається лише на доктринальному рівні. Проте, аналізуючи різноманітні підходи до розуміння такої складової, можна сказати, що сама-по собі цінність у філософському аспекті є формою існування людського життя протягом

якого особа відтворює свої ідеї та реалізовує свої бажання. З позиції конституціоналізму, цінність представляє собою важливий соціальний регулятор реалізації прав та свобод, який покликаний охоронятись державою. Держава повинна брати на себе обов'язок застосовувати усі загально визнані прийоми та способи захисту конституційних цінностей, а також проводити усі превентивні і профілактичні заходи для відвернення від потенційних і реальних загроз їх руйнувань у майбутньому.

Якщо розглядати цінність у філософському аспекті, то слід зазначити, що це індивідуальне матеріальне та духовне благо, яке здатне задовольняти внутрішні інтереси кожного індивіда протягом усього людського життя. Іншими словами, її можна охарактеризувати як вільний вибір своєї поведінки у соціумі, яка формується на основі свого внутрішнього самоусвідомлення. Адже людина самостійно визначає свій життєвих шлях та створює для себе умови для свого власного існування у світі.

У загальнотеоретичному аспекті, цінність можна назвати результатом досягнення цілей та завдань, унаслідок чого відбувається формування абсолютно нового блага, яке у подальшому може позитивно вплинути на якість існування людського життя. У такому випадку, це є проявом трансформації прав людини, що полягає у наданні додаткових та удосконалених гарантій, що дає можливість пристосовуватись до нових умов проживання у порівнянні з минулим.

У конституційно-правовому аспекті, під цінністю слід розуміти як сукупність матеріальних та духовних благ, які за результатом правотворчої діяльності спеціальних уповноважених органів отримало своє нормативне закріплення шляхом визнання та санкціонування державою.

Спільний зв'язок між цими трьома категоріями полягає у тому, що цінність за своїм внутрішнім змістом є природним благом, яке постійно еволюціонує протягом усього життя. Для того, щоб це благо повністю та якісніше втілювалось у реальність, виникає необхідність у застосуванні відповідних юридичних дій, яке покладається на органи публічної влади, інститути громадянського суспільства, зокрема визнання, нормативне закріплення у актах законодавства, його захист та санкціонування. І тільки

у такому випадку, цінність буде практичною та набувати суспільно важливе значення для усього людства.

1.2. Зміст та значення конституційних цінностей у суспільстві

Конституція України з 1996 року закріпила базові права та свободи людини і громадянина, які стали першочерговим фундаментом розвитку суспільного життя на теренах незалежної України. З урахуванням міжнародних стандартів, що зафіксовано у деклараціях, конвенціях, пактах, резолюціях, у нашому національному законодавстві вдалось сконструювати та сформулювати абсолютно нову модель системи цінностей, що не в останню чергу завдяки цьому дозволило нашій країні перейти на новий етап суспільно-політичного розвитку. Відтоді, у кожної людини та громадянина з'явилися нові можливості, передусім завдяки розширенню та гарантуванню прав, свобод та законних інтересів, а саме: відкрився рівний доступ до державного управління, можливість кожному обирати та бути обраними в органи державної влади та місцевого самоврядування, громадянам вільно вступати у різні політичні партії, громадські об'єднання, вільно виражати свою думку тощо.

Конституція України стала тим основним документом, який поклав початок зародження нового життя людини та громадянина з точки зору нових стандартів та підходів до розуміння цінності як самого життя, так й інших аспектів людського буття. Крім того, на базі Конституції України почали утворюватися нові інститути, змінилась система публічного адміністрування, сфера адміністративних послуг стала більш доступнішою та якіснішою, розширились економічні можливості у порівнянні з правовими можливостями, що існували як за радянських часів, так і за часів незалежності, але до ухвалення Конституції України. Після таких змін та в межах формування правової держави у суспільстві почався процес поступової духовної перебудови, який супроводжувався появою нових політичних поглядів, становленням

нових соціальних інститутів, формуванням нової суспільної думки, прагненням отримати нові матеріальні та духовні блага та намагатись реалізувати свої можливості у тому обсязі, наскільки це не заборонено національним законодавством. Сформована у нових умовах незалежної державності система конституційних цінностей стала пріоритетом над усіма сферами життєдіяльності людей, що потребувала надійного захисту з боку держави. Їхнє існування стало важливою запорукою для подальшого становлення України як демократичної, правової та соціальної держави.

У межах підрозділу 1.1. нами було з'ясовано філософські підходи до категорії “цінність”. Таке розуміння сучасною філософською думкою вказаної категорії виступає першоосновою для її глибокого та змістовного аналізу. Всі напрацювання у цій сфері, будучи відтворення сучасного людського бачення цінності, знайшли поступову свою матеріалізацію у межах конституцій сучасних держав. Конституція України у цьому аспекті також не є виключенням, а тому виступає таким нормативно-правовим актом, квінтесенцією якого є закріплення та гарантування базових цінностей, про які первинно йшлося виключно у філософській думці. Більше того, закріплюючи принцип верховенства права та відкритий перелік прав і свобод, Основний Закон України відкриває шлях до подальшого сприйняття цінностей та їхню трансформацію до категорії конституційно-правових цінностей.

Конституція, аби виконувати своє соціальне призначення, повинна відображати ті цінності, що сприймаються в конкретному суспільстві та є актуальними. Разом із тим, це не звільняє Конституцію від виконання завдання щодо спрямування суспільства до усвідомлення різноманітних, передусім гуманних, демократичних цінностей [39, с. 85]. Сама по-собі Конституція України виступає першочерговою ключовою цінністю для нашої держави, оскільки закладає важливий фундамент для усього механізму державної влади, суспільства та окремої особистості. Адже у ній концентруються основоположні принципи та цінності щодо функціонування публічно-владних інститутів, існування суспільства та захисту прав людини. Як політико-правовий документ, вона відображає ті ідеї та інтереси, які покликані забезпечувати

розвиток самосвідомості індивіда в його правовій реальності. Важливим є те, що цей документ слугує інструментом захисту усіх без винятку цінностей кожної особи незалежно від її походження, національної належності, майнового стану тощо.

Особлива соціальна цінність Конституції України також полягає в тому, що вона є актом установчої влади Українського народу. Наша держава є республікою, а тому влада в ній належить народові, який реалізуючи свою установчу владу, передусім ухвалює Конституцію [39, с. 86]. З аксіологічного контексту, можна сказати те, що документ сам по-собі проголошує народ як суб'єкта, що є носієм суверенітету, тобто наділяє його державно-владними повноваженнями та надає можливість впливати на внутрішню та зовнішню політику. Все це вказує на аксіологічний вимір чинного Основного Закону України.

Отже, Конституція є тим документом, який, з одного боку, закріплює найголовніші соціальні цінності (життя людини, її безпеку, гідність тощо) і тим самим сприяє їх шануванню та захисту, а з іншого – сама виступає як велика соціальна цінність з огляду на її властивості. Таким чином, вона відображає основні цінності як сучасної цивілізації, так і конкретного суспільства зокрема [39, с. 85]. Сам юридичний документ побудовано на тих демократичних засадах, що має на меті забезпечити гідне і справедливе існування кожної людини та громадянина та надати усі необхідні гарантії для задоволення особистих природніх потреб. До того ж вона виступає як результат досягнення як загальної, так і правової культури, що базується на тих традиційних цінностях і нормах, що закладались протягом існування всього людства. Іншими словами, її можна охарактеризувати як основний фундамент у розподіленні матеріальних і духовних благ, на що орієнтуються індивіди при реалізації своїх можливостей.

Таким чином, варто констатувати, що Конституція України як Основний Закон суспільства та держави сама виступає як важлива та провідна конституційна цінність. Проте така її характеристика зумовлена тим, що вона виступає концентратом базових конституційних цінностей, що є визначальними для організації та функціонування

держави, життєдіяльності суспільства та окремої людини. Саме тому, у контексті характеристики змісту та сутності конституційних цінностей у житті суспільства варто говорити саме про ті цінності, що зафіксовано в Основному Законі України. І зумовлено це особливою роллю Конституції України та апіорною аксіологічною спрямованістю цього провідного нормативно-правового акту. Конституція України має яскраве людино центричне спрямування, що вказує на те, що основні конституційні цінності перебувають в орбіті людського виміру.

Як відомо, у доктрині конституційного права України існують різні визначення Конституції України, які даються з точки зору різних підходів, наприклад, з функціональної точки зору, з точки зору предмету правового регулювання тощо. Ми вважаємо, що у доктрині конституційного права бракує визначень Конституції України та розуміння її суті та юридичної природи саме з аксіологічної точки зору.

Визначення Конституції України, що базується на аксіологічних засадах може включати такі аспекти. По-перше, вказівку на те, що Конституція базується на досягненнях сучасного конституціоналізму, що увібрав у себе широкий спектр найважливіших та принципових цінностей. По-друге, за предметом правового регулювання Конституція України охоплює відповідні блоки питань, кожен з яких стосується базових життєвоважливих ціннісних настанов, наприклад, таких як права людини, належне функціонування органів державної влади, існування громадянського суспільства, функціонування системи місцевого самоврядування, належно організований територіальний устрій тощо. По-третє, окремим змістовним блоком вітчизняної Конституції, що містить максимальну кількість найрізноспрямованіших ціннісних аспектів є Розділ I “Загальні положення”, що фактично фіксує засади конституційного ладу України, як ключові принципи та настанови, які акумулятивно вбирають у себе найважливіші конституційні цінності. По-четверте, Конституція України у силу фіксації на найвищому юридичному рівні найважливіших конституційних цінностей, такі цінності не лише гарантує, забезпечуючи їх статичну стабільність, але й надає їм простір для динамічного розвитку та демократичної

трансформації, у тому числі й на рівні поточного законодавства та практики його застосування.

У зв'язку з цим, на нашу думку, Конституція України в аскіологічному аспекті – це фундаментальна основа для розвитку загальнолюдських цінностей, яка побудована на загальновизнаних міжнародних нормах, в основу яких покладені ідеї природних прав людини та визначає ключові умови для розвитку таких прав через унормування базових засад взаємодії держави та людини. Тобто у такому випадку, Конституція України по суті є тим документом який закріплює матеріальні та нематеріальні блага, що походять від природи та штучно створенні людством на всіх етапах еволюційного розвитку.

Отже, Конституція України як базова конституційна цінність, виступає такою саме завдяки тому, що сама фіксує найважливіші конституційні цінності сучасного конституціоналізму та закріплює їх на найвищому конституційному рівні. Але, незважаючи на те, що Конституція України, будучи єдиним документом, об'єднує у межах свого тексту доволі різні конституційні цінності, що реалізуються у різних сферах суспільних відносин. Більш того, у силу специфіки реалізації принципу верховенства права та апелювання до природного права не всі конституційні цінності можуть бути тут і зараз зафіксовані у Конституції України. У зв'язку з цим, для загальної характеристики конституційних цінностей необхідно вказати не лише на саму Конституцію та зафіксовані у ній безпосередньо цінності, але й вказати на інші найважливіші конституційні цінності.

У зв'язку з цим, визнання людини найвищою цінністю є принципово важливим для держави, суспільства та світової спільноти, адже це означає, що людина є цінністю не тільки для самої себе, а й для всього суспільства, для соціуму. Причому оскільки ця цінність є найвищою, то жодне інше явище не може поціновуватись суспільством вище, аніж людина, не може, так би мовити, перевершити її цінність. Усі інші соціальні цінності мають бути підпорядковані, субординовані цінності людини [40, с. 19]. Цінність життя людини, слід розуміти як невід'ємний елемент свого існування, яка ні

за яких обставин не повинна бути обмежена. Проте таку норму важко назвати абсолютною. Так, як приклад, посилаючись на норми цивільного законодавства, жінкам дозволяється штучно переривати свою вагітність, внаслідок чого фактично вчиняється вбивство ненародженої дитини. Також, Конституція заперечує можливість застосування до людини смертної кари, яка на сьогоднішній день застосовується як міра покарання у великій кількості зарубіжних держав (Білорусь, Китай, Індія, США, Саудівська Аравія тощо).

У свою чергу, життя виступає елементом природного права, іншими словами — це дари природи, який держава та суспільство зобов'язана усіма засобами та способами охороняти. Обов'язок щодо збереження такої найважливішої цінності покладається передусім на працівників правоохоронних органів при проведенні превентивних заходів спрямованих на недопущення вчинення кримінальних правопорушень (умисних убивств), працівників закладів охорони здоров'я при наданні первинної медико-санітарної допомоги, проведенні операційних лікувальних заходів, військовослужбовців різних військових формувань з метою захисту території задля збереження життя усього Українського народу. Звісно, що не у всіх випадках можна зберегти життя людини, але важливим завданням для держави повинно бути те, щоб максимально, оперативно та якісно вживати усі можливі заходи з недопущення втрати людського життя як конституційної цінності, яка є важливим суспільно корисним благом.

Конституція України в понятті «людина» уособлює як сукупність біологічних, соціальних та духовних властивостей, що належать кожному з нас. Йдеться про те, що Конституцією гарантується охорона не загальної людської «біомаси», а кожного окремого індивіда разом із всім комплексом його прав та свобод. Зазначений підхід спрямований на повагу до певної автономії кожної конкретної людини. Адже найвищою цінністю визнається не «робітничий клас», не «більшість» і, навіть, не «громадяни України» або «народ України». Йдеться про будь-яку людину, незалежно від її місця в соціумі, сімейного чи фінансового стану, рівня освіти, тощо [41, с. 11-12].

У контексті визнання людини як цінності, Основний Закон України дотримується принципу недискримінації, що є однією із головних основ міжнародної політики у сфері прав людини. Кожна людина є рівною у своїх правах і свободах, незалежно від будь-яких соціальних ознак. Принцип рівноправності поширюється не тільки на громадян, а й на представників національних меншин, що реалізують свої права на постійній чи тимчасовій основі.

Н. А. Бердяєв, зазначав, що «людина є більша цінність, ніж суспільство, нація, держава, а особистість не може бути частиною суспільства, тому що вона не може бути частиною чого-небудь, вона не може бути в суспільстві чим-небудь» [42, с. 306-307]. Ураховуючи те, що на практиці у нашій державі трапляються непоодинокі випадки, коли влада суспільні інтереси ставить вище ніж інтереси окремої людини, то вона може вдаватися до вимушених дій шляхом запровадження деяких обмежень з метою збереження життя та здоров'я усього населення та інших конституційних цінностей. Зазвичай такі обмеження пов'язані із покладанням на людей та/або громадян відповідних обов'язків, а саме: примусове відчуження майна із мотивів суспільної необхідності, які відбуваються за рішенням органів влади, примусові медичні огляди, обстеження, проведення обов'язкових вакцинацій з метою захисту населення від інфекційних хвороб, проходження обов'язкової базової військової служби для забезпечення національної безпеки та оборони держави тощо.

Закріплення в Конституції найвищою цінністю людину – аксіологічна констатація того, що людина – це абсолютна соціальна цінність, самоцінність, і поза людини сама постановка питання про цінності втрачає сенс. Усі інші конституційні цінності мають залежний характер від найвищої конституційної цінності. Без людини немає суспільства, держави, інших явищ сучасного життя [43, с. 152]. Людина є головним і єдиним суб'єктом права на життя, яке виникає з моменту свого народження та закінчується внаслідок смерті. Це є однією і з найважливіших духовних благ, яка за своєю суттю діє в необмеженому просторі та часі і працює незалежно від волі інших індивідів. Іншими словами, його можна охарактеризувати як складний природний

механізм, який забезпечує процес існування людської істоти. Держава не повинна протиправно втручатися або перешкоджати цьому процесу функціонування, а навпаки, підтримувати його природному та соціальному стані як у матеріальному, так і в духовному сенсі. Коли людина втрачає своє життя, вона фактично автоматично втрачає і решту похідних конституційних цінностей.

Варто також зазначити, що проголошення найвищої цінності життя демонструє свою хибність вже в контексті проблем евтаназії, самогубств, тероризму тощо [44, с. 78]. Останнім часом ці складові стали найактуальнішими в Україні та в інших державах світу. Особлива увага на науковому та практико прикладному рівні приділяється категорії евтаназії, щодо якої триває ряд дискусій серед українських та закордонних учених. Відомо, що чинним українським законодавством не передбачено застосування до пацієнтів такої медичної послуги.

Так, відповідно до частини 1 статті 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини [13].

Застосування до пацієнтів евтаназії, навіть і за їхньою особистою вимогою, чинне законодавство автоматично прирівнює таку дію до вчинення умисного вбивства, за що працівник медичної установи, а також інша особа, яка фактично надає таку послугу буде підлягати до кримінальної відповідальності за статтею 115 Кримінального кодексу України.

Адже, частиною 4 статті 281 Цивільного кодексу України передбачено, що забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [45]. Держава за будь-яких обставин зобов'язана надавати усю можливу медичну допомогу навіть тій людині, яка перебуває у безнадійному стані від невиліковних хвороб шляхом введення спеціальних лікарських препаратів з метою тимчасового полегшення стану до тих пір доки не настане природня смерть.

У порівнянні з деякими зарубіжними країнами, ситуація з евтаназією України зовсім інша. Так, у Нідерландах евтаназія може використовуватись тільки якщо

одночасно дотримано таких умов: страждання пацієнта нестерпне, і немає ніяких шансів на поліпшення стану пацієнта; запит на евтаназію пацієнта має бути добровільним і протягом певного часу не може бути виконаний, на випадок якщо людина знаходиться під впливом наркотиків, страждає від психічного розладу або під впливом інших людей; пацієнт має бути повністю обізнаний про свій стан, прогноз і свої права; має ознайомитися хоча б один незалежний лікар, який має підтвердити стан здоров'я пацієнта (на практиці, найбільш поширена консультація у двох лікарів); евтаназія має бути виконана медичним способом лікарем або пацієнтом у присутності лікаря. У законодавстві Бельгії порядок здійснення евтаназії аналогічний до законодавства Нідерландів, але віковий бар'єр збільшено до 18 років. Пасивна евтаназія є легальною у Швеції, Фінляндії, й Франції [46, с. 123].

Як бачимо, евтаназія у цих країнах розглядається як людська потреба або послуга, що надається людині, котра страждає невиліковними хворобами, що представляє собою цінність як для неї самої так для членів її сім'ї та близьких осіб. Її реалізація спрямовується на полегшення чи ліквідацію такого жахливого стану, у якому вона перебуває. В силу своїх об'єктивних і суб'єктивних причин слід розуміти, що людське здоров'я в будь-який момент може дати збій та призвести до порушення нормального процесу функціонування організму. Тому, у такому випадку, влада змушена йти на поступки людині аби задовольнити її духовну та біологічну потребу. Отже, евтаназія у деяких зарубіжних країнах, розглядається як конституційне право, що за своїм змістом є цінністю по відношенню до людини, котра вичерпала усі можливості, щоб зберегти своє життя.

Таким чином, дискусія про запровадження права на евтаназію, а також багатогранний зарубіжний досвід застосування такого правового інституту створюють нові умови для розуміння життя людини як базової конституційної цінності. Така констатація зумовлена об'єктивною та неминучою трансформацією конституційних цінностей під впливом різних чинників та базових настанов розбудови правової держави. У цьому випадку проголошення України як правової державності повинно

виступає стабілізаційним чинником для безмежної трансформації базових конституційних цінностей, що викликано сучасними змінами життя та динамічним розвитком суспільних відносин. Здоров'я людини як конституційна цінність відіграє не менш важливу роль, оскільки має істотний взаємозв'язок з життям та виступає важливим ключовим чинником у взаємодії з природним середовищем, визначає рівень і якість життєдіяльності. Державна політика у цілому сприяє збереженню такої людської цінності. Так, урядами сучасних країн поступово виділяються кошти з державного бюджету на будівництво нових закладів охорони здоров'я з сучасним устаткуванням, у межах загально державних програм, щорічно проводяться закупівлі медичних препаратів для лікування інфекційних, онкологічних та інших хвороб, здійснюється видача направлень у заклади оздоровлення тощо. Проте через низький рівень заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат, значна кількість населення фактично позбавляється права на якісне та дієве лікування через надзвичайно високі ціни на оплату праці за надання медичних послуг, що включає у себе обстеження організму, отримання консультацій, придбання лікарських засобів, оплата на проведення планових або позапланових хірургічних операцій. Тому, як бачимо, питання стосовно підтримання такої конституційної цінності у нашій державі є цілком проблематичним соціальним явищем, що цілком впливає на існування такої конституційної цінності.

Необхідно зазначити, що в радянській час існування нашої держави збереження і охорона здоров'я населення були безпосередніми функціями держави: безкоштовна охорона здоров'я, санаторне лікування, профілакторії і курорти за державний рахунок, виплата "лікарняних" грошей. Все це певною мірою знімало відповідальність з людини за своє здоров'я та навіть поводження з ним та поведінку. Недбале ставлення до свого здоров'я як до суспільної й індивідуальної цінності, неготовність, а часом і небажання нести особисту відповідальність за рівень свого здоров'я — характерні ознаки того часу [47, с. 85].

Окрім медичних аспектів, слід виділити й інші чинники, що можуть впливати на процес підтримання здорового стану людини, а саме: належна якість харчових продуктів, нормальна екологічна ситуація, нормалізація криміногенної обстановки тощо. Такі фактори, суттєво впливають на якість існування такої конституційної цінності.

Гідність — це особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми; ставлення до людини інших людей, в якому визнається її безумовна цінність. Визнання суспільством гідності людини позитивно впливає на розвиток почуття її власної гідності як форми самосвідомості. Це визнання вона сприймає як свідчення об'єктивного існування її гідності, навіть за відсутності її моральних чеснот. А це сприяє формуванню самовимогливості і самоконтролю людини, що належить до передумов її самовдосконалення [48]. З об'єктивної точки зору, гідність ми можемо розцінювати як вищу моральну цінність, яка полягає у шанобливому ставленні як до окремої людини, так і до групи людей, що є осередком формування соціальної спільноти. Кожна людина як учасник правовідносин, має право на отримання позитивної правової оцінки своєї особистості з боку суспільства, держави, завдяки чому вона може комфортно почуватися в соціумі і адекватно реалізовувати свої права і свободи.

Почуття гідності особи перевіряється у конфліктній ситуації, особливо коли над нею вчиняють насильство. Тут перед нею постає вибір: підкоритися або чинити опір. Вибір цей відбувається передусім у свідомості особи, супротивник має другорядне значення. Обравши покору, людина схиляється перед супротивником, перестає існувати як особистість, що може закінчитися і фізичною загибеллю. А шлях опору дає змогу людині змінити спосіб життя. Так людина рятує свою гідність. Вона усвідомлює, що цей шлях тяжкий і може призвести до загибелі, проте це найімовірніший шлях порятунку свого життя (і, можливо, інших життів) [49, с. 92]. Життя, не може існувати без людської гідності, оскільки саме вона визначає рівень її самооцінки в суспільстві. Людина, весь час перебуваючи в пригнобленому стані, втрачає сенс свого існування, що у деяких випадках призводить навіть до самогубств.

Обґрунтованою є думка С. Шевчука, що людська гідність посідає визначальну роль у системі конституційних цінностей. Будучи ядром кожного конституційного права та свободи, вона формує уявлення про людину як унікальну самовизначену істоту, яка не перебуває підвладною держави. Право на повагу до людської гідності кореспондує з визнанням людини найвищою соціальною цінністю, що унеможливорює тлумачення людини інструментально, лише як об'єкт державної волі [50, с. 29].

У свою чергу, у системі конституційних цінностей особливе місце належить такій категорії як “честь”. Вона виступає як особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні свого соціального статусу, роду діяльності й моральних заслуг, і відповідне ставлення до неї суспільства, яке рахується з її репутацією. Давньогрецький мислитель античності Аристотель зазначав: “честь — це нагорода, яка присуджується за доброчесність... Для кого навіть честь — дрібниця, для того і все інше [нікчемне]” [48]. Честь, з аксіологічного контексту, є першочерговою моральною цінністю, що формує особистість людини в суспільстві. У свою чергу, вона наділяє людину певними лідерськими якостями, що допомагає виділятися серед оточуючих. В основному ця соціальна цінність проявляється в особистих досягненнях людиною в різних сферах діяльності, в результаті чого, вона отримує шанс на особливу повагу та ставлення до себе з боку інших людей. Іншими словами – це нематеріальне благо, що підвищує людську оцінку в соціальному середовищі, що дає змогу почуватися себе верхівкою суспільства.

Останнім часом, у нашій державі та й в інших країнах світу, захист честі та гідності є найпоширенішими та популярними предметами захисту у судових органах. Захист таких складових конституційних цінностей є необхідним у збереженні довіри з боку оточуючих, оскільки дають змогу відновити авторитет, моральний спокій людини, покращити її соціально правове становище у суспільстві, а також запобігти поширенню негативної думки щодо неї та членів її сім'ї або близьких осіб. Особливо, такі цінності мають здебільшого важливе значення для службових осіб, які займають

посади в органах публічної влади та виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції держави.

Особиста недоторканність особи – значна соціальна цінність, обов’язок забезпечення якої покладено на механізм держави, а ступінь успішності його виконання незмінно перебуває під контролем міжнародно-правових органів [51, с. 106]. У науковій літературі є різні підходи до розуміння недоторканості. З теоретичної точки зору, її слід порівнювати зі свободою особистості, яка проявляється у забороні незаконного обмеження вільного пересування людини з боку суспільства і держави. Свобода є базовою категорією, що покликана визначати здатність індивіда вільно визначати своє місце у соціумі без наявного примусу.

Людина, як вища соціальна цінність, цілком охороняється від застосування будь-якого фізичного та психічного примусу, що цілком може завдати тілесної та моральної шкоди. Також термін «недоторканість» слід розуміти, як здатність кожної особи, вільно та на власний розсуд розпоряджатися своїми правами й свободами, при цьому не перебуваючи під контролем з боку держави.

Конституційний Суд України у своєму рішенні зазначив, що право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб [52].

Відповідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [53]. У цьому випадку, втручання у особисте життя має здійснюватися лише у разі

виникнення потенційної та реальної загрози конституційним цінностям усього суспільства або хоча б окремої групи. Тому, втручання за своїм є видом безвихідної дії, яка не може бути вчинена у інший демократичний спосіб.

Крім цього, Європейський суд з прав людини зазначав, що поняття “необхідності” у розумінні статті 8 означає, що втручання має відповідати нагальній суспільній потребі і, зокрема, повинне залишатись пропорційним до законної мети, що переслідується [54, с. 11]. Отже, саме по-собі втручання є засобом протидії антисоціальних явищ, що можуть наражати на ще більшу небезпеку всьому людству, що у подальшому може негативно відобразитись на конституційні права і свободи людини. Такий метод боротьби має бути повністю законним, обґрунтованим, вмотивованим, виправданими, тобто застосовуватись для досягнення конкретної цілі. Тому, слідчі судді, котрі здійснюють судочинство у кримінальних справах при наданні дозволів на застосування негласних слідчих дій, у тому числі, які стосуються порушення недоторканості приватного життя, мають урахувувати норми міжнародного права, у тому числі практику Європейського суду з прав людини.

Наступною провідною конституційною цінністю є безпека. Вона характеризує такий стан захищеності людини, який допомагає забезпечувати їй особисту свободу та належним чином реалізовувати свої матеріальні і духовні цінності. Вона виступає провідним чинником у формуванні вільного простору, у якому кожен індивід, може на власний розсуд визначати модель своєї поведінки, при цьому не створюючи ніяких загроз щодо інших суб'єктів. Її цінність полягає у тому, щоб кожна людина могла перебувати у спокійному соціальному середовищі і не відчувати страху за вчинення проти себе будь-якого насильства як фізичного, так і морально-духовного.

Безпека, як цінність слугує одним із основних орієнтирів для формулювання національних інтересів, визначення загроз та небезпек суспільству. Цінності виступають основним підґрунтям, вектором, який зумовлює форми та особливості реалізації безпеки особи, а з іншого боку потреба у забезпеченні безпеки особи відповідним чином детермінує саму безпеку, як цінність і відповідно її значення у

певній мірі перевершує значення і важливість інших цінностей. Її реалізація безпосередньо пов'язана із захистом основних національних, суспільних, групових та особистих цінностей і навпаки [55]. З правової точки зору, її можемо розглядати як процесуальний механізм, який спрямований на захист прав і свобод людини, а також недопущення вчинення протиправних дій, які зможуть зашкодити інтересам суспільства, держави, особливо в питаннях, що стосуються територіальної цілісності, форми правління, в цілому конституційного ладу. Конституція як юридичний документ, регулює ці сфери суспільних відносин, які покликані постійно встановлювати, забезпечувати та зміцнювати соціальні гарантії кожної людини та громадянина. Цінності не можуть у повній мірі реалізовуватись, коли виникає реальна загроза їх знищення. Конституція як правова цінність, закріплює основні гарантії щодо захисту самої людини, зокрема її життя, здоров'я та реалізації її необхідних життєвих благ. Безпека не є одноособовою і одноразовою дією, вона гарантується виключно всім соціальним групам протягом всього життя.

Конституційні цінності в плані своєї генези можуть бути морально-етичними принципами та імперативами, релігійними правилами, світоглядними постулатами. У такі ролі вони виступають як ідеологічні основи конкретного суспільства. Закріплюючи культурні права та свободи, офіційні мови держави, конституція відображає основи національної культури. Таким чином, вона забезпечує інтеграцію суспільства за допомогою формування світоглядних установок та етнокультурної ідентичності [56, с. 30]. Цінності, які закладаються в конституції носять здебільш морально-етичний та звичасвий характер. У свою чергу, це правила, настанови, які впливали із громадської думки протягом кількох століть і незабаром отримали своє нормативне закріплення. Значна частина норм загальнообов'язкового характеру, впливали із звичаїв первіснообщинного ладу, зокрема такі як: відносини подружжя, збори всіх членів роду, що є сучасним праобразом проведення зборів громадян на місцевому рівні, покарання, які застосовувались до порушників, соціальних заборон,

проведення релігійних обрядів, ритуалів, тобто всі ті правила, що мали на той час неписаний характер.

Проте цінності, що закріплено у статті 3 Конституції України належать лише до загальнолюдських. Їхня роль полягає у тому, що вони дають указівки державі проводити політику у межах дотримання прав і свобод людини, тобто ухвалювати усі рішення з метою забезпечення стабільного якісного їхнього функціонування та заборону ухвалювати законодавчі та інші нормативно-правові акти, які б погіршували існування цих складових.

Особливістю конституційних цінностей є те, що вони формуються в суспільній свідомості фактично протягом усього часу становлення національної державності, частково відображуються чи безпосередньо закріплюються у різноманітних політико-правових актах, що приймаються на різних етапах розвитку держави і суспільства та потрапляють до офіційного тексту чинного Основного Закону вже у своєму здебільшого сформульованому і завершеному вигляді. Після цього вони набувають формального юридичного верховенства, всеохоплюючого характеру і прямої дії, виступають важливим чинником соціального регулювання, основоположними орієнтирами всього державно правового розвитку, визначальним критерієм оцінювання дій та рішень суб'єктів конституційно-правових відносин [57, с. 259-260].

До найважливіших цінностей конституційного рівня належать такі: свобода, права людини, справедливість, моральність, гуманізм, демократія, верховенство права, правове обмеження влади, республіканська форма правління, плюралізм та низка інших основоположних ідей [57, с. 260]. У порівнянні з країнами Європи, де система цінностей є дещо іншою. Так, одним із найвідоміших сучасних показників європейського простору посідають такі найважливіші цінності зокрема як: мир, права людини, поваги до людського життя, демократія, законність, свобода особистості, рівноправність, толерантність, солідарність, самореалізація, повага до інших, релігія [58].

Цінність «миру» посідає найвищу сходину у системі ієрархії цінностей, які визнали більшість країн ЄС (Австрія, Греція, Естонія, Іспанія, Люксембург, Мальта,

Нідерланди, Німеччина, Португалія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія) [55]. Така цінність полягає у тому, що кожна країна, її нації, народ, етнічні групи повинні жити в спокої, гармонії, без виникнення будь-яких воєнно-політичних агресій, забороні використання ядерних пристроїв, униканні соціально-економічних конфліктів, що можуть завдати значної шкоди суспільству, тобто підтримувати дружні зовнішньо-політичні зв'язки на міжнародній арені. Категорія миру для нашої держави на сьогоднішній день дійсно є проблемним явищем. У зв'язку із загострення воєнно-політичної обстановки, значна частина загальнолюдських конституційних цінностей людини піддається обмеженню чи нівелюванню (життя людини, її безпека, свобода у різних сферах тощо).

Як зазначає О. В. Білоскурська, конституційні цінності є відображенням найвагоміших принципів, ідей, спрямувань, прагнень людини та громадянина. Вони є вагомою складовою стабільності Української державності. Відповідно, дослідження зазначеної категорії є суттєвим аспектом юридичної науки і конституційної аксіології зокрема, що має як правотворче, так і правозастосовне значення [59, с. 38]. Конституційні цінності визначають головні напрями розвитку державної політики в усіх сферах, адже відіграють визначальну роль при розробці загальнодержавних, регіональних та місцевих програм соціального, економічного, культурного розвитку, сприяють підтриманню правового порядку, забезпечують стабільну діяльність органів публічної влади, виступають яскравими орієнтирами у реалізації конституційних прав, свобод та законних інтересів.

Т.С. Подорожна наголошує на тому, що конституціоналізація є критерієм конкретизації засад, цінностей конституції в чинному законодавстві та суспільних відносинах, що формує правовий режим користування основними правами та свободами людини і громадянина. Конституційні цінності мають поширюватися на всі структурні елементи правової системи. Як наслідок, ці елементи конституціоналізуються, між ними встановлюються зв'язки, а вся система стає конституційною [60, с. 413]. За своїм змістом сама по-собі конституціоналізація сприяє

процесу трансформації матеріальних і духовних благ, які надані людині природою та перетворює їх права і свободи, і таким чином робить їх конституційно-правовими гарантіями, які у подальшому стають об'єктом захисту з боку держави.

Н. М. Пархоменко, зазначає, що сутність конституціоналізації полягає у тому, що конституція передусім закріплює нормативну модель та юридичну конструкцію найважливіших суспільних відносин, визначаючи таким чином системні, структурні, функціональні та інші зв'язки між різними суспільними інститутами, завдяки яким забезпечується гармонійний розвиток усього суспільства. [61, с. 165]. Варто зауважити на тому, що Конституція України виступає саме тим юридичним документом, що сприяє процесу конституціоналізації усіх суспільних відносин, які згодом трансформуються у конституційні цінності. Сутність такої трансформації полягає у тому, що усі ті правила поведінки, які напружувались суспільством, у тому числі представниками органів публічної влади протягом минулих років, наш законодавчий орган влади у Основному Законі конституціоналізував їх, тобто перетворив їх у норми права шляхом нормативного закріплення, для того щоб закласти необхідний фундамент для подальшої розбудови власної моделі системи управління та системи законодавства. Після цієї конституціоналізації, ці норми набули загальнообов'язкового характеру та згодом стали цінностями для людини та нашої держави.

Отже, аналізуючи вищевказане, можна зробити висновок, що сама по-собі конституціоналізація сприяє подальшій трансформації конституційних цінностей. Можна вважати, що ці дві категорії тісно взаємопов'язані між собою, оскільки конституціоналізація - це процес, який спочатку закріплює правила поведінки на рівні Конституції України та законів, а також у подальшому сприяє процесу узаконенню сфери суспільних відносин, а трансформація – це вже подальша дія, яка поступово перетворює їх, щоб вони відповідали сучасним стандартам та були прийнятними для суспільства. Адже зрозуміло, що з юридичної точки зору та враховуючи той факт, що Україна є правовою державою, у якій діє принцип верховенство права, не можливо перетворити або удосконалити ті суспільні відносини, які спочатку не врегульовані

чинним законодавством. Адже фіксація та нормативне закріплення правил поведінки на рівні Основного Закону, дає змогу нашому законодавцю поступово удосконалювати на рівні нормативних актів конституційні цінності у залежності від різноманітних глобальних перетворень, з якими наша держава, як і інші держави світу постійно стикаються протягом усього життя.

Ураховуючи вищевикладене, можна наголосити на тому, що конституційні цінності, які закріплені в Основному Законі займають вищий рівень у системі цінностей, є фундаментальною базою життєво людських благ, що перебувають під особливою охороною держави, реалізація яких залежить у першу чергу від людської свідомості, рівня правової культури та належного функціонування механізму держави. Важливою умовою існування конституційних цінностей є якісна та ефективна діяльність державної правової політики, оскільки саме вона сприяє забезпеченню гідних умов людського життя та стабільний розвиток інститутів держави. У той же час, перелік конституційних цінностей не вичерпується Конституцією України, оскільки остання не може дати вичерпний їх перелік. Великий простір для фіксації конституційних цінностей відкривається передусім на рівні конституційного законодавства. Кодекси та закони як джерела конституційного права України можуть не лише деталізувати та додатково гарантувати закріплені у Конституції цінності, але й запроваджувати інші цінності, які виступають провідними в аспекті життєдіяльності суспільства та організації та функціонування держави. При цьому всі без винятку конституційні цінності є провідними, але щодо них можна говорити про пріоритетність окремих цінностей, яка може знайти своє відбиття у послідовності їх викладу у конституційному законодавстві.

1.3. Україна як правова держава: аксіологічний аспект

Проголошення України незалежною державою у державотворчій практиці стало найсуттєвішим досягненням Українського народу за весь період існування. При цьому,

вказана подія створила умови для динамічного розвитку не лише державотворчої практики, але й активної правотворчої практики. Це у свою чергу підштовхнуло до запровадження великої кількості важливих конституційних цінностей, таких як республіканська форма правління, поділ державної влади на гілки, рівність, свобода, що стало поштовхом до суттєвої модернізації правової системи. Ухвалення у 1996 році Конституції України остаточно закріпило базові елементи правової державності на законодавчому рівні. За допомогою утвердження принципу верховенства права вдалось подолати велику кількість рудиментарних законодавчих положень, застарілих ідеологічних принципів, поглядів. Унаслідок цього постала гостра потреба у розробці власної нормативно-правової бази із системою нових конституційно-правових цінностей у першу чергу, у сфері гарантування прав і свобод людини та громадянина [62, с.311-312].

Проблематика формування правової держави традиційно привертає увагу широке коло як вітчизняних, так і зарубіжних учених-юристів. Серед них варто назвати: Ю. П. Крисюка, О. В. Петришина, Д. Д. Пеци, В. Я Тація, Ю. М. Тодику тощо.

Попри значний внесок у розвиток уявлень про правову державу наведених та деяких інших науковців, розуміння правової держави в аксіологічному аспекті залишається не повним та таким, що потребує своєї подальшої наукової розробки.

Формування правової держави в Україні є вкрай складним, багатоплановим процесом, що включає в себе не тільки формування структур влади, які здатні забезпечити дотримання законності та прав людини, але й наявність широкого спектру політичних партій і рухів, соціальних груп і прошарків зі своїми специфічними інтересами, особливою правовою, політичною, соціальною, економічною поведінкою. [63, с. 27]. З аксіологічного контексту можна стверджувати, що процес зародження правової державності стало першочерговим поштовхом у відкритті нових соціальних можливостей для людини. Визнання людини найвищою соціальною цінністю стало ключовим пріоритетом для національного законодавства. Також постало питання у розробці нових ідей, концепцій, спрямованих на формування нових стандартів у сфері

правового становища людини у суспільстві та державі. Проголошення України правовою державою на конституційному рівні стало підставою для широких змін у системі органів публічної влади, перерозподілу адміністративних ресурсів, перегляду кадрового потенціалу на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, утворення нових органів виконавчої влади.

Отже, формування правової держави з одного боку виступає як самодостатня конституційна цінність, а з іншого — виступає суттєвим чинником для виникнення та подальшого розвитку широкого спектру конституційних цінностей. Останні значною мірою корелюють з ознаками, що властиві державі, яка є правовою. Тобто, з аксіологічного погляду правова держава може розглядатися як у статичному, так і в динамічному аспекті. При цьому статичний аспект відбиває досягнутий рівень розвитку правової державності та забезпечену реалізацію базових конституційних цінностей, що з нею пов'язані. У свою чергу, динамічний аспект аксіологічного розуміння правової держави пов'язаний з тим, що процес формування держави з вищевказаними характеристиками не завершено, натомість він триває та не завжди послідовно та стало. Крім того, у межах динамічного аспекту необхідно говорити і про трансформацію базових конституційних цінностей, що під впливом правової державності набувають нових якісних рис.

Для розкриття правової державності у вищенаведених аспектах варто у першу чергу вказати на основні базові ознаки правової держави.

У сучасній юридичній літературі, виділяють такі ознаки України, які характеризують її як правову державу: верховенство права; беззаперечне визнання і нормативне утвердження суверенітету народу як єдиного джерела публічної влади; нормативне врегулювання і практичне забезпечення реалізації принципу поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову; забезпечення і гарантія прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина; взаємодія особи і держави на основі дотримання принципу, відповідно до якого фізичній особі дозволено робити те, що прямо не заборонено законом; рівність усіх індивідів, громадян перед законом і

судом; політична багатоманітність; максимальні гарантії прав і свобод людини і громадянина; здійснення державою і громадянами (громадянським суспільством) взаємного ефективного контролю й нагляду за реалізацією законів і дотриманням принципу верховенства права; визнання міжнародних правових актів, зокрема в частині закріплення прав і свобод людини та громадянина, частиною національного законодавства; взаємна відповідальність особи і держави за свою діяльність; високий рівень правосвідомості та правової культури громадян [64]. Наявність таких ознак, дає достатньо підстав уважати державу як правову. Проте питання щодо належної реалізації кожної ознаки потребує детального дослідження як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Принцип верховенства права займає визначальне місце у правовій системі нашої держави, оскільки на ньому тримається уся система законодавства та є важливою цінністю для реалізації правової політики та подальшого становлення правової державності. Вказаний принцип має пріоритетне значення над усією сферою суспільного життя. Його ключова цінність полягає у тому, що він виступає основним фундаментом, на якому побудоване національне законодавство.

Принцип верховенства права розглядається у контексті правової державності не випадково. Як зауважує С. П. Погребняк, що якщо верховенство права зосереджується на питанні, яким має бути праву, для того щоб стримувати державу і забезпечувати свободу, то теорія правової держави радше прагне зрозуміти, якою має бути держава, що підкоряється праву [65, с. 159]. Якщо розглядати вищевказаний конституційний принцип у контексті розвитку правової державності, то варто відзначити те, що його існування дозволяє підтримувати будь-які явища у межах та у рамках правового поля, а у також у разі необхідності — виправляти недоліки будь-якими не забороненими юридичними засобами та способами у разі вчинення протиправних дій як з боку держави, так і з боку самої людини. Тому, верховенство права як головний інструмент правовладдя над усією системою законодавства та усіма гілками влади є ключовою цінністю для Української держави, без якого вона не може визнаватись правовою.

Поняття правової держави, використання верховенства права додало могутнього імпульсу в частині досягнення високих ідеалів у сфері прав людини. Поняття верховенства права завоювало величезний авторитет насамперед через те, що несло нові й надзвичайно привабливі для конституційно-правової практики постсоціалістичної країни ідеї визнання природних прав і свобод людини і громадянина, їх невідчужуваності, заборони скасування та широкий перелік особистих, громадянських і політичних прав [66, с. 489]. Такий конституційний принцип значно приблизив нашу країну до тих європейських стандартів, що дало змогу подолати велику кількість рудиментарних норм та удосконалити гарантії конституційних цінностей, у тому числі забезпечити їх надійним захистом усіма загальновизнаними, доступними способами та засобами, а також не допустити їх відчуження.

Отже, принцип верховенства права поклав новий етап у розбудові України як правової держави та визначив важливі інститути, які стали основою у реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина.

Суттєвим кроком на шляху до становлення правової державності стало фіксація принципу верховенства права у чинному законодавстві, а також його розуміння у межах юридичних позицій Конституційного Суду України.

Якщо брати до уваги правоохоронну діяльність від якої залежить правопорядок, що є ключовою ознакою правової держави, то слід навести приклад фіксації такого принципу у нормах матеріального права, зокрема, закон України “Про Національну поліцію”, так і в нормах процесуального права, а саме в кримінальному процесуальному кодексі України.

Так, відповідно до статті 6 Закону України “Про Національну поліцію”, поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [67].

Також, статтею 8 Кримінального процесуального кодексу України передбачено, що кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [68].

Цей принцип дає чітку вказівку на те, що працівника органам поліції, у тому числі слідчим та дізнавачам, при виконанні своїх службових повноважень, необхідно дотримуватись наступних правил: затримувати людей на місці вчинення кримінального правопорушення тільки у відповідності до норм Кримінального процесуального кодексу України, тобто без застосувань додаткових засобів, що не передбачені законодавством; проводити всебічний аналіз та надавати належну правову оцінку діянь перед внесенням відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про відкриття кримінального провадження та визначення правильної кваліфікації правопорушення, що міститься у Кримінальному кодексі України; об'єктивно та неупереджено розслідувати кримінальні правопорушення незважаючи на соціальний статус, вид, зміст, значення та наслідки правопорушення, який вчинила особа, що включає в себе дотримання норм Конституції України та законів при проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та оформлення належним чином на етапах досудового розслідування документів процесуального характеру у відповідності до норм законодавства.

Крім цього, принцип верховенства права, знаходить свій прояв і в інших нормах процесуального права, а саме в цивільному процесуальному кодексі України, кодексі адміністративного судочинства України, господарському процесуальному кодексі України.

Відповідно до частин 1 та 2 статті 10 Цивільного процесуального кодексу України, суд при розгляді справи керується принципом верховенства права.

Суд розглядає справи відповідно до Конституції України, законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [69].

Аналогічне посилення такої статті міститься і у господарському процесуальному кодексі України.

Частинами 1 та 2 статті 6 Кодексу адміністративного судочинства України зазначено, що суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини [70]. Незважаючи на те, що смислова сутність даної статті є однаковою як у попередніх кодексах, але вона так як і у законі України “Про Національну поліцію” є більш наповненою аксіологічним змістом, оскільки робить прямий акцент на дотримання загальнолюдських конституційних цінностей у адміністративному процесі при розгляді справ, що виникають у публічно-правових спорах.

Як зазначають К.С. Ізбаш та Ю.М. Коломієць для адміністративного судочинства головним елементом принципу верховенства права є обов'язок держави здійснювати свою діяльність, визначити шляхи подальшого розвитку відповідно до пріоритетності прав і свобод людини і забезпечити гарантії їхньої реалізації [71, с. 65]. Але, якщо говорити загалом про існування такого принципу у судовій системі, то на нашу думку, його ключова роль полягає не тільки, у тому, що він контролює законність ведення процедур судочинства при розгляді справ у адміністративному, господарському, цивільному та кримінальному провадженнях, а також впливає на зміст рішення суду та його відповідність усім нормам національного законодавства. Адже рішення суду, що ухвалюється іменем України повинно враховувати та захищати не лише особисті права, свободи та законні інтереси людини та громадянина, яка є учасником судового процесу, а й відповідати загальним ідеям правової державності і не порушувати її

цінності, які закріплені на рівні Конституції України та законів. У цьому і полягає соціальна цінність такого фундаментального принципу, яка покликана не тільки регулювати саму процедуру ведення судочинства у дусі закону, а й слідкувати за законністю прийнятого рішення.

Для адміністративного судочинства головним елементом принципу верховенства права є обов'язок держави здійснювати свою діяльність, визначити шляхи подальшого розвитку відповідно до пріоритетності прав і свобод людини і забезпечити гарантії їхньої реалізації [71, с. 65].

Ураховуючи приписи Конституції України, юридичні позиції Конституційного Суду України, Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини, Конституційний Суд України стверджує, що норми-принципи, сформульовані в частині другій статті 3, частині першій статті 8 Конституції України, зобов'язують державу гарантувати і забезпечити права і свободи людини у спосіб та в межах, визначених Конституцією та законами України, а також утриматись від притягнення особи до юридичної відповідальності або застосування до неї інших надмірних санкцій у разі помилкових або незаконних рішень, дій або бездіяльності органів державної влади та інших органів або осіб, які виконують функції держави [72].

Так, відповідно до статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Його дія поширюється на усі органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадових осіб в усіх сферах нормотворчої, правоохоронної та правозастосовної діяльності. Адже, цей принцип, його реалізація розглядаються як невід'ємний елемент системи цінностей, покладених в основу становлення і розвитку європейського правопорядку після Другої світової війни, і які є спільним надбанням європейських народів, незалежно від їх національних правничих культур і традицій чи національних систем права країн Європи. Крім того, принцип верховенства права є одним із тріади принципів спільної спадщини європейських народів, до якої належать також принцип плюралістичної демократії та принцип прав людини. Свою відданість цій тріаді принципів підтвердила кожна держава, що набула

членства у Раді Європи [73]. Україна як правова держава, повністю гарантує цей принцип на рівні Конституції, законів, підзаконних нормативних актів, що видаються відповідними суб'єктами владних повноважень, які спрямованні на виконання різноманітних загальнодержавних та регіональних програм економічного, соціального, наукового-технічного та культурного розвитку.

Це, перш за все, допомагає у недопущенні посадовим особам вчиняти юридично-значущі дії шляхом зловживання своїм службовим становищем та ухвалювати рішення на власний розсуд всупереч інтересам суспільства і держави, а також настановам та цінностям природного права. До того ж, наявність вказаного принципу, формування та розуміння його як базової конституційної цінності дає достатньо підстав вважати Україну як правову державу. Адже його найвизначніша цінність полягає у налагодженні правових механізмів між суб'єктами конституційно-правових відносин, що є носіями публічної влади. Насамперед, такий підхід стосується конституційних прав, що забезпечують громадянам можливість визначати та змінювати конституційний лад, обирати своїх представників до органів державної влади і місцевого самоврядування, тим самим сприяючи їхньому належному функціонуванню, користуватись захистом у будь-яких сферах життя та мати інші гарантії, що забезпечують стабільний розвиток держави у правовій реальності [62, с. 312-313].

Крім того, реалізація вказаного принципу має позитивне значення для розвитку правової державності, оскільки призводить до недопущення сильного загострення криміногенної обстановки в країні, надає пріоритетне значення правовому закону, що слугує орієнтиром у вирішенні різних юридичних ситуацій, що виникають між фізичними та юридичними особами, у тому числі тих, які розглядаються у судових процесах, або з використанням інших альтернативних сформ вирішення правових спорів та конфліктів.

У той же час, варто говорити про те, що існують різні підходи стосовно співвідношення концепції правової держави та верховенства права. Деякі наукові (зокрема, МакКормік фактично їх ототожнюють) та вказують на те, що не має суттєвих

відмінностей між концепціями правової держави і верховенства права і що пояснення термінологічних відмінностей лежить у суперечностях конституційної історії [66 с. 520]. З нашого погляду необхідно додати, що таке ототожнення можна здійснювати з урахуванням схожої ціннісної основи, що покладено у підґрунтя обох концепцій. Крім того, реалізація у конституційно-правовій практиці ідей як правової держави, так і верховенства права здатна здійснити ефективний вплив на трансформацію базових конституційних цінностей у пріоритетних напрямках державотворчої практики (права людини, організації та функціонування органів публічної влади, становлення громадянського суспільства тощо).

Якщо опиратись на концепції вчених XVIII – XX століть, то можна стверджувати, що правова державність залежить від багатьох чинників, зокрема правової системи, рівня культури, форми держави, що включає у себе форму правління, державного устрою, та політичного режиму. На наш погляд, урахуовуючи історичні реалії країн Західної Європи, варто зазначити, що правова держава – це поняття багатозначне та широке. Держава, яка навіть хоч юридично і визнається правовою, але без повного і належного функціонування у ній принципу верховенства права фактично такою не є. Адже без юридичного верховенства правового закону, який базується на ідеях рівності, справедливості цінність правової державності фактично втрачається. Також варто враховувати і те, що правова система України запозичила багато ідей із різних концепцій, сформованих ученими тогочасного світу, тому підхід до верховенства права має більш змішаний характер.

Якщо говорити про розмежування вказаних категорій, то постає питання про їх співвідношення та базові аспекти взаємодії. У правовій доктрині цьому питанню в цілому приділена увага, проте залишаються нерозкритими ціннісні аспекти такого співвідношення. На наше переконання, подолання таких лакун потрібно не лише для збагачення правової доктрини, але й для розкриття основної соціальної сутності вказаних концепцій. Адже, суть і правової держави, і верховенства права полягає у

реалізації базових цінностей, які виступають ключовим мірилом визначення потреби в існуванні таких концепцій та їхньої ефективності.

Утім, незважаючи на це, залишається чимало нез'ясованих питань не тільки стосовно понять верховенства права і правової держави, сутності і змісту однієї й іншої концепції, а що дуже важливо — стосовно їхнього співвідношення, встановлення спільних чи специфічних ознак. Наукове з'ясування останнього блоку питань дало б можливості для кращого розуміння природи прав людини, форм і механізмів їх захисту, меж і обсягів конституційно-правового регулювання владних відносин [66, с. 491- 492]. Як відомо, у будь-якій правовій державі світу, включаючи нашу країну, правовий закон панує над усіма сферами життя. Проте його функціонування як правило залежить від багатьох історичних, економічних, культурних, соціальних, політичних чинників. Чинна Конституція України визначає нашу державу правовою та робить акцент на юридичному верховенстві права. На нашу думку, вищевказані терміни не варто повністю ототожнювати, хоч вони у деякій мірі і збігаються за своїми ознаками. Тому, актуальність цього питання полягає у ціннісному розмежуванні принципу верховенства права та правової держави.

Найбільший вплив на вчення про правову державу справив позитивізм у цілому і юридичний позитивізм зокрема [66, с. 495]. Так, англійський вчений Джон Остін, який є засновником командної теорії права розробив свої концептуальні підходи до розуміння права у філософсько правовому контексті. У своїй роботі він право порівнював з командою (велінням), котра віддається для досягнення відповідного результату. У сучасному світі, включаючи нашу державу, такий підхід використовується здебільш в публічно-управлінській діяльності. Як приклад, можна навести накази (розпорядження) керівників органів державної влади, місцевого самоврядування, у тому числі командирів (начальників) органів військового управління, військових формувань, які видаються з метою виконання відповідних завдань та функцій у різноманітних сферах для подальшого забезпечення реалізації конституційних цінностей для людини та громадянина. Правила поведінки, що

формуються в актах суб'єктів владних повноважень сприяють наповненню нормативно-правової бази та повинні забезпечуватись державним примусом. У цілому, вважаємо, що висновок цього філософа вартий уваги. Але у чистому вигляді він не відповідає логіці правової держави, оскільки накази (які можуть бути будь-якого змісту), що дійсно сприяють наповненню нормативно-правової бази (приписами будь-якого змісту, навіть і негативного та протиправного), також забезпечені державним примусом, все це не виключає того, що такий стан речей може мати місце у тоталітарній державі, яка не має жодних ознак та навіть не прагне стати правовою. Разом із тим, указаний вище підхід можна використовувати у контексті того, що без забезпечення реалізації правових приписів, держава буде залишатись правовою лише “на папері”, відповідно і норми права не будуть діяти на практиці.

Також варто зазначити, що якщо брати до уваги те, що значна частина сучасного цивільного населення не виконує якісно акти законодавства у добровільному порядку, а також представники влади, які здебільше не проявляють активної ініціативи у виконанні покладених функцій, а виконують більш пасивну роль, що призводить до негативного функціонування багатьох сфер життя. Тому, на нашу думку, самі-по собі акти органів публічної влади (накази, розпорядження) є тими документами, що надають пряму вказівку на негайне вчинення юридичний дій для того, щоб у подальшому реалізація конституційних прав і свобод для людини і громадянина стала реальною та практичною.

Проте, варто брати до уваги і зміст самих актів. Важливим для правової держави є те, що акти організаційно-розпорядчого, адміністративно-господарського характеру повністю відповідати актам вищої юридичної сили, а саме Конституції України та законам та можливість його оскарження у встановленому порядку до органів влади вищого рівня та до суду. Крім цього, не менш важливим є те, що зміст самого акту має бути реальним для виконання, тобто має бути враховано усі фізичні, майнові, фінансові, психологічні можливості людини.

Як зазначають верховенство права як мегапринцип не виключає принципу законності. Співвідношення цих принципів можна проаналізувати через прояв верховенства права у національній правовій системі, зокрема такими основними шляхами: – шляхом створення законодавцем правових за змістом законів та підзаконних правових актів; акти позитивного права, що порушують права людини, заперечують смислові характеристики права, не можуть вважатися правовими; – шляхом здійснення правозастосовної діяльності на засадах принципів права, що втілюють дух права, загальнозначимі цінності та смисли, виражають рівні вимоги до всіх суб'єктів права принципів правової системи, що визначає пріоритет, становище закону в системі правових актів держави [74, с. 14]. На нашу думку, принцип законності слід розглядати як похідний принцип від принципу верховенства права, який деталізує, доповнює його зміст, а також розкриває смислову сутність і таким чином додатково підтверджує його імперативний зміст. Тобто, він дає пряму вказівку на суворе і неухильне додержання норм законодавства і сприяє невідворотній відповідальності за свої протиправні дії або бездіяльність.

У свою чергу, принцип законності прослідковується у частині 1 статті 8 закону України “Про Національну поліцію” у якій передбачено, що поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України [67].

Також, можна навести приклад фіксації такого принципу у частині 1 статті 9 Кримінального процесуального кодексу України де зазначено, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства [68].

Таким чином, належний зміст нормативно-правових актів, а також їх беззаперечне виконання виступають основою гарантування базових конституційних

цінностей. Саме тому, можна зробити висновок про те, що у цьому аспекті важливого значення має не лише принцип верховенства права, але й його гармонійне доповнення принципом законності. Крім того, варто вказати на те, що у правовій системі названі два принципа розмежовано та подано як послідовно доповнюючі.

Позитивістська юриспруденція, яка домінувала упродовж XVIII-XIX і першої половини XX століття в Німеччині справляє ключовий вплив на поняття правової держави. Звідси ключовою проблемою німецького вчення про правову державу упродовж усього періоду його існування було питання можливості обмеження влади держави, меж і засобів такого обмеження [66, с. 496]. Чинна Конституція України запровадила низку обмежень для держави шляхом встановлення відповідних заборон, лімітів, покладання відповідних обов'язків. У якості прикладу можна зазначити особисту недоторканість, строки затримання особи, обов'язок відшкодування людині матеріальної, моральної або фізичної шкоди завданої своїми незаконними діями, порядок притягнення до юридичної відповідальності тощо. Принцип верховенства виступає тим самим стримуючим чинником державної влади, який забезпечує межу і установлює відповідні порядки та процедури здійснення владних повноважень на основі чинного законодавства. Тому, існування такого принципу і є підставою визнання України як правової держави.

Георг Еллінек стверджував, що право є наслідком і виразом самообмеження держави. У результаті визнання державою суб'єктивних прав особи сила держави набуває правового характеру, а сама держава стає зв'язаною у правовому аспекті правами особи [66, с. 503]. Така теза є повністю прийнятною для нашої країни. Основний Закон гарантує права і обов'язки людини та громадянина у політичній, економічній, культурній, соціальній сфері тощо. Таким чином, Конституція визначає її правовий статус, роль та місце у суспільстві та державі. Але, варто звернути увагу на те, що самообмеження не слід розглядати як односторонній прояв щодо самої держави, це звісно стосується і людини, яка є носієм прав та обов'язків. Як приклад, можна навести видання уповноваженими органами нормативних актів, які можуть

установлювати правила поведінки як для людини, так і держави. Сам по собі принцип верховенства права і робить державу самообмеженою, оскільки саме він визначає основні умови її розвитку у рамках правового поля, підтримуючи правовий порядок у суспільстві, а також сприяє захисту усіх гарантованих конституційних цінностей.

Між правовою державою та принципом верховенства права у деякій мірі існує певний взаємозв'язок. Так держава гарантує цей конституційний принцип на рівні Основного Закону та і в інших законодавчих актах, тобто надає йому нормативного закріплення, завдяки чому він переходить у практичну площину, що поширюється на усі гілки влади та у подальшому сприяє у реалізації конституційних цінностей. Адже від якісного показника функціонування цього принципу на практиці, залежить доля самої держави і на скільки відсотків вона дійсно буде визнаватись правовою. Проте, для забезпечення такого стану, держава зобов'язана забезпечувати відповідними інструментами контролю та охорони над усією сферою законодавства для того, щоб юридичне верховенство правового закону існувало у повному обсязі. Не менш важливим значенням є діяльність компетентних органів та посадових осіб у сфері правозастосування. Адже правильне застосування відповідного закону у будь-яких юридичних ситуаціях, дає можливість тримати державу у постійному правовому тонусі.

На нашу думку, цей конституційний принцип виступає деталізованою категорією для правової державності, адже він характеризує саму правову державу, установлює засоби та межі правового регулювання, а також дає вказівку як саме потрібно функціонувати усім гілкам влади, включаючи усі їхні провідні інститути. Крім того, цей принцип є своєрідним допоміжним юридичним інструментом для держави, який використовується у процесі прийняття, реалізації та скасування законодавчих актів з метою відповідності норм Конституції України та міжнародних стандартів, а також контролю за їх виконанням. Тому, вищевказаний принцип розкриває та конкретизує саму сутність правової державності.

Вважаємо, що для збагачення конституційно-правової доктрини та практики державотворення та правотворення важливо урахувати аспект розмежування між правовою державою та верховенства права саме у ціннісному ракурсі. З цього приводу можна вказати на те, що правова держава є ціннісним результатом, а верховенство права одним з найдієвіших інструментів для досягнення такого результату. При цьому така його інструментальна роль не зменшує, а натомість підсилює ціннісний вимір верховенства права та у першу чергу у системі розбудови правової державності.

В.В. Камп наголошує на тому, що між метою правової держави та верховенства права немає принципових відмінностей, але засоби її досягнення в обох випадках різні. Це стосується, зокрема, джерел формування та реалізації права: нормативно-правові акти є основними засобами реалізації принципів правової держави в країнах романо-германської правової сім'ї, а прецедентне право – основним засобом втілення верховенства права в країнах англосаксонської правової традиції тощо [75]. Але, незважаючи на те, що наша держава відноситься до романо-германської сім'ї, головним джерелом якого виступає нормативно-правовий акт, але частково запозичила ідеї з англосаксонської правової традиції шляхом втілення їх у норми національного законодавства. Якскравим прикладом є норми пункту 15 частини 2 статті 65 закону України “Про державну службу” у якій зазначено, що дисциплінарними проступками є прийняття державним службовцем рішення, що суперечить закону або висновкам щодо застосування відповідної норми права, викладеним у постановах Верховного Суду, щодо якого судом винесено окрему ухвалу [76]. Отже, як бачимо, втілення верховенства права у нашій правовій державі здійснюється не лише у нормативно-правові акти, а судові рішення, які у подальшому можуть породжувати виникнення, зміну або рипинення прав та обов’язків для невизначеного кола осіб, які мають статус державних службовців.

Як зазначає О.О. Фаст, концепції верховенства права та правової держави відображають відмінні світоглядні позиції, мають відмінну історію становлення й розвитку, розрізняються за своїм сутнісним наповненням. Характерними ознаками

принципу верховенства права є такі: визнання пріоритету невідчужуваних прав людини над інтересами держави, сприйняття призначення держави як дієвого механізму захисту цих прав, а також високий статус судової практики і правотворчості. Натомість інститут правової держави має на меті насамперед технічно впорядкувати державний механізм і змушує владу у відповідності до нею ж визначеної процедури [77, с. 37]. Отже, варто зауважити, що важливою ціннісною особливістю у взаємозв'язку між ними є те, що держава визнається правовою тільки у тому випадку, коли вона повністю гарантує, нормативно закріплює та поширює дію такого принципу на всі всі сфери суспільних відносин, а функціонування такого принципу в практичній діяльності, повністю розкриває змістовну та смислову сутність самої правової державності і таким чином підтверджує юридичний факт визнання України як правової держави як це передбачено Конституцією України та під впливом її ідей, сприяє формуванню та трансформації конституційних цінностей.

Отже, з позиції конституційно-правової доктрини принцип верховенства права є фундаментальною ціннісною основою правової демократичної держави. Розбудова правової держави є орієнтиром суспільно-політичного розвитку України, що прямо зазначено у статті 1 Конституції України, де наша держава визнається як суверена і незалежна, демократична, соціальна, правова. Тільки формування правової держави, у якій панує принцип верховенства права є запорукою реалізації конституційно-правових норм у напрямі забезпечення втілення у практичній площині пріоритету прав людини в житті соціуму. Отже, змістовним елементом верховенства права і через нього дієвим інструментом регулювання суспільних відносин виступає вимога гарантування прав людини і основоположних свобод [78, с.182]. Слід також відзначити, що реалізація цього принципу дозволяє забезпечити максимальний захист людини від протиправних посягань, охорону власності, громадського порядку та врешті-решт національну безпеку держави від її внутрішніх та зовнішніх негативних чинників. Тож важливим аспектом у наведеному верховенстві, слід вбачати перш за все його соціально-охоронний важіль, який спрямований на закріплення та гарантування

загально необхідних матеріальних і духовних конституційних цінностей, які є необхідними для розвитку всього українського суспільства.

Так, відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ця стаття повністю гарантує та забезпечує кожному індивіду незалежне соціально-правове становище у повсякденній реальності. З процесуальної сторони, це сприяє мінімізації випадків невмотивованих, незаконних переслідувань осіб у кримінальному та адміністративному провадженнях, забезпеченні кожному рівні способи захисту на будь-яких стадіях судочинства та в недопущенні негативного ставлення до людини у процесі проведення слідчих та різноманітних розшукових дій. Специфіка цього принципу також полягає в тому, що він за своїм змістом є унікальним, всезагальним, безперервним, адже його дія поширюється на всі сфери правовідносин незалежно від часу, кола осіб та простору. Саме це і характеризує його владарювання над усіма гілками влади, системою законодавства, а також іншими правовими цінностями [62, с. 313-314].

На думку О. Руднєвої, принцип верховенства права належить до «мега-принципів», стандартів прав людини найвищого ціннісного рівня [79, с. 15]. Наша правова держава в особі її компетентних органів не зможе належним чином функціонувати без дотримання міжнародних стандартів у сфері прав і свобод людини. Утвердження цього принципу здійснювалось шляхом уніфікації норм міжнародного права, внаслідок чого відбувся процес трансформації українського законодавства. Як відомо, Україна після вступу до Ради Європи в 1997 році прийняла на себе цілу низку зобов'язань за дотриманням тих цінностей, що містяться безпосередньо в деклараціях, конвенціях, пактах, генеральних угодах, судових прецедентах Європейського Суду з прав людини. У свою чергу, це позитивно позначилось на створенні більш якіснішої правової бази та появою низки суспільних, недержавних інститутів, які спрямовані на реалізацію та захист економічних, політичних, культурних інтересів кожної нації незалежно від будь-яких соціальних ознак. Принцип верховенства права, повністю

знаходить своє ціннісне відображення у вищевказаних документах, тому вважається базовою конституційно-правовою цінністю у сфері прав і свобод людини та громадянина [62, с. 314-315].

У той же час, процес дотримання принципу верховенства права в Україні має певні складнощі, обумовлені історичним, політичним, соціально-економічним, культурним розвитком. Тому актуальності набуває дослідження верховенства права як ціннісної складової, без якої не можливий ефективний розвиток демократичного суспільства [78, с. 179]. Слід погодитись з вищевказаною думкою, адже дійсно верховенство права в нашій країні не діє в достатньому обсязі. Все це пов'язано з цілою низкою чинників, які значно стримують його механізм реалізації та розвитку у політико-правовій сфері. Найбільш серед них слід виділити такі зокрема як: високий рівень корупції, відсутність якісного конституційного контролю за чинними нормативно-правовими актами, наявність правового нігілізму як з боку посадових осіб, так і пересічних громадян, відсутність належних професійних навичок фахівців у сфері правозастосування та інші проблеми, які значно ускладнюють процес розвитку української держави у правовому полі [62, с. 315].

Як зазначає М.В. Денисюк принцип верховенства права у контексті характеристики правової держави займає центральне місце. Він пов'язаний із внутрішніми характеристиками самого права, його властивостями, співвідношенням з іншими регуляторами суспільних відносин. Верховенство права — це, безперечно, вияв загальнолюдських цінностей, прояв розвитку культури суспільства; це головний засіб і мета суспільного розвитку, своєрідна демонстрація етапів формування та розвитку правової системи. За оцінками вітчизняних і зарубіжних експертів, саме принцип верховенства права є одним із провідних принципів у функціонуванні цивілізованих суспільств [80, с. 152].

Проте верховенство права, слід уважати однією з найвищих політико-правових цінностей з таких підстав: 1) це дає можливість кожному забезпечити вільний фізичний і духовний розвиток своєї особистості, без будь-якого тиску чи втручання інших осіб;

2) унеможлиблює чи мінімізує здійснення узурпації влади; 3) позитивно впливає на розвиток правової культури населення; 4) сприяє зміцненню авторитету органів державної влади, що не дозволяє проникненню анархії, тиранії та свавілля; 5) не допускає протирпавного втручання в законну діяльність посадових і службових осіб суб'єктів владних повноважень. Всі ці ціннісні елементи відіграють важливу роль у формуванні та становленні України як правової держави [62, с.315-316].

Крім того, Конституція України як нормативно-правовий акт, що слід розглядати як окрему цінність, оперуючи верховенством права та ставлячи задачею розбудувати правову державність, має чітке спрямування на забезпечення базових цінностей, що не може бути досягнуто без повсюдного втілення верховенства права. До таких цінностей у першу чергу Основний Закон України відносить: 1) забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя; 2) зміцнення громадянської злагоди на землі України (абзац четвертий та п'ятий преамбули); 3) розвиток та зміцнення демократичної, соціальної, правової держави (абзац шості преамбули та статті 1); 4) взаємовідповідальність людини та держави (стаття 3); 5) республіканська форма правління; 6) гарантування народу права визначати і змінювати конституційний лад в Україні; 7) неможливість узурпації державної влади (стаття 5); 8) поділ державної влади на гілки (стаття 6); 9) гарантування місцевого самоврядування (стаття 7); 10) політична, економічна та ідеологічна багатоманітність (стаття 15) тощо. Отже, Конституція України вибудовує чіткі конструкції системи цінностей, які взаємопов'язані з розбудовою правової державності через застосування принципу верховенства права.

Верховенство права є показником належного рівня дотримання прав людини, на основі чинного законодавства, яке і у свою чергу також формувалося на основі природних, та інших прав людини. Проаналізувавши сучасний стан реалізації принципу верховенства права в Україні, можна констатувати те, що за думкою ж громадян він є дуже низьким, адже принцип верховенства права, полягає саме в реалізації прав і свобод людини, що як показує статистика частково нівелюється

[81, с. 276]. Через низький рівень правової культури, правової свідомості громадян, що характеризується низьким рівнем правопорядку, а також високим рівнем учинення кримінальних, адміністративних правопорушень (високий рівень делінквентності), дотримання принципу верховенства права громадянами у наш час є проблемним явищем.

Тож враховуючи вищевикладене, принцип верховенства права, слід вважати невід'ємною конституційною цінністю для української правової держави, оскільки він закладає найважливіші фундаментальні основи системи законодавства та активно сприяє розвитку правосвідомості громадян [62, с. 316].

С. П. Погребняк зазначає, що сьогодні досить поширеною є думка про те, що принцип верховенства права має два аспекти: формальний та матеріальний (органічний). Зокрема, формальне верховенство права означає, що держава має діяти згідно з правом та підпадати під його дію. Завдяки цьому державна влада здійснюється передбачувано. Цей аспект верховенства права породжує низку правових норм, традиційних для будь-якого режиму законності (зокрема, державні органи можуть приймати юридичні акти лише відповідно до встановлених повноважень та процедур; правомірність будь-якого акта чи дії державного органу має бути відкритою для перевірки незалежним судом за позовом зацікавлених осіб; особу може бути притягнуто до відповідальності тільки на підставі порушення норм позитивного права). Вони помітно обмежують процес здійснення державної влади [82, с. 30]. Проте варто зазначити, що на сьогоднішній день у практиці виникає безліч правовідносин, які до сих пір не врегульовані нормами права. Через відсутність чіткого законодавчого забезпечення, виконання деяких владних повноважень посадовими особами влади у відповідності до вимог чинного законодавства стає неможливим, а у інших випадках може призводити до виникнення судових спорів щодо правомірності прийнятих рішень. Тому можна спостерігати за таким правовим явищем, коли принцип верховенства права зобов'язує усіх діяти у відповідності та на підставі закону, проте сам законодавчий акт може бути відсутнім, що у кінцевому випадку може призвести до

вимушеної бездіяльності через відсутність законодавчого регулювання, внаслідок чого завдається шкода конституційним права, свободам та законним інтересам.

Отже, через відсутність конкретного права втрачаються певні можливості, що є необхідними для реалізації та втілення конституційних цінностей у практичне життя. Крім цього, не менш важливим постає питання стосовно дотримання вказаного принципу як людиною, так і самою державою, а також його реалізація. Адже через низький рівень правопорядку, недосконале законодавство, ненадійне функціонування системи правоохоронних, судових та контрольно-наглядових органів, система конституційних гарантій, у якій закладаються найважливіші загальнолюдські цінності поступово втрачають сенс свого існування. За таких обставин, нашій державі необхідно систематично вживати заходи з налагодження механізмів функціонування усіх трьох гілок влади (законодавчу, виконавчу та судову).

Матеріальний аспект верховенства права полягає в тому, що існують доволі чіткі стандарти, які визначають сутність позитивного права. Отже, верховенство права — це панування права певного змісту [82, с. 30]. Держава в особі компетентних органів розробляє відповідні правила поведінки, які слугують засобом для реалізації базових найважливіших загальнолюдських конституційних прав та свобод.

Однією з найважливіших проблем зв'язаності держави правом є проблема забезпечення додержання прав і свобод людини та громадянина. Акцент на правах людини при характеристиці принципу верховенства права є не випадковим. Перш за все слід нагадати, що права людини становлять невід'ємний компонент права; їхнє існування поза правом і без права неможливе, так само як і право немислиме без прав людини [82, с. 33]. Слід, погодитись з думкою автора та якщо розглядати це питання з аксіологічного контексту, то можна стверджувати, що право по суті існує та утворюється лише для людини, у іншому випадку, право буде вважатись непрактичним та не представлятиме собою ніякої цінності. Адже існування права без людини є неможливим, оскільки саме людина є творцем права, яка постійно ним користується та систематично удосконалює його у практичній реальності. А це у свою

чергу, позитивно сприяє його конституційній трансформації, що дає праву у подальшому набувати нових рис і сприяти розбудові держави.

Реалізація та дотримання конституційних прав та свобод починаючи з моменту прийняття самої Конституції України та по теперішній час дійсно є проблемним явищем. З боку держави найчастіше вчиняються систематичні порушення прав людини, зокрема у соціальних сферах, сферах економіки, політики, правоохоронній, судовій діяльності тощо. Такі порушення виникають переважно через незадовільну діяльність представників влади через неякісне управління адміністративними ресурсами, прийняття необґрунтованих рішень, неналежне виконання законодавчих актів. Зазначені дії завдають шкоду не тільки людині, а й призводять до падіння авторитету самої держави.

З кожним днем в Україні динаміка кількості порушень прав, свобод людини та інтересів держави зростає. Ці порушення відбуваються як з боку самої людини, так і з боку держави в особі її компетентних органів. В умовах формування української правової державності постає питання щодо надійного захисту, у тому числі відновлення конституційних прав та свобод, їх цінностей, які закріплені у Конституції України та інших законодавчих актах, що дають змогу характеризувати Україну як правову державу. Проте, з урахуванням практичного досвіду та аналізуючи цілу низку проблем, які на сьогоднішній день діють у нашій державі, цей аспект є досить спірним та потребує широкого кола обговорення [83, с. 67]. Стаття 1 Основного Закону закріплює, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [13], але урахуваючи недоліки законодавчої бази та неналежний рівень функціонування органів влади призводить до виникнення багатьох питань. Зокрема, це питання стосовно якісного та ефективного виконання законів, підзаконних актів, рішень уповноважених органів пересічними громадянами та посадовцями, питання щодо притягнення до юридичної відповідальності осіб за вчинення правопорушень та проступків, відповідальність держави перед людиною за прийнятими рішеннями посадовими особами органами влади тощо. Але, через існування різноманітних

корупційний проявів, які існують у сфері публічного управління, правоохоронних органах, закладах освіти, культури, охорони здоров'я, наявності правового нігілізму населення, низький рівень правосвідомості громадян рівень розвитку процес формування України як правової держави стає дедалі ускладненим через відсутність надійної та своєчасної реакції держави на порушення конституційних прав та свобод, що вчиняється безпосередньо людиною так і самою державою [83, с. 67].

З моменту проголошення незалежності нашої країни, суспільству у значній мірі вдалось побудувати ту модель влади, яка забезпечила гарантії прав і свобод людини, що призвело до формування української правової державності. У свою чергу, це супроводжувалося утворенням нової законодавчої бази у сфері державного управління, прав і свобод людини, утворення нових органів влади, у тому числі й місцевих, можливості запроваджувати нові інститути громадянського суспільства. З прийняттям Конституції України розпочався новий етап розвитку та формування правової системи шляхом прийняття нових законодавчих актів, у тому числі санкцій за вчиненні протиправні дії. Але, через надзвичайно тяжку криміногенну обстановку, що склалася на теренах нашої держави у середині 90-их років XX століття, що супроводжувалось розвитком організованої злочинності (рекету, бандитизму), яка охопила майже всі сфери суспільства, у зв'язку зі стійким навантаженням всієї правоохоронної системи (міліції, органів прокуратури тощо) та ураховуючи те, що законодавча база зазнавала перехідного періоду в умовах руйнації пережитків радянської влади до створення нового нормативного забезпечення, сфера застосування взаємної юридичної відповідальності не була на той час повноцінним механізмом функціонування, що призвело до загострення розвитку правової державності. Через відсутність належного правопорядку, нехтування людськими правами, свободами, недотримання законів відповідними групами населення у державі відбувалося значне падіння рівня правової культури. Тому з метою збереження найважливіших людських конституційних цінностей таких як життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість, безпека, встановлення та налагодження правопорядку у сферах побуту, публічного управління,

господарських відносин загострилися тенденції щодо застосування заходів реагування держави шляхом притягнення до юридичної відповідальності осіб за свої дії [83, с. 67-68]. Незважаючи на те, що на теперішній час правова та криміногенна ситуація в Україні у деякій мірі покращилася у порівнянні з минулими роками, але рівень функціонування інституту юридичної відповідальності особливо з боку органів публічної влади до сих пір залишається проблематичним через відсутність певних законодавчих процедур. На нашу думку, одним із найголовніших таких проблемних аспектів є те, що наше суспільство включаючи представників влади саме не зацікавлене у підтриманні нашої держави у тому правовому стані як це прямо передбачено в Основному Законі через нехтування людськими правами, створення різноманітних перешкод у їх дотриманні та реалізації громадянами [83, с. 68].

На практиці, тривають ряд різних дискусій та підходів до розуміння інституту взаємної відповідальності особи та держави як важливого ціннісного орієнтиру формування української правової державності. Як зазначає В. В. Середюк відносини з певним обсягом прав, обов'язків та відповідальності між особою та державою не є односторонніми, в яких лише б одна сторона мала права, а інша – обов'язки і відповідальність за їх невиконання. Втілення принципів правової держави передбачає наявність низки обов'язків держави перед особою та відповідальність за їх невиконання [84, с. 42]. Така ознака допомагає забезпечувати дотримання загальнолюдських принципів рівності та справедливості між людиною та державою у випадку вчиненні відповідних порушень. Але, з урахуванням юридичної практики, цей принцип слід назвати “відносно взаємним”. Так, у разі вчинення протиправних дій людина несе відповідальність перед державою за свої вчинки шляхом застосування до неї заходів матеріального та нематеріального характеру. Такий вплив застосовується переважно до фізичних осіб, що полягає у накладанні певних обмежень обсягів конституційних прав та свобод та покладання на них певних обов'язків. Проте, якщо говорити про відповідальність держави як суспільної організації перед людиною виникає ускладнений взаємозв'язок. Проблема полягає у тому, що відповідальність

держави перед людиною сама по-собі не виникає автоматично. У переважних випадках держава в особі відповідних компетентних органів зобов'язана відшкодовувати шкоду людині, яка було завдана неправомірними, протиправними або так званими “помилковими” діями щодо неї. Як приклад, слід назвати випадки незаконних переслідувань осіб у кримінальних провадженнях (тримання під вартою, домашній арешт тощо), помилкові обвинувальні вироки суду, що приймаються від імені держави, матеріальна шкода, що завдається власнику майна у разі прийняття незаконних рішень суб’єктами владних повноважень, надання неналежної та неякісної медичної допомоги пацієнтам, що призвело до значних ускладнень перебігу захворювання, які лікуються у державних та комунальних закладах охорони здоров’я тощо. Оскільки більшість органів влади протиправно ухиляються від добровільної компенсації, як це передбачено законодавчими актами, тому для вирішення питань про стягнення коштів з держави у судовому порядку потребує значного проміжку часу на зібрання необхідної доказової бази та витрат із власних матеріальних коштів на фахівців у галузі права, у тому числі адвокатів для складання і правильного оформлення відповідних процесуальних документів, у тому числі на залучення їх для участі у судових процесах. Тому, як бачимо така процедура на практиці є доволі довготривалою та ускладненою у плані її реалізації [83, с. 68]. У випадку відповідальності держави за заподіяну шкоду не може бути застосована та ж сама модель, у межах якої особа несе юридичну відповідальність за протиправні діяння перед державою. Так, відповідальність особи перед державою ґрунтується на принципах законності, справедливості, дотримання прав особи в межах судового процесу, доведення протиправності, вини, шкоди. Очевидно, що всі ці принципи є безперечними у зв’язку з тим, що особа перед державою виступає слабшою стороною, а тому перед тим, як будуть застосовані заходи державного примусу, мають бути дотримані усі принципи та процесуальні вимоги щодо покладення відповідальності на особу [84, с. 44]. Варто погодитись з думкою автора, оскільки відповідальність держави перед людиною є більш такою “пощадливою” на відміну від відповідальності

людини перед державою. Тому, важко вважати такий механізм відповідальності справедливим, оскільки у цьому аспекті порушується фундаментальний конституційний принцип рівності та справедливості. Як бачимо, реакція держави на будь-які порушення з боку осіб є більш суворішою. У першу чергу, це пояснюється тим, що у нашому законодавстві міститься дуже великий кількісний обсяг нормативних документів, які закріплюють види правопорушень та механізм притягнення осіб до відповідальності перед державою зокрема, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України тощо. Проте, законодавчих норм, які регулюються питання відповідальності держави перед особою, у тому числі посадових осіб органів влади набагато менше. Якщо також брати до уваги обмеження, що застосовуються до фізичних осіб у кримінальному провадженні зокрема затримання, тримання під вартою, домашній арешт, на нашу думку, є жорстким впливом у плані руйнації психології, здоров'я, гідності та честі індивіда. За таких обставин, дотримання найважливіших конституційних цінностей, які закріплюються у статті 3 Основного Закону є спірними явищами. З урахуванням таких правових норм взаємна відповідальність є некоректним елементом [83, с. 68-69].

Разом із тим, з урахуванням того, що особа на тлі держави є слабшою, законодавець, керуючись принципом верховенства права закріпив у Кодексі адміністративного судочинства України принцип офіційного з'ясування обставин справи, який полягає у тому, щоб об'єктивно та повністю дослідити усі явища, які необхідними для встановлення наявності або відсутності факту вчинення правопорушення та вини. Адже, законодавство надає можливість людині вживати усі законні та доступні способи для встановлення істини у справах.

Верховний Суд дійшов висновку про те, що принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі полягає насамперед у активній ролі суду при розгляді справи; в адміністративному процесі, на відміну від суто змагального процесу, де суд оперує, в першу чергу тим, на що посилаються сторони, мають бути повністю встановлені

обставини справи, щоб суд ухвалив справедливе та об'єктивне рішення; принцип офіційності, зокрема, виявляється у тому, що суд визначає обставини, які необхідно встановити для вирішення спору, а також з'ясовує, якими доказами сторони можуть обґрунтовувати свої доводи чи заперечення щодо цих обставин; у разі необхідності суд повинен запропонувати особам, які беруть участь у справі, доповнити чи пояснити певні обставини, а також надати суду додаткові докази [85].

Відповідальність держави є необхідним компонентом на шляху її розбудови як правової. Це поняття багатозначне та потребує широкого наукового й практичного обговорення. Сучасний стан вітчизняної науки свідчить про необхідність подальших досліджень у сфері відповідальності держави з урахуванням досвіду дотичних до юриспруденції гуманітарних наук та вимог міжнародних стандартів, які визнала Україна [84, с. 44]. Важливим моментом у забезпеченні взаємної відповідальності є його досягнення кінцевого результату, яке полягає у настанні певних санкцій, що накладається як державою на особу, так і на саму державу. Зрозуміло, що будь-яка шкода, яка нанесена у результаті протиправних дій або бездіяльністю органами влади відшкодовується зазвичай грошми, які перераховуються з відповідних бюджетів на розрахункові рахунки потерпілих. Міра покарання, що застосовується до людини у разі визнання її винуватою у кримінальному судочинстві є більш суворішою та довготривалою, у випадку якщо це стосується обмеження або позбавлення волі. Суворість такого виду стягнення також полягає у тому, що він може мати подвійний характер. Відомо, що особі у кримінальному праві може бути призначено декілька покарань як основне так і додаткове. Тому, реакція держави протиправні дії на наш погляд здається більш агресивнішою ніж навпаки. Отже, як бачимо взаємний характер відповідальності носить у собі цілком не справедливий фактор по відношенню до людини як найвищої соціальної цінності [83, с. 69].

Як стверджує С. В. Яремчук, демократичний принцип взаємної відповідальності особи і держави передбачає, що юридична відповідальність не може бути тільки односторонньою і стосуватись лише особи. А це означає, що за учинене правопорушення

несе відповідальність не лише особа перед державою. За порушення прав людини, закріплених законом, держава також має нести відповідальність перед конкретною особою, і міра цієї відповідальності повинна визначатися санкцією правової норми. У демократичних державах зазначене є аксіомою. В Україні двосторонній характер юридичної відповідальності сприймається поки що неоднозначно [86, с. 46]. Особливістю такої неоднозначності, на нашу думку, є те, що момент виявлення порушення прав людини з боку держави в управлінських сферах є складнішою. Цілком відомо, що підставою для притягнення до будь-якої юридичної відповідальності має бути встановлений факт порушення, який проявляється у формі конкретних дій та/або бездіяльності. Процедура фіксації таких дій особливо в адміністративних правопорушеннях, що вчиняється фізичною особою та механізм накладення на неї санкцій, на наш погляд, здається набагато простіше та є короткотривалішим у порівнянні з державою. Інститут взаємної відповідальності у нашій державі перш за все повинен підтримувати рівний баланс між учасниками правовідносин при настанні шкідливих наслідків як з боку людини, так і з боку держави. Зрозумілим є те, що держава як суспільна організація є неживим суб'єктом права, тому може розглядатись лише з точки зору як контрольно-наглядовий арбітр за представниками влади, які виконують функції держави від її імені. Тому, відповідальність держави слід розуміти як забезпечення невідворотних заходів реагування на протиправні дії посадових осіб шляхом накладення відповідних санкцій [83, с. 69].

Тому є дуже великі сподівання на те, що наша держава незабаром буде визнаватись правовою у тому обсязі, як це прямо передбачено у чинному законодавстві, а реалізація конституційних прав повинні бути більш доступною для осіб, котрі зазнали протиправних дій з боку органів влади. Нашому законодавцю за таких обставин, слід розробити декілька законодавчих положень, спрямованих на підтримання соціально-правового балансу між особою та державою. а саме: скоротити строки розгляду судами таких категорій справ, притягувати до відповідальності посадових осіб у разі відмови від добровільного відшкодування коштів, уряду

передбачити запровадження різних соціальних пожиттєвих виплат особам, що стали жертвами протиправних дій з боку органів влади. У цьому і полягає конституційна цінність держави, яка характеризується прагненням до справедливості, забезпечення рівності та невідворотності відповідальності як людини, так і держави. Адже тільки за таких умов у нашій країні вдасться налагодити взаємозв'язки між людиною і владою та повернути довіру до держави у цілому [83, с. 69-70].

Конституцією України також чітко визначено, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність [13]. Цей конституційний припис покладає на державу відповідні зобов'язання, оскільки вона несе відповідальність за впровадження відповідних політичних, економічних, соціальних, культурних реформ, прийняття законів, підзаконних актів, надання публічних послуг тощо. Але, на наш погляд, такий механізм відповідальності на сьогоднішній день є досить сумнівним та виникає питання чи існує така відповідальність узагалі. Якщо так, то у якому обсязі та на скільки вона може бути реалізованою. Адже, існує безліч рішень прийнятих державними чиновниками, які не дали жодних позитивних результатів, а деякі з них були просто на просто експериментальним ходом, що призвели до масових порушень конституційних цінностей. Це стосується не тільки загально національного рівня, а й місцевого, у тому числі органів місцевого самоврядування, включаючи відповідних посадовців. Тому, за таких обставин та з урахуванням того, що Україна є демократичною державою у якій влада належить безпосередньо народу за доцільно було б залучати громадськість у обговоренні прийнятих рішень державними чиновниками з метою проведення всебічного аналізу та надання оцінки їх ефективності. У разі негативного результату, законодавцю слід передбачити додаткову відповідальність. Уважаємо, що такий хід пожвавить інститут відповідальності держави, яке буде ініціюватися, у тому числі й народом [83, с. 70].

Юридичну відповідальність держави в її негативній формі можна розділити за невиконання або ж неналежне виконання своїх обов'язків. За сферою уживання її умовно можна класифікувати на дві групи: відповідальність держави за невиконання

зобов'язань в охоронній сфері (за реалізації юридичної відповідальності) і відповідальність держави за невиконання зобов'язань у регулятивній сфері (під час здійснення позитивного управління) [86, с. 46]. Держава за таких умов зобов'язана нести перед суспільством відповідальність за ефективність прийнятих рішень, якість надання споживчих послуг, реагувати за власною ініціативою на будь-які порушення та усувати недоліки у публічних відносинах. На жаль, питання щодо притягнення до відповідальності держави, у тому числі публічних діячів органів влади за незаконні, нереалізовані або провальні рішення, програми на практиці є практично неможливим або надзвичайно складним. Якщо говорити про конституційну відповідальність держави у правозастосовній діяльності, що здійснюється органами влади, то тут є низка особливостей. Цілком відомо, що на сьогоднішній день, певна кількість положень норм законів, постанов визнані Конституційним Судом України неконституційними. У наш час, у нормах чинного законодавства щодо осіб, що безпосередньо брали участь у розробці, прийнятті, підписанні цих законопроектів, проектів постанов така відповідальність відсутня та неурегульована. Також, значна частина населення, що стали м'яко кажучи “жертвами” від рішень, що приймалися представниками суб'єктів владних повноважень у межах та норм тих законодавчих актів, що згодом були визнані неконституційними потребують відновлення свого соціального, правового статусу та компенсації за заподіяну шкоду. [83, с. 70]. Так, частиною 3 статті 152 Конституції України передбачено, що матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку [13]. З одного боку Основний Закон чітко гарантує такий захист конституційних прав та свобод, що слугує правовою підставою для звернення з позовом до судових органів. Але, з іншого боку, такі механізми належним чином не відпрацьовано, відповідні закони — не ухвалено. У зв'язку з цим, реалізація такого права є надзвичайно складною та затяжною процедурою, адже судові процеси, що зазвичай тривають роками не завжди вирішуються на користь потерпілої особи через значні корупційні

прояви. Реакція держави у таких ситуаціях проявляється лише тоді після ухвалення судового рішення та набрання ним законної сили [83, с. 70].

Нині відповідальність держави перед особою починає, хоча і повільно, набувати певною мірою реального характеру: активно оновлюється законодавство, зокрема і норми, що передбачають юридичну відповідальність як держави загалом, так і її посадових осіб. Установлення норм відповідальності держави перед громадянином є показником визначення державного пріоритету прав і свобод громадянина над іншими цінностями в суспільстві [86, с. 44]. Наша держава завдяки запровадженню антикорупційної реформи, у деякій мірі змусила активізувати працю органів влади наділивши їх контрольно-наглядовими функціями з метою спостереження та виявлення корупційних правопорушень, а також правопорушень пов'язаних з корупцією серед посадовців уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування. З одного боку, держава взяла на себе відповідальність перед народом за ефективність такого напряму у антикорупційній стратегії розвитку і за допомогою чого значно зросла роль функціонування правоохоронної системи, оскільки такий хід посилив рівень юридичної відповідальності осіб за свої дії перед суспільством та державою. З іншого боку, у чинному законодавстві доповнились норми статей відповідальності посадовців за вищезгадані порушення. На нашу думку, такий шлях є позитивним ходом у формуванні абсолютно нової правової державності, адже він дійсно приблизив нашу країну до інтеграції у Європейський простір та забезпечив ефективність цільового використання бюджетних коштів та іншого майна публічними діячами [83, с. 70-71].

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати те, що інститут функціонування взаємної відповідальності людини та держави є доволі таки спірним та проблематичним аспектом у формуванні України як правової держави, який на сьогоднішній день викликає цілу низку дискусій серед провідних фахівців юриспруденції та інших галузей. Важливою проблемою є те, що пріоритет відповідальності сконцентровується більш в сторону людини, що у деякій мірі

суперечить фундаментальним загальноприйнятим принципам рівності, справедливості, людиноцентризму тощо. Чинним законодавством, на жаль, поки ще урегульовані питання стосовно відповідальності держави, у тому числі державних діячів за неефективні, безрезультативні рішення або дії, які призводять до порушення конституційних прав та свобод та руйнації конституційних цінностей [70, с. 71].

Тому, визначальним елементом конституційних цінностей функціонування інституту взаємної відповідальності людини та держави є збереження, реалізація, належне відновлення у разі порушення конституційних прав, яке має супроводжуватись та вирішуватись за загальноприйнятими демократичними принципами верховенства права, людиноцентризму, справедливості, гуманізму, а також невідвортної відповідальності з боку людини та держави за свої дії на основі рівного взаємозв'язку між ними [83, с. 71].

Наступним принципом основи функціонування будь-якої правової держави є принцип розподілу влади, який визначив Ш. Л. Монтеск'є. Основним важливим аспектом побудови цього принципу є розуміння того, що не існує декількох незалежних влад, а навпаки, є одна державна влада, яка для забезпечення своєї демократичності розподіляється на три гілки, що є відносно незалежними одна від іншої. Цей розподіл є необхідним для забезпечення так званого механізму «стримань та противаг». Дійсно, Конституція України встановлює достатньо дієві засади для функціонування цього механізму. Гілки влади є незалежними одна від іншої і не можуть нав'язувати свою волю [63, с. 28]. Питання щодо повної незалежності гілок влади на нашу думку є цілком спірним поняттям. Перш за все, це стосується кадрових питань. Прикладом є те, що Прем'єр міністр України, який очолює Кабінет Міністрів України, що є вищим органом у системі органів виконавчої влади призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України як це передбачено Конституцією України. Така процедура ставить під сумнів у подальшій діяльності такої посадової особи, що цілком може вплинути на об'єктивність та неупередженість реалізації державної політики. Адже сам факт призначення на посаду та звільнення з

посади Верховною Радою України Прем'єр Міністра України фактично призводить до підпорядкованості законодавчому органу влади. Тому, на нашу думку, для подолання такої проблематики та для того, що уряд зробити повністю незалежним від парламенту було б краще запровадити інший порядок призначення та звільнення з посади цієї посадової особи. У якості прикладу, за доцільно було б розробити механізм призначення за результатами конкурсного відбору, яка буде проводитись незалежною спеціальною комісією з числа уповноважених представників парламенту, Конституційного Суду України та представників інститутів громадянського суспільства. Також, цій комісії, слід було б надати повноваження приймати рішення і про відставку очільника уряду, а Президенту України надати право вносити відповідне подання.

Метою реалізації цього принципу є обмеження державної влади, а також досягнення конституційного балансу між гілками влади. Оскільки держава, як і будь-яка інша соціальна система, зазвичай прагне до певної рівноваги, то забезпечити таку є можливість лише тоді, коли всі її елементи матимуть змогу тією чи іншою мірою впливати один на одного, протиправно не втручаючись у сферу діяльності. Якщо будь-яка гілка влади превалює, то це, очевидно, свідчитиме про незбалансованість всього механізму, а отже, він буде доволі далеким від ефективного поділу і реального втілення засад та цінностей конституціоналізму [87, с. 128]. Поділ влади виступає засобом недопущення узурпації влади. За своїм змістом він є дещо схожим в історично сформований принцип розподілу праці. Його цінність полягає у тому, щоб кожна окрема структура виконувала виключно свої конкретні цілі і завдання, а також несла відповідальність. Це передусім сприяє недопущенню перевантаженості органів публічної влади та чіткій реалізації своїй функцій.

Як зазначає І. В. Процюк зміст принципу поділу державної влади містить у собі ідеологічну, наукову і практичну складові. Як елемент ідеології він відіграє найважливішу роль у теорії демократії й правової держави; з наукового погляду принцип поділу державної влади, є засобом пізнання об'єктивної державно-правової

дійсності; у практичному плані поділ влади являє собою один із основних конституційних принципів організації діяльності державного механізму в демократичних державах [88, с. 11]. Якщо розглядати цей принцип з аксіологічно правового контексту, то можна зазначити, що сам по-собі принцип поділу влади, представляє собою інструмент, який здатний активно розвивати матеріальні та нематеріальні блага, що дані природою через відповідні юридично-технічні процедури для набуття їм нормативних, загальнолюдських та загальнодержавних рис та згодом трансформувати їх у конституційні цінності. У законодавчій – утворювати та закріплювати їх на національному рівні, у виконавчій – втілювати їх у практичну реальність, у судовій – захищати їх у разі порушень та за необхідності відновлювати.

Отже, по-перше, слід виходити з того, що при аналізі сучасної концепції правової державності необхідно враховувати аксіологічний аспект. У зв'язку з цим, під правовою державою у ціннісному аспекті слід розуміти таку державу, яка втілює найважливіші конституційні та загальнолюдські цінності, які у першу чергу пов'язані з функціонуванням демократичного політичного режиму, реалізацією принципів верховенства права, поділу влади на гілки, а також які виступають підґрунтям для розвитку партнерських стосунків з інститутами громадянського суспільства.

По-друге, Україна як правова держава є самодостатньою цінністю, що викликає до життя реалізацію широкого спектру найрізноманітніших конституційних цінностей, які під її впливом повинні отримати нові аспекти своєї реалізації. Проте, з огляду на те, що процес розбудови правової державності в Україні має певні складнощі, то і вплив на реалізацію інших цінностей та їх докорінне оновлення здійснюється доволі повільно, а в деяких випадках навіть спотворено. У зв'язку з цим, постає питання про те, як правова держава може змінювати (трансформувати) конституційні цінності у базових сферах життєдіяльності соціуму (права людини, організація та функціонування органів публічної влади, розвиток громадянського суспільства), а також як це відбувається у реальній площині розвитку Української держави та суспільства.

Висновки до розділу 1

1. Враховуючи історичні дані, існує підстава для твердження про те, що факт зародження загальнолюдських цінностей припадає ще на період існування первісної доби, що було пов'язане з існуванням перших додержавних утворень як суспільних організацій, у яких діяли свої загальновизнані правила поведінки, які відображали форми прояву духовності відповідних класів (груп), закріплювали суспільний порядок та забезпечували належне функціонування органів управління. Наявність таких складових розглядалося як ціннісна першооснова для існування людей та слугувало своєрідним прообразом сучасної держави, оскільки система цінностей, яка існувала на той час за своїми зовнішніми ознаками є практично ідентичною із сучасними реаліями. У свою чергу, це той основоположний фундамент, який сприяв подальшій трансформації та розвитку цінностей під впливом ідей та концепцій сучасної правової держави, які згодом отримали своє нормативне закріплення у Конституції України та у конституціях інших держав світу.

2. Якщо розглядати цінність як філософську категорію та з огляду на її історичні аспекти можна зазначити, що вона представляла собою різноманітні природні форми та способи існування людини в навколишньому природному середовищі. Адже, саме у її межах втілюється прагнення індивіда до збереження свого життя та життя членів своєї родини як первинної соціальності цінності, що завжди виступало підґрунтям для реалізації інших матеріальних та нематеріальних благ.

3. У конституційно-правовому аспекті під цінністю можна розуміти базову настанову, чіткий орієнтир, а також важливий соціальний регулятор реалізації прав і свобод, та необхідний каталізатор трансформації правопорядку, інноваційного розвитку національної правової системи, який повинен охоронятись державою та суспільством, як сукупність матеріальних та духовних благ, що за результатом правотворчої діяльності спеціальних уповноважених органів отримав своє нормативне закріплення шляхом визнання та санкціонування державою.

4. Конституція України виступає як важлива соціальна та правова цінність для суспільства та держави, оскільки саме вона визначає важливі умови для розвитку та функціонування апарату публічної влади, який здатний захищати та постійно втілювати базові конституційні цінності у практичну реальність. І при чому йдеться не тільки про ті цінності, що прямо зафіксовані в Основному Законі, а й ті, що регулюються іншими законодавчими актами або ті, що фактично впливають із суспільних правовідносин, котрі перебувають в орбіті людського виміру та до сих пір через прогалини у законодавстві нормативно не закріплені, але потребують надійного захисту з боку держави. Важливою особливістю Конституції України є те, що у силу специфіки принципу верховенства права та апелювання до природного права, вона не в змозі чітко зафіксувати усі конституційні цінності через стрімкий розвиток нових ідей, які постійно втілюються людством у реальному світі. Проте, незважаючи на це, за допомогою правотворчої діяльності, Основний Закон гарантує та захищає їх через інші спеціально прийняті нормативно-правові акти.

5. Конституційні цінності, які закріплені в Основному Законі є основними фундаментальними та основоположними благами, які посідають найвище місце у системі законодавства. Щодо усіх інших цінностей, які закріплені у поточному законодавстві слід розглядати похідними від них, оскільки вони доповнюють або конкретизують їх зміст за допомогою чого вони стають більш практичними та доступними у правовій реальності. Існування та функціонування конституційних цінностей залежить перш за все від якісної та ефективної діяльності державної політики, яка здійснює різноманітні управлінські функції, зокрема, у законодавчій, виконавчій та судовій діяльності.

6. Україна як правова держава сама по-собі виступає самодостатньою конституційною цінністю. Адже за допомогою відповідних юридичних інструментів, зокрема принципу верховенства права здатна тримати усі суспільні відносини та інститути у межах правового поля і такими чином забезпечувати існування правового порядку у суспільстві та державі. Проте, динамічний аспект аксіологічного розуміння

правової державності пов'язаний з тим, що процес формування та розвитку держави на сьогоднішній день є незавершеним та протікає на завжди послідовно через різноманітні недоліки у роботі органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. Крім цього, слід також говорити про трансформацію конституційних цінностей, які під впливом правової державності набувають нових якісних рис та постійно потребують нових підходів до їх аксіологічного розуміння та значення для суспільства та держави.

7. Існування та реалізація базових конституційних цінностей в Українській правовій державі залежить перш за все від належного змісту нормативно-правових актів та їх повної та беззаперечної реалізації (виконання, використання, дотримання, застосування). Для реалізації таких складових, важливе значення відіграє не лише принцип верховенства права, який прийнято вважати фундаментальним та мега принципом у системі законодавства, а і його гармонійне доповнення принципом законності, що, на нашу думку, деталізує його функціональне призначення і розкриває його ціннісні характеристики під впливом ідей правової державності.

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСНОВНИХ ВИДІВ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

2.1. Трансформація конституційних цінностей у сфері прав і свобод людини під впливом ідей правової державності

Правова держава, здійснюючи свій трансформаційний вплив, надає істотний поштовх до якісної видозміни базових соціальних та не в останню чергу правових цінностей в усіх сферах як суспільного, так і державного життя. При цьому, аналізуючи такі сфери, першочергової уваги заслуговує сфера прав і свобод людини та громадянина. Такий підхід ми вважаємо виваженням та правильним, а також таким, що відповідає ієрархії основних правових цінностей. Адже у цій системі саме людина розглядається як найвища соціальна цінність, а забезпечення й реалізація її прав і свобод виступають як пріоритетний напрям соціальної діяльності.

Україна як правова держава на конституційному рівні закріпила фундаментальні права і свободи людини та громадянина, які суттєво змінили подальший розвиток суспільного життя. Після ухвалення Конституції України відбулось суттєве розширення каталогу прав і свобод людини та громадянина, формування більш вираженої та змістовно-збагаченої персоніцентричної концепції, що сприяло подальшому розвитку конституціоналізму. Це стало поштовхом до подальшого прискореного формування нових ідей, поглядів, переконань, які в цілому позитивно позначились на утворенні нових інститутів, що у свою чергу сприяло здійсненню зрушень у модернізації правової системи, соціальній сфері, сфері економіки, політики, культури тощо. Державна правова політика почала активно інтегруватися у європейський простір, на основі чого розпочалось реформування більшості органів публічної влади із запровадженням якісно нових стандартів. Наша держава після ратифікації міжнародних документів повністю взяла на себе зобов'язання дотримуватись цих правил та стала відповідальною перед Радою Європи за належністю

та якістю їхнього виконання, після чого суттєво змінилась система законодавства у сфері прав та свобод людини, а також її цінності.

З появою нової сучасної техніки, пристроїв, програмного забезпечення у населення нашої держави, так само як і в інших державах світу з'явилися нові інтереси та можливості їх задоволення. Крім того, поява комп'ютерних, мобільних пристроїв, вільний вихід у глобальну мережу інтернет тощо прискорило динаміку суспільних відносин, відкрило нові можливості для здійснення юридично значущих дій. Це зумовило потребу у розробці додаткових законодавчих актів для урегулювання нових правил поведінки у відповідних сферах. Державі, за таких обставин, з одного боку, було потрібно вживати заходів щодо правового унормування цих нових суспільно значущих відносин, безперечно, з урахуванням базових та змістовних критеріїв правової державності. З іншого ж, державі довелось утворювати нові структурні формування для здійснення нагляду та контролю за цими новими сферами, а також підтримання належного правопорядку та у разі необхідності надавати допомогу населенню. Утворення Міністерства цифрової трансформації України стало першим кроком у напрацюванні та удосконаленні нових ідей у інформаційному просторі, які повинні значно покращити, у тому числі оптимізувати сферу публічного управління. Так, відповідно до положення про Міністерство цифрової трансформації України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 року № 856 основними завданнями указанного Міністерства є формування та реалізація державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій та технологій, робототехніки та роботизації, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства; у сфері впровадження електронного документообігу; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сфері розвитку ІТ-індустрії тощо [89].

Крім того, за останні десять років в Україні було утворено кіберполіцію на базі органу Національної поліції для реалізації державної політики у сфері протидії кіберзлочинності, в органах державної влади та місцевого самоврядування утворено

структурні підрозділи з питань інформатизації та цифровізації, запровадження електронного документообігу у державних та приватних структурах, утворення електронної системи публічних закупівель (Prozorro) тощо. Такі законодавчі та інституційні зміни призвели до розширення системи конституційних цінностей, які суттєво вплинули на порядок здійснення публічного адміністрування, що активізувало процеси реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина, формування та утвердження нових конституційних цінностей. Крім того, такі зміни дозволили забезпечити відповідний рівень гарантування традиційних цінностей в умовах прискорених процесів цифровізації, комп'ютеризації та навіть у деяких випадках роботизації. Адже, ці процеси, вочевидь, можуть ставити під загрозу базові конституційні цінності. До висновків чи новизни разом з попереднім жовтним абзацем

У ХХІ столітті під впливом низки чинників істотно почала трансформуватися вся світова система цінностей, у тому числі розпочався процес подальшої структуризації змісту конкретно-історичних та політичних цінностей, на основі яких відповідні суб'єкти здійснюють політичний вибір. На тлі жорсткого економічного протистояння, політичного гегемонізму з'являються більш гуманні, цивілізовані суспільні парадигми, стратегії, державні та особистісні ціннісні орієнтації. Вказаних процесів не може оминати й українське суспільство, але при цьому зміна ціннісних систем супроводжується суперечностями та збільшенням конфліктогенного потенціалу із боку цілих суспільних верств, що репрезентують різні соціальні цінності [90, с. 36-37].

Трансформаційні процеси, що наразі відбуваються в українському суспільстві, розпочалися переважно у політичній сфері, але, врешті, охопили всі його інститути у правовій, економічній, культурній сферах та тягнуть за собою цілу низку наслідків від соціальної структурної диференціації до трансформації політичної та правової свідомості окремих громадян та груп у суспільстві. Аналізуючи процес впливу світових трансформаційних процесів на український політико-правовий простір та ті форми, в яких цей вплив виявляється сьогодні, сучасні дослідники виходять із таких основних змін, які зазнає наразі як світова, так і уся пострадянська політико-правова

сфера: влада деперсоналізується, набуваючи анонімності, відокремлюючись від конкретних особистостей, а політичний менеджмент відсторонює від управління реальних політиків; посилюється роль інформаційно-аналітичних центрів, дедалі набувають подальшої серйозності позиції продуцентів й користувачів інформації; традиційні засади соціальної структури у вигляді сім'ї, культури та ідеологій зазнають деструкції, що компенсується посиленням релігійності нетрадиційного типу; до сфери політики дедалі активніше залучаються маргінальні соціальні рухи, принципово відчужені від традиційних ідеологічних побудов; насилля у внутрішній та зовнішній політиці загалом послаблюється, але, натомість, воно частішає у повсякденному житті, що перетворюється на одну з основних проблем «суспільства масового споживання» [91, с. 34].

З аксіологічного контексту, можна стверджувати, що трансформація людських ідей, поглядів, які у подальшому інтегруються у конституційні цінності виникає на тлі конкретних юридичних фактів (дій та подій), що відбуваються у державі. Кожне явище призводить до вжиття відповідних заходів, які носять у собі нормативний зміст та потребує законодавчого закріплення. У свою чергу, це можуть бути явища історичного, політичного, економічного, правового, соціального характеру тощо. Процес трансформації цінностей може залежати від створених або запозичених ідей людьми, після того як отримують їхнє фактичне визнання та набувають загальнообов'язкового характеру.

Як приклад, можна виділити найвизначніше досягнення людством у розвитку інформаційного простору — створення глобальної мережі інтернет, яка на символічному рівні може конкурувати з явищами сучасного світу та формувати окремий простір символічної реальності. Все це не могло не вплинути на трансформацію конституційних цінностей, що суттєво позначилась на людських інтересах, можливостях та основних сферах публічного адміністрування.

Ідея реалізації прав людини у сфері, пов'язаній з Інтернетом з'явилась у другій фазі Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (Женева, Швейцарія,

2003) і отримала широке схвалення на Туніській зустрічі на вищому рівні в 2005 році на III Форумі з управління Інтернетом у 2008 році (Хайдарабад, Індія). У цьому контексті учасники сформулювали, що розвиток прав людини і принципи для розвитку Інтернету тісно пов'язані: принципи повинні забезпечувати онлайн середовище, яке підтримує права людини. Тоді ж була створена Динамічна коаліція Інтернет прав та принципів. Протягом 2009 та 2010 року Коаліція працювала над першою версією Хартії прав людини і принципів в Інтернеті, яка була оприлюднена у 2011 році. Хартія інтерпретує та пояснює універсальні права людини в новому контексті – в Інтернеті [92].

Відповідно до указу Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу до цієї мережі громадян та юридичних осіб усіх форм власності в Україні, належне представлення в ній національних інформаційних ресурсів є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері інформатизації, задоволення конституційних прав громадян на інформацію побудови відкритого демократичного суспільства, розвитку підприємництва [93]. Україна визначила важливі напрями для розвитку та удосконалення інформаційного простору у контексті забезпечення повного доступу до глобальної мережі інтернету в усіх куточках країни. За допомогою такого важливого кроку, у людства значно розширилася комунікація зі світом, що дало змогу оперативніше та якісніше підтримувати соціальні, економічні, політичні, культурні зв'язки між собою на відстані, тобто покращилась система взаємодії нашої держави між іншими країнами світу у різноманітних відносинах. Так, наприклад, за допомогою мережі інтернет з'явилися додаткові можливості для реалізації вимоги, закріпленої у статті 12 Конституції України про те, що Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави. Наведений аспект виступає як гарантія для збереження базових цінностей Українського народу та

нації, у тому числі й шляхом підтримання тісних та оперативних контактів з іншими країнами.

Глобальна мережа інтернет, яка за своїм змістом є цінністю для суспільства значно покращила та підвищила рівень економіки, культури, освіти тощо. Особливу помітну роль останнім часом ця глобальна мережа відіграла в Україні на період дії жорсткого карантину, що розпочався у 2020 році та у зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану у 2022 році. За допомогою дистанційного режиму роботи, який був запроваджений у багатьох підприємствах, установах, організаціях, проведення навчальних занять у закладах освіти, нарад у органах влади за допомогою спеціального програмного забезпечення, нашій державі вдалось не допустити суттєвого зниження рівня грамотності населення, зупинення функціонування державних та суспільних інститутів, а також мінімізувати негативний вплив на малий та середній бізнес.

В умовах становлення та вдосконалення гарантій прав і свобод людини й громадянина в Україні, а також ураховуючи те, що право на інформацію, гарантоване Конституцією України, є одним із найважливіших прав людини, та й сама по собі інформація як найважливіший ресурс суспільства набуває все більшого значення в житті особи, суспільства і держави, істотно актуалізується необхідність конкретизації та уточнення механізмів доступу до інформації як у технічному сенсі, так і в правовому значенні, розумінні і тлумаченні. Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства визначила вільний обмін інформацією та знаннями як однією із демократичних цінностей людства. Немає сумніву, що на сьогодні одним з найшвидших та зручних засобів отримання та обміну інформації постає інформаційно-комунікаційна мережа Інтернет, а доступ українського населення до Інтернету стає одним із найважливіших показників розвитку нашої держави [94, с. 35]. Глобальна мережа інтернет призвела до утворення абсолютно нових цінностей для суспільства. Вона стала поштовхом у зародженні нових ідей у різноманітних сферах, яка дала змогу покращити якість життя людини. За допомогою нього покращилось функціонування

інститутів держави, була запроваджена нова система надання адміністративних послуг. Вихід у глобальну мережу інтернет розширив нові можливості людини у реалізації конституційного права на інформацію, створив умови для гарантування основних цінностей у цій сфері. З її появою відбувається формування нових ідей у створенні українськими програмістами нових серверів, програм, які відіграли важливу роль у покращенні функціонування державних та недержавних організацій.

Для А. А. Лук'янова “Інтернет – це місце, середовище, що складається з людей і міріад їх взаємодій. Це не просто технологія, а новий спосіб співпраці, участі і турботи” [95, с. 32]. Глобальна мережа інтернет в Україні поклала початок зародження нового інформаційного законодавства, унаслідок чого почали утворюватися державні реєстри в електронних виглядах, за допомогою яких посадові особи органів публічної влади виконують функції держави, використовують їх для надання відповідних послуг громадянами, у тому числі послуги надання відповідей на запити від фізичних та юридичних осіб. Отже, інтернет змінив нашу державу та суспільство, фактично сприяючи формуванню нових конституційних цінностей.

Реалізована в умовах сьогодення тенденція поступового зближення і взаємного інтегрування телефонії, Інтернету, комп'ютерних ресурсів, створення і швидкий розвиток соціальних інформаційних мереж, – все це актуалізує питання про особливості правового регулювання, в тому числі гарантій, охорони і захисту, а також реалізації права на інформацію в означеній сфері. Оскільки технологічним базисом головних сфер суспільних відносин у переважній більшості країн світу, включаючи й Україну, виступає інформаційно-телекомунікаційна мережа загального користування Інтернет, то виникає необхідність, по-перше, семантичного визначення мережі Інтернет (англ. Internet – World Wide Web (WWW); “всесвітня інформаційна павутина”), та, по-друге, встановлення меж та підстав утручання з боку держави у правовідносини, що виникають при користуванні Інтернетом [95, с. 37].

Характерною особливістю Інтернету є те, що це не тільки засіб зв'язку та важливе джерело інформації, але й сучасна публічна інфраструктура, яка дозволяє

кожній людині отримати доступ до культурних, освітніх, громадських, політичних та інших ресурсів, різноманітних послуг тощо [96, с. 194]. Права людини в інтернеті стали важливим етапом у трансформації конституційних цінностей у інформаційній сфері, оскільки такий процес пов'язаний зі зміною людських можливостей в отриманні додаткових майнових та немайнових благ. Адже при отриманні доступу до глобальної мережі інтернет, людина по-суті автоматично стає учасником конституційної правосуб'єктності та потребує захисту з боку держави.

Отже, розвиток глобальної мережі інтернет на теренах Української правової держави призвів до суттєвої трансформації конституційних цінностей, що цілком позначилось на правах, свободах людини та громадянина, а також призвело до змін у сфері публічного адміністрування. При цьому саме правова держава як якісний рівень розвитку сучасної державності повинна задавати тон у межах відповідної трансформації базових цінностей у сфері прав і свобод людини та громадянина. Зумовлено це тим, що сучасні технології, які мають майже безмежні можливості впливу як на окрему людину, так і на суспільство в цілому можуть настільки сильно трансформувати цінності у сфері прав і свобод людини та громадянина, що це може не тільки призвести до девальвації таких цінностей, але й навіть розмити їх, або суттєво викривити. Це, у свою чергу, може створити негативне тло для подальшого розбалансування існуючої системи прав і свобод людини та громадянина, до викривлення базових аспектів їх реалізації.

На сьогоднішній день, в умовах прискореного розвитку сучасних інформаційних технологій, приділяється значна увага доступу та захисту інформації в аспекті розбудови української правової державності. З появою сучасної комп'ютерної техніки, мобільних пристроїв з виходом в глобальну мережу інтернет, активно загострились питання стосовно захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина у сфері інформаційних відносин. У свою чергу, це стосується органів публічної влади, що використовують інформацію для реалізації своїх владних повноважень та несуть відповідальність за її збереження з метою недопущення потрапляння в руки третіх осіб

без правових на те підстав, що може завдати істотну шкоду інтересам держави та суспільству. З іншого боку, це та інформація, що використовується та поширюється фізичними особами на власний розсуд шляхом розміщення її у відповідних ЗМІ [97, с. 63-64] .

Так, частиною 2 статтею 34 Конституції України встановлено, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір [13]. Цей припис, чітко встановлює важливі конституційні цінності з метою наповнення широкого кола обізнаності суспільства та здатності кожного суб'єкта правовідносин бути в курсі усіх важливих подій. За таких умов, органи державної влади, органи місцевого самоврядування зобов'язані забезпечувати усім за винятком обмежень передбачених законодавством, доступ до тих відомостей, що можуть бути корисними для реалізації своїх конституційних прав та свобод або тих даних, що є необхідними для службових осіб при виконанні своїх повноважень шляхом розміщення в ЗМІ (на офіційних вебсайтах, газетах, журналах, телебаченнях тощо). Важливим завданням для вищезазначених суб'єктів владних повноважень є збереження таких складових інформаційних цінностей зокрема як повнота, достовірність, надійна захищеність від третіх осіб [97, с. 64].

Проте реалізації такої цінності в нашій державі є далеко не безпроблемним явищем. На сьогоднішній день, на практиці трапляються непоодинокі випадки, що безпосередньо пов'язані зі зловживанням вищевказаною конституційною нормою, як явищем, що суперечить концептуальним настановам правової державності. Такими випадками здебільшого є: поширення та розповсюдження інформації про фізичну особу, що здійснюється всупереч її волі шляхом відеозйомки та викладенням її в різних соціальних мережах, веб-сайтах, де містяться елементи образ, знущань над нею, інших антиморальних соціальних діянь, що паплюжать честь, гідність та посягають на інші елементи людських цінностей; заволодіння особистими даними в соціальних мережах, особистих електронних кабінетах банківських рахунків з метою проведення

різноманітних шахрайських операцій з фінансовими коштами, майном та інші протиправні дії, що створюють значну матеріальну та моральну шкоду людині [97, с. 64-65].

Останнім часом, важливим аспектом у вирішенні вищезазначених проблем, постає питання щодо захисту своїх конституційних прав і свобод шляхом звернення до судових та правоохоронних органів стосовно недобросовісних поширювачів інформації та злочинців, зокрема інтернет-шахраїв, які на теперішній час майже неможливо відслідкувати їх місцезнаходження з метою притягнення їх до юридичної відповідальності. Наведений ракурс отримає особливу важливість саме в умовах, з одного боку прискорених процесів інформатизації та цифровізації, а з іншого — в мовах подальшого становлення правової державності. Саме з огляду на вищевказане, досить багато питань виникає до відповідних структурних підрозділів органів Національної поліції, а саме кіберполіції, яка на цей час не може належним чином швидко та якісно реагувати на вищезазначені правопорушення та виконувати інші поставлені завдання у сфері захисту інформаційно-правових відносин через відсутність належного програмного забезпечення [97, с. 65].

Крім цього, виникає безліч питань, безпосередньо до фінансових установ, які на сьогоднішній день також не можуть належним чином захистити дані через відсутність якісних антишпійонських програм від проникнення до особистих електронних кабінетів своїх клієнтів банку, що негативно впливає на майновий стан фізичної та юридичної особи та призводить до порушення інших конституційних правових цінностей. За таких обставин, нашому парламенту та уряду просто необхідно вживати низку політичних та економічних заходів з метою посилення контролю та рівня захисту конституційних прав, свобод та їх цінностей, а саме: створювати нові нормативно-правові акти у сфері регулювання та захисту інформації, посилювати види відповідальності за правопорушення у сфері інформаційного законодавства шляхом криміналізації деяких видів порушень, зокрема таких якклеп, ненадання або несвоєчасне надання інформації посадовими особами суб'єктів владних повноважень,

особливо це стосується відомостей, які є надзвичайно важливими для людини, суспільства, держави (інформація щодо стану свого здоров'я, інформація про надзвичайні ситуації природного, техногенного характеру, що потребує швидкого реагування та її негайного відвернення, з метою недопущення виникнення подальших несприятливих наслідків, яке може становити серйозну загрозу суспільству тощо), залучати професійних програмістів-учених для розробки відповідного програмного забезпечення, що могло б відслідковувати та за незначний проміжок часу ідентифікувати правопорушників на місці або встановлювати авторство викладеної відповідної інформації, що шкодить інтересам суспільства та держави. У свою чергу, це все позитивно та якісно може вплинути на зміни у правовому полі, яке посилить рівень захисту людини в інформаційному просторі та в деякій мірі вдасться подолати випадки зловживань конституційними правами і свободами [97, с. 65-66].

В останні десятиліття Україна активно почала використовувати кіберпростір як середовище обміну та підтримання комунікаційних зв'язків як у сфері державного управління так і у приватному секторі. Але, у зв'язку із загостренням політичних відносин з російською федерацією та в умовах зростання віртуальної злочинності виникла суспільна необхідність у розробці нормативних актів з питань захисту конституційних прав і свобод людини та держави у інформаційній сфері, у тому числі у сфері національної безпеки.

Стаття 17 Конституції України зазначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [13].

Відповідно до указу Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року “Про Стратегію кібербезпеки України” Україна розбудовуватиме національну систему кібербезпеки, ґрунтуючись на: всеохоплюючому розумінні та постійному аналізі глобальних трендів кібербезпекового середовища, неухильному захисті національних інтересів України у сфері кібербезпеки; перманентності заходів з перегляду та уточнення повноважень і

відповідальності суб'єктів забезпечення кібербезпеки держави, удосконалення законодавства у сфері кібербезпеки та оперативності дій щодо його актуалізації відповідно до безпекових умов, що змінюються; пріоритетності економічного і соціального розвитку суспільства; збалансованому забезпеченні потреб держави і прав громадян, дотриманні законності, повазі до основоположних цінностей, прав людини і громадянина; чіткому визначенні ролей та механізмів взаємодії під час розв'язання завдань кібербезпеки, стимулюванні до обміну інформацією, знаннями і досвідом; ризик-орієнтованому підході до забезпечення кібербезпеки; збалансованому розподілу наявних матеріальних, фінансових та інших ресурсів; забезпеченні демократичного цивільного контролю за функціонуванням національної системи кібербезпеки [98]. Наша влада повинна вживати усіх необхідних заходів для того, щоб кіберпростір зробити більш безпечнішим для суспільства і самої держави. Зрозуміло, що у зв'язку з великою кількістю сучасних саморобних шкідливих комп'ютерних програм, органи влади не мають фізичної можливості тримати інформаційне середовище у повному безпечному стані. Тому, наше суспільство повинно сприяти такій діяльності, тобто приймати активну життєву позицію у протидії кіберзагрозам, а саме оперативно реагувати на будь-які сумнівні посилення та при необхідності сповіщати правоохоронним органам про це. Крім того, за доцільно було б у всіх бюджетних, приватних установах приймати на роботу досвідчених фахівців із кібербезпеки для здійснення захисту персональних пристроїв від потрапляння шкідливого програмного забезпечення, що може нанести суттєвої шкоди службовій інформації, комерційній таємниці та іншій інформації з обмеженим доступом, а також персональним даним. Адже на сьогоднішній день у багатьох органах влади такі фахівці до сих пір відсутні. Тому, питання щодо забезпечення кібербезпеки у нашій державі на сьогоднішній день є проблематичним та потребує подальшої роботи у інформаційному просторі.

Україна співпрацюватиме з міжнародними партнерами, організаціями та іншими заінтересованими сторонами, які поділяють наше спільне бачення майбутнього кіберпростору як глобального, відкритого, вільного, стабільного та безпечного, в

основі якого дотримання прав людини, основних свобод та демократичних цінностей, що є запорукою соціально-економічного та політичного розвитку України [98]. На нашу думку, українським спеціалістам ІТ необхідно підтримувати комунікаційні зв'язки з іноземними партнерами, адже це є необхідною умовою при виконанні спільних завдань для подолання міжнародної кіберзлочинності, а саме долучатись до спільних навчань у даній сфері на основі світових стандартів, приймати участь розробках світових програмних забезпечень, які будуть ефективніше виявляти та блокувати файлові віруси, швидко відслідковувати місцезнаходження порушників. Такі засоби комунікації дадуть можливість нашим фахівцям опанувати міжнародний досвід у боротьбі з кіберзлочинністю та тримати інформаційний простір у повній інформаційній безпеці і таким чином захистити національні інтереси України від потенційних та реальних загроз, що можуть зашкодити конституційним цінностям.

Україна як правова держава передбачає чіткі параметри свого функціонування у першу чергу у сфері прав і свобод людини та громадянина. Так, частиною 2 статті 3 Конституції України передбачено що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [13]. Утвердження прав і свобод людини – це їх визнання державою, що в контексті реалізації може здійснюватись різними засобами, шляхом відповідних дій держави, її органів і посадових осіб, наприклад виголошенням у деклараціях, заявах, закріпленням прав людини в Конституції, інших законах, участю в підготовці і прийнятті міжнародних документів щодо прав людини шляхом приєднання до відповідних міжнародних договорів, їх ратифікації. Забезпечення же прав і свобод людини – це створення відповідних умов для здійснення прав і свобод людини, що включає такі три телеологічні домінанти (цілеспрямовані напрями) державної діяльності: 1) сприяння реалізації прав і свобод людини (шляхом позитивного впливу на формування їх загальносоціальних гарантій); 2) охорона прав і свобод людини (шляхом вжиття заходів, зокрема юридичних, для запобігання правопорушенням); 3) захист прав і свобод людини (у разі їх порушення з боку будь-якого суб'єкта) [99, с. 34]. Україна гарантувала базові права та свободи для людини та

громадянина на рівні Конституції України з урахування норм міжнародного права. Політика держави була спрямована на забезпечення гідного рівня життя усього населення, яка ґрунтувалась на принципах рівності та справедливості. У свою чергу, це такі права, які дають можливість визнавати нашу державу як правову, зокрема: право на судовий захист своїх прав та свобод, право на об'єднання у політичні партії, громадські організації, вступ у професійні спілки, право брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати та бути обраним в органи державної влади та місцевого самоврядування.

На доктринальному рівні в аксіологічному аспекті варто дати відповідь на те, як співвідноситься право людини і та цінність, що фіксується у межах цього права. Безперечно, кожне право вже само є цінністю. Так, право на життя, будучи невід'ємним та найважливішим само виступає як цінність. Але ціннісний зміст йому надає те благо, щодо якого існує це право. У цьому випадку йдеться про саме життя. Питання полягає у тому, що, якщо апелювати до чинної Конституції, то варто вказати на те, що життя, яке у статті 3 визнається як найвища соціальна цінність, без відповідного права (стаття 27 Конституції України) у реальності мало б проблеми з реалізацією, що могло б сутєвим чином відбитися і на розуміння його як соціальної та тим більше конституційної цінності. Отже, право на те чи інше соціальне благо стає цінністю у першу чергу завдяки цьому благу, його змістовному наповненню. Крім того, суб'єктивне право, будучи мірою можливої поведінки, передбачає відповідний обов'язок, який кореспондує йому та створює умови для його реалізації, а отже і збереження відповідного блага як цінності. Завдання правової держави полягає у тому, щоб, у тому числі, забезпечувати гарантії реалізації відповідних прав шляхом гарантованої реалізації обов'язків відповідних суб'єктів. Так, праву на життя може кореспондувати обов'язок держави не лише протиправно не спричиняти смерті чи не посягати на життя людини, але й створювати своїми активними діями умови щодо гарантування права на життя. Наприклад, покращувати інфраструктуру, будувати лікарні тощо.

З огляду на суб'єктивний склад конституційних гарантій, можна виділити права і свободи, які виникають, змінюються на тлі трансформаційних процесів в аспекті розвитку правової державності, а саме прав і свобод для будь-якої людини, права і свободи для громадянина (як особи, що має громадянство та на яку поширюється увесь спектр прав, свобод, у тому числі й політичні), обов'язків людини та громадянина, цінність прав і свобод для суспільства, цінність прав і свобод для держави.

Чинна Конституція України гарантує права і свободи та встановлює відповідні обов'язки як для будь-якої людини, тобто для усіх без винятку осіб незалежно від приналежності до відповідної групи, так і конкретно для громадян України, суспільства, а також держави.

Однією з властивостей прав людини є їх здатність вважатися універсальною цінністю. Тобто вони мають значення для будь-якого суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту [100, с. 8]. Права і свободи людини, які зафіксовані у Основному Законі є складовою частиною природних прав, тобто ті, що виникають з моменту народження і є невідчужуваними та непорушними. Життя людини, яке завжди було прийнято вважати одним із найперших та ключових фундаментальних цінностей протягом усього часу існування людства, стало важливою тематикою для обговорення на доктринальному рівні серед учених філософів, соціологів, психологів, юристів, у тому числі конституціоналістів. Проте, на сьогоднішній день до сих пір є не з'ясованим питанням щодо цінності життя на тлі сучасних різноманітних конституційних перетворень в аспекті розвитку української правової державності.

Слід зазначити, що важливим моментом, що передує виникненню такої цінності є самий процес народження, тобто появи людини на світ після чого у неї автоматично виникають інші права і свободи. Цілком відомо, що наша державна політика створює для цього усі необхідні умови, а саме втілює нові медичні реформи у відповідності до європейських стандартів, кожного року відкриває медичні заклади із пологовими відділеннями у нових місцевостях для забезпечення доступності пацієнтів, закуповує

сучасне медичне обладнання, лікарські препарати, які необхідними при народженні дитини включаючи ті, що використовуються після ускладнених пологів, з метою збереження життя новонародженому. Це питання є надзвичайно важливим, оскільки від цього залежить саме життя, а також його якість, тобто на скільки комфортно людина буде існувати у світі та у подальшому реалізовувати свої права і свободи. Адже, на практиці траплялось немало смертельних випадків, які виникали при невдалому народженні, а також випадки, що призводили до пожиттєвої інвалідності особи через невдалі операційні заходи у момент пологів. Тому, держава зобов'язана постійно вживати усіх необхідних заходів для того, щоб право на життя як важлива цінність могло виникнути у кожній людині незалежно від її соціального погодження, належності до певного громадянства, майнового стану, релігійних переконань тощо. Отже, якщо враховувати біологічні аспекти, то сам процес народження людини, можемо вважати первинною конституційною цінністю, оскільки у подальшому трансформується у наступну конституційну цінність, а саме право на життя. Це підтверджується тим, що з моменту фізіологічних пологів починається життя людини, а отже з'являється життя як цінність. Крім того, під час народження трапляються певні складнощі, що можуть вплинути на подальше життя людини, стан її здоров'я. Достеменно відомо, що такий біологічний процес може протікати природним шляхом і без надання кваліфікованої медичної допомоги. Навіть якщо враховувати історичні аспекти процесу народження людей як це відбувалось декілька століть тому у так званих "польових умовах" та неодноразові випадки, коли жінка народжувала ще до прибуття екстренної медичної допомоги, то можна стверджувати, що процес народження є природним благом, яке за своєю аксіологічною складовою є духовною цінністю. З розвитком сучасної медицини, процес народження став більш безпечнішим, оскільки сприяє мінімізації випадків ускладнених та невдалих пологів.

Право на життя є невід'ємною конституційною цінністю для держави, яке перебуває під охороною та у відповідності до чинного законодавств. При цьому таке

право жодним чином не може бути порушене ні за яких обставин. Проте на практиці таке поняття є доволі спірним аспектом.

Усім відомо, що на сьогоднішній день, чинним законодавством передбачена можливість у медичній практиці застосування абортів, яке передбачає штучне переривання вагітності жінки. З одного боку, стаття 117 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженою дитини. Проте, застосування абортів, які здійснюється за замовленням матері та за участю спеціалізованих працівників медичних установ, на нашу думку, є фактичним порушенням конституційного права на життя людини як майбутньої біологічної істоти.

У свою чергу, Д. Л. Якубенко, яка розглядала проблематику застосування абортів, у тому числі аналізуючи Конституцію Франції зазначала, що закріплення репродуктивних прав людини, зокрема таких як право на аборт, у тексті Основного закону є найвищою гарантією непохитності цих прав. Саме таке закріплення є реальним захистом права від можливої (й імовірної) узурпації права з боку держави, в особі її владних органів та їх посадових осіб [101, с. 178]. Отже, у цьому випадку, автор зводить до того, що прийняття рішення щодо застосування такої процедури має виходити тільки із власного волевиявлення людини, а держава не має права утручатись у сферу приватного життя. Але, на нашу думку, існування такого права не є обов'язковим чинником існування людства, оскільки настання небажаної вагітності насамперед є результатом необережного та легковажного ставлення людини до свого статевого життя, адже цю подію на відмінну від таких як хвороба, смерть, можна передбачити та прискікти принаймні за допомогою відповідних контрацептивів. Тому, застосування такого права має бути використане лише у виняткових випадках, що не залежали від волі особи, а саме у випадку вагітності, що була викликана шляхом зґвалтуванням, народження дитини буде істотною загрозою для життя та здоров'я жінки тощо.

Так, статтею 2 Закону України “Про заборону репродуктивного клонування людини” зазначено, що ембріон людини є зародком людини на стадії розвитку до восьми тижнів [102]. Отже, законодавець дав визначення ембріону, як живої молекулярної істоти, що може мати юридичне та практичне значення.

Питанням щодо правового статусу ембріону займалися такі провідні фахівці зокрема як А. П. Головащук, З. В. Ромовська, Р. О. Стефанчук та інші.

Відповідно до частини 1 статті 6 Закону України “Про охорону дитинства” кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров’я [103]. Але, вказаний законодавчий припис акцентує увагу не на саму людину як живу біологічну істоту, а на конкретну дитину, яка у момент пологів виходить із тіла матері. Адже, людина — це поняття більш широке, яке може охоплювати весь життєвий цикл.

Тому, питання щодо законності застосування абортів у нашій державі потребує детального вивчення та всебічного аналізу з дотримання усіх загальнолюдських принципів, що врегульовані нормами міжнародного права.

Незважаючи на те, що чинним законодавством до сьогоденішнього дня хоч і не врегульовано повністю статус ембріона як учасника конституційних правовідносин, але тим не менш стаття 1222 Цивільного кодексу України зазначає, що спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини [45]. Отже, цивільне законодавство, юридичного визначає ембріона як майбутнього носія цивільних прав та у деякій мірі захищає його.

Більш того, варто звернути увагу на те, що чинний Кодекс законів про працю України передбачає цілий ряд трудових та соціальних гарантій для вагітних жінок, які працюють за трудовим договором на підприємствах, установах та організаціях, зокрема, це такі як заборона залучати вагітних жінок до надурочних робіт, робіт у нічний час, скорочення тривалості робочого часу, надання відпустки у зв’язку з вагітністю та пологами тощо. На нашу думку, законодавець свідомо встановив такі

гарантії не тільки для збереження життя та здоров'я самих вагітних жінок-працівників, а й для належного розвитку ембріону, який перебуває в утробі матері, адже здоров'я останньої повністю залежить від подальшого життя майбутнього немовля.

Більш того, з моменту виникнення у вагітної жінки пологів, держава покладає певні обов'язки на лікарів медичних установ, зокрема, надання необхідної медичної допомоги у процесі підготовки до пологів, проведення невідкладних операційних заходів, які спрямовані на виділення немовляти з тіла жінки, а також іншу допомогу у разі виникнення ускладнених пологів. Отже, можна сказати, що у держави перш за все виникають обов'язки перед людиною яка ще не є народженою, для того щоб забезпечити їй найвищу конституційну цінність, а саме право на життя.

Якщо звернутись до міжнародних угод, то статтею 4 Американською конвенцією з прав людини, яка була ухвалена 1969 року передбачено, що кожна людина має право на повагу до її життя. Це право охороняється законом, загалом з моменту зачаття. Ніхто не може бути довільно позбавлений життя [104].

Тому, на нашу думку, слід чітко урегулювати на законодавчому рівні питання щодо правового статусу ембріона як біологічної істоти, адже фактично по суті він стає носієм базових конституційних прав ще з моменту зародження в утробі матері та має повноцінне право на життя, а також він у соціумі розглядається з ціннісної точки зору.

Якщо брати до уваги українське законодавством, життя ще ненародженої людини, у тому числі ембріона також перебуває під частковою охороною, адже гарантії котрі надаються вагітним жінкам, спрямовані на забезпечення комфортних умов для розвитку людського плоду. Не випадково Кримінальний кодекс України встановлює посилену відповідальність за вчинення злочину щодо вагітної жінки, оскільки законодавець усвідомлює факт подвійного вбивства, трудове законодавство встановлює додаткові гарантії вагітним жінкам для того, що забезпечити комфортні умови розвитку плоду. Тому варто вважати, що право на життя у людини як найвищої конституційної цінності фактично виникає ще з моменту появи ембріона, а його

подальший розвиток — це вже процес перетворення його обсягу конституційної правосуб'єктності.

Отже, за таких обставин, цілком можна вважати, що така основоположна конституційна цінність як право на життя, фактично та юридично виникає не з моменту народження як це вважають більшість науковців, а з моменту появи ембріона в утробі жінки, яка за своїми властивостями є біологічною істотою. Тому, сам процес розвитку ембріона можна вважати процесом біологічної та конституційної трансформації, який пов'язаний з перетворенням біологічної істоти у людину як потенційного носія конституційних прав та свобод. Адже сам процес розвитку ембріона по суті передуює факту народженню і саме від нього залежить життя та подальше здоров'я народженої людини як важливої конституційної цінності.

Тому як бачимо, що на сьогоднішній день, правовий статус ембріона як біологічної істоти українським законодавством не визначено. У правовій доктрині це питання до сих пір залишається дискусійним, що потребує додаткового опрацювання та законодавчого врегулювання. Але, якщо опиратись на норми національного законодавства, які встановлюють додаткові соціальні гарантії вагітним жінкам, то можна стверджувати, що законодавець приділяє увагу ембріону та сприяє його нормальному біологічному розвитку.

Враховуючи вищевикладене, що виникнення та існування такої основоположної конституційної цінності як право на життя залежить передусім від двох природних процесів: 1) появи ембріона та його подальший розвиток; 2) народження людини. Усі ці дві складові потребують надійного захисту з боку держави, оскільки є взаємопов'язаними та невід'ємними один від одного, які через певний проміжок часу призводять до утворення вищеназваної людської цінності.

Права і свободи людини, які гарантуються державою на рівні Конституції України та законів прийнято вважати загально духовними благами. За своєю сутністю, доступ до таких цінностей не повинен бути обмеженим. Незважаючи на те, що стаття 21 Конституції України вказує на те, що права і свободи людини є невідчужуваними та

непорушними [13], проте, ураховуючи практичні реалії, які існують у нашій державі, в інших країнах світу, це питання є доволі дискусійним. Їхня реалізація може бути проблематичною та ускладненою через різноманітні прояви корупції в органах публічної влади, через проблеми техногенного, природничого характеру, у тому числі через запровадження медико-санітарних правил (карантину), воєнних дій тощо. Зрозуміло, що у більшості випадках обмеження прав людини, що запроваджуються органами влади є вимушеною процедурою, яка застосовується з метою збереження життя здоров'я усього суспільства. Але, незважаючи на такі дії, Україна як правова держава повинна максимально та всіляко дотримуватись базових фундаментальних цінностей та у разі можливості втілювати альтернативні засоби та способи для реалізації прав. Можна навести приклад, коли людини реалізовує своє конституційне право на звернення до представників органів влади за допомогою засобів поштового, електронного та телефонного зв'язку, у тому числі через програми для організацій відеоконференцій через скасування прийомів громадян у зв'язку з карантинном або іншими організаційними обмеженнями правового режиму воєнного стану.

Права людини ми можемо також розглядати як інструмент підтримання природнього процесу. Своєю політикою держава повинна сприяти усіма загальнодоступними та законними засобами для підтримання такого процесу шляхом видання відповідних нормативних актів, вживати заходів контролю за їх дотриманням, вчасно реагувати на будь-які порушення та усувати їх. Слід розуміти те, що права людини є надзвичайно важливою духовною цінністю у плані розвитку державотворення та повинні мати високий пріоритет, адже від цього залежить доля самої держави і робиться це для того, щоб людина у подальшому могла її продовжувати розбудовувати у майбутньому.

Ураховуючи розвиток науково-технічного прогресу та подальші кроки у сфері розбудови правової державності, що позитивно вплинуло на зміни українського законодавства, вдалось розробити безліч програм та стратегій, які спрямовані на удосконалення реалізації конституційних прав людини, зокрема це питання, які

стосуються електронного урядування, у тому числі створення електронних петицій як особливої форми колективного звернення до представників влади, участь у голосуванні за реалізацію проєктів рішень з питань місцевого значення тощо. Отже, такі нововведення значно посприяли трансформації конституційних цінностей, оскільки це дало можливість реалізовувати людині свої права на відстані.

Проте варто зазначити, що трансформацію не можна назвати повністю позитивним явищем для населення, особливо – це стосується системи надання публічних послуг. Із запровадженням за ініціативою Міністерства цифрового розвитку України Єдиного державного веб-порталу електронних послуг сфера реалізації конституційних прав за останні роки зазнала суттєвих змін. З одного боку – це позитивно вплинуло на економію людського часу, фінансових ресурсів, але з другого боку не кожна людина на сьогоднішній день володіє практичними навичками у користуванні сучасними технологіями, що позбавляє її можливості замовити необхідну для себе послугу. Особливо це стосується людей похилого віку, які не пристосовані до сучасних нововведень. Крім цього, варто зазначити, що не кожна людина через свої фізичні можливості може звертатись до центрів надання адміністративних послуг, а на оформлення документів на представництво інтересів, у тому числі довіреностей може зайняти багато часу та чимало коштів. Тому, за таких обставин, концепція правової держави вимагає розробки альтернативних способів для того, щоб сфера публічних послуг була більш доступнішою для усіх категорій суспільства. Як один із варіантів, приймати на роботу додаткових працівників, які будуть здійснювати виїзні прийоми до деяких категорій осіб та надавати їм усю необхідну допомогу при оформленні відповідних заяв.

Отже, на нашу думку, трансформаційні процеси, повинні бути спрямованими на розширення та удосконалення людських можливостей. При цьому, слід урахувати інтереси усіх категорій людей, адже сучасні новели, які втілюються у законодавство не повинні призводити до фактичних обмежень у доступі до реалізації конституційних

прав і свобод. Саме це і буде слугувати яскравим та позитивним чинником у розбудові та розвитку української правової державності.

Існування конституційних прав і свобод у правовій державі залежить від її провідних ідей, які безпосередньо впливають на їхній розвиток, функціонування та захист. Принцип верховенства права формує загальне тло пріоритетного ставлення до прав людини. У свою чергу – це слугує важливим інструментом гарантій існування загальнолюдських матеріальних та духовних благ, а також є стримуючим чинником у встановленні або накладенні необґрунтованих та безпідставних обмежень, тобто виступає тією нормативною настановою, якою усі суб'єкти владних повноважень повинні керуватись при ухваленні рішень у законодавчій, виконавчій і судовій сфері. За своїми ознаками він є фундаментальною соціальною основою, оскільки здатний визначати майбутню долю конституційних прав і свобод людини. Проте, слід зауважити, що юридичне закріплення вказаного принципу не є ще достатньою умовою для існування правового порядку у державі. Важливою умовою для цього є належне та якісне правозастосування. Адже суть принципу верховенства права розкривається тільки через правильність застосування норми закону у конкретних правовідносинах і саме це і є його ціннісною основою для прав і свобод людини. Зрозуміло, що на практиці трапляються непоодинокі випадки щодо неякісного правозастосування посадовими та службовими особами в органах публічної влади, що негативного впливають на конституційні цінності суспільства. У свою чергу, це зумовлено наявністю корупційних складових серед представників влади, недостатністю кваліфікаційних знань, умінь та професійних навичок у відповідних галузях права фахівців, які працюють у бюджетних установах або відсутність таких фахівців.

Права і свободи громадянина на відмінну від загальних прав людини охоплюють більш широкий спектр конституційних гарантій, але з певними установленними обмеженнями. За своїм змістом вони мають політико-правовий характер, які дають право брати участь у голосуваннях на виборах Президента України, народних депутатів України, на всеукраїнському референдумі, бути обраними в органи

державної влади та місцевого самоврядування, тобто є активними та пасивними носіями виборчих прав, вступати на державну службу, у політичні партії тощо. Слід звернути увагу на те, що громадянство України людина набуває з моменту народження, проте самі права може реалізовувати тільки після досягнення відповідного віку, а деякі з них навіть за умови відповідної дієздатності.

Права і свободи громадянина ми можемо розглядати як цінності у політичній сфері, оскільки вони надають можливість брати участь в управлінні своєю країною у законодавчій, виконавчій та судовій гілці влади, а також користуватись адміністративними ресурсами. Іншими словами – це можливість розбудовувати державу та постійно тримати її у правовому вимірі, а також підтримувати розвиток демократичних тенденцій.

Конституційний Суд України виходить із того, що Україна як правова держава має своїм пріоритетом гарантування прав і свобод людини і громадянина. З цією метою держава зобов'язана запроваджувати юридичне регулювання, яке відповідає конституційним нормам і принципам, необхідне для забезпечення реалізації прав і свобод кожної особи та їх ефективного поновлення. При цьому окремі конституційні цінності, зокрема недоторканність людини як гарантія від посягань з боку інших осіб на права і свободи, насамперед основоположне право на свободу, потребують посилення гарантій їх захисту [105].

Зрозуміло, що окрім прав і свобод людина та громадянин як і у кожній правовій державі мають відповідні обов'язки. Їх цінність полягає у тому, що вони є мірою належної поведінки для осіб, які є необхідними для відновлення порушених прав людини та громадянина, захисту певних матеріальних та духовних благ, підтримання національної безпеки, правопорядку, збереження майна, майнових та особистих немайнових прав людини і держави. За загальним правилом вони виникати як між самими людьми, так і між людиною та державою та навпаки, що витікають із договірних та недоговірних відносин, а також ті, що прямо передбачені законодавством, у тому числі локальними нормативним актами підприємств, установ,

організацій. При цьому варто зауважити, що обов'язки можуть бути як загальними, що прямо передбачені Конституцією України та іншими законодавчими актами котрі поширюються на усіх людей (сплати податків, зборів, обов'язок не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині, неухильно дотримуватись Конституції України та Законів України), конкретно на громадян України (шанування державних символів, захист Вітчизни, територіальної цілісності), так і спеціальними, котрі стосуються осіб, що мають особливий або спеціальний статус, зокрема посадових та службових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, військовослужбовців тощо.

Правоохоронні та відповідні контрольно-наглядові органи у своїй діяльності повинні проводити усі необхідні заходи для спонукання людей у виконанні обов'язків шляхом проведення відповідних профілактичних, превентивних та інформаційно-роз'яснювальних робіт серед населення, здійснення планових та позапланових перевірок на дотримання вимог законодавства у діяльності юридичних осіб публічного та приватного права, фізичних-осіб підприємців та за їх результатами складати відповідні акти з метою накладення відповідних обов'язків для усунення певних недоліків шляхом приведення у відповідний правовий стан, а у противному випадку звертатись до суду з позовами. Такі заходи є суспільно необхідними, адже це суттєво може позначитись на долю прав і свобод людини, а також функціонування конституційних цінностей.

Цікавим моментом є те, що багато конституційних прав людини можуть трансформуватись в обов'язки перед державою і навіть не тільки у громадян України, а й іноземців, осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території країни. Як приклад, слід навести, добровільне укладання контракту іноземцем на проходження служби у Збройних Силах України на підставі чого військовослужбовець зобов'язується належним чином виконувати умови договору, дотримуватись усіх інших норм національного законодавства, а також статуту проходження військової служби, тобто виконувати певні обов'язки перед державою для захисту суверенітету та територіальної цілісності.

Варто також зазначити, що права і обов'язки перебувають у тісному взаємозв'язку між собою і не можуть існувати окремо від одного. На нашу думку, реалізація прав і свобод людини та громадянина перш за все залежить від самого результату виконання юридичного обов'язку. Конституція України, що гарантує людині права і свободи автоматично покладає на державу і виконання відповідних обов'язків для того, щоб вони були доступними у реалізації. Насамперед, це обов'язок законодавчого врегулювання, тобто прийняття нових законів або внесення змін до чинних актів законодавства, здійснення належного контролю за їх виконанням представниками влади на центральному рівні і на місцях, проведення інформаційної, консультативної допомоги населенню шляхом надання роз'яснень щодо порядку та умов отримання публічних послуг (отримання матеріальної допомоги, документів дозвільного характеру тощо), безпосереднє надання таких послуг уповноваженими органами та їх посадовими особами.

Як зазначає Л. І. Летнянчин соціальна цінність конституційних обов'язків як правової форми взаємозв'язку особи і держави полягає в тому, що вони виступають одним із юридичних засобів виконання державою своїх функцій, і в цьому плані покликані сприяти захисту суверенітету, територіальної цілісності і незалежності України, охороні конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина, забезпеченню економічної та екологічної безпеки держави, законності і правопорядку, виконанню державою соціальної функції [106, с. 94].

Проте, існує і зворотній зв'язок, коли людина добровільно реалізуючи своє конституційне право автоматично створює для себе ще й обов'язки перед державою. Одним із таких прикладів є добровільна реєстрація підприємницької діяльності, після чого у людини автоматично виникають обов'язки щодо сплати податків та зборів до державного та місцевих бюджетів.

Отже, як бачимо, обов'язки за своїм змістом виступають ключовою цінністю для прав і свобод людини. Адже вони виступають як механізми, які складаються із відповідних дій та процедур, які покладаються як на саму людину, так і на державу

завдяки чому права і свободи стають реальними на практиці. Тому, слід зробити висновок, що як право не може існувати без обов'язку, так і обов'язок без права.

Крім цього, варто зазначити, що виконання обов'язків може покладатися унаслідок учинення усіх видів правопорушень як міри покарання. Принцип взаємної відповідальності, які один із ключових принципів правової держави відіграє дуже важливу роль у регуляції взаємозв'язків між правами, свободами, обов'язками людини і держави. Його роль полягає у тому, що він встановлює певні варіанти належної поведінки з метою відновлення конституційних цінностей людини та держави, які значно наштовхують на усіх учасників правовідносин на виконання відповідних юридично значущих дій. При цьому, йдеться як про добровільне виконання обов'язку, у випадку, коли суб'єкт самостійно усвідомлює свою вину та без залучення компетентних органів відшкодовує завдану шкоду, так і примусове, що виникають на підставі виконавчих документів (виконавчі листи, що видаються судами, виконавчих написів нотаріусів, постанов уповноважених органів тощо).

Тому, враховуючи вищевикладене, можна наголосити на тому, що права і обов'язки перебувають у тісному взаємозв'язку між собою. З одного боку, реалізація права як міри можливої поведінки тягне у подальшому виконання відповідних обов'язків. З другого боку, виконання юридичних обов'язків, що покладаються на людину перед державою передбаченого законом або перед фізичною чи юридичною особою, яка є стороною правочину, призводить до утворення в іншого нових конституційних прав, тобто появи майнових або немайнових благ, що за своїм змістом може бути цінностями для індивіда. Адже виникнення відповідного права є результатом належного виконання обов'язків, так і навпаки, Тому, у такому випадку ми можемо прослідковувати певну трансформацію, відповідно до якої право може перетворювати в обов'язок, так і обов'язок може перетворюватись у право.

Ураховуючи вищевикладене, можна сказати, що трансформація конституційних цінностей супроводжувалась на тлі різноманітних політичних, інформаційно-технічних, економічних, соціальних перетворень, яке суттєво відбилося на подальшому

розвитку прав та свобод людини та громадянина. Такі зміни істотно вплинули на створення нових людських можливостей, які заклали новий етап розвитку у формуванні української правової державності.

В умовах сьогодення, відбувається реформування судової системи, що супроводжується значними змінами процесуального законодавства в контексті реалізації та захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. У свою чергу, це призвело до створення нових інститутів, за допомогою яких відбувається налагодження правових механізмів та процедур між суб'єктами суспільних відносин як на національному, так і на міжнародному рівнях. Після проголошення України як правової держави у значній мірі вдалось побудувати нову сучасну модель судової системи із запровадженням відносно нових цінностей, які значно удосконалили форми та способи захисту всієї гами прав і свобод (особистих, політичних, економічних, культурних тощо), у тому числі й природних прав кожного індивіда та соціальних груп [107, с. 176].

Конституція України закріпила базові елементи та засади здійснення судочинства, що значно посилило рівень розвитку правової державності, внаслідок чого постала гостра проблема у розробці нових доктрин, що стосуються якісного та надійного здійснення правосуддя у конституційному, адміністративному, кримінальному, господарському, цивільному провадженнях. Актуальність цього дослідження полягає в тому, що в сучасній науці здебільшого відсутні праці вітчизняних юристів, у межах яких приділялась би увага саме конституційними цінностями правосуддя в умовах трансформації української правової державності [107, с. 176].

В юридичній науці, протягом останніх років, відбувається цілий ряд дискусій стосовно дотримання та охорони прав і свобод людини шляхом здійснення правосуддя. Наприкінці 90-років XX століття після ратифікації парламентом України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод органами публічної влади було вжито низку політичних та правових заходів спрямованих на приведення нормативно-

правових актів відповідно до вимог міжнародних стандартів прав людини, в тому числі судової гілки влади. Відповідно, постало гостре питання у запровадженні нових конституційних цінностей з метою створення та забезпечення більш ефективного та якісного функціонування судових органів та здійснення конституційного контролю за найважливішими рішеннями у державі [107, с. 177].

Як зазначав Т. Хаммарберг, Європейська конвенція з прав людини лежить в основі унікальної європейської системи захисту прав людини, яка слугує прикладом для створення відповідних систем в інших регіонах світу. Ця система відкрила нові шляхи для захисту прав людини за допомогою надання окремій особі права подавати скарги про порушення прав людини безпосередньо до Європейського суду з прав людини, для розвитку вражаючого зводу прецедентного права, який дозволяє здійснювати динамічну інтерпретацію прав людини, а також, що є не менш важливим, для створення можливостей для внесення змін у законодавство або правозастосовну практику на національному рівні з конкретними позитивними наслідками для життя людей [108, с.19]. Слід погодитись з думкою автора, адже дійсно європейська судова практика є яскравими відображенням у запровадженні демократичних та правових принципів, що дозволяє забезпечити кожному рівний доступ до реалізації своїх конституційних прав, природних можливостей та соціального існування. У свою чергу, це слугує ціннісним орієнтиром справедливого неупередженого та незалежного здійснення правосуддя, що полягає в захисті порушених конституційних прав, а саме: визнання прав та інтересів, відновлення соціального стану, забезпечення виконання певного обов'язку (відшкодування матеріальної, моральної шкоди), відновлення правового статусу людини, що проявляється в його оцінці перед суспільством і державою в особі її компетентних органів тощо [107, с. 177].

Останнім часом, в умовах прискореного суспільно-правового розвитку українське правосуддя набуває дедалі дискусійного та спірного характеру. Судові рішення, що приймаються суддями як посадовими особами органів державної влади не завжди відповідають тим нормам, що безпосередньо фіксуються в чинному

законодавстві. Це характеризується масовими апеляційними та касаційними переглядами, що значно негативно відбивається на природних цінностях людини, призводить до зайвого психологічного навантаження учасників процесу, супроводжується стрімкими змінами у правосвідомості осіб, у негативний бік змінюються внутрішні погляди та переконання та врешті-решт формується негативне ставлення індивіда до соціального буття. Як показує практичний досвід, більшість рішень органів судової влади видаються доволі часто з порушенням матеріальних і процесуальних норм, чим у кінцевому випадку завдається значна шкода суспільним і державним цінностям, у тому числі й конституційно-правовим. Це полягає передусім у неналежному дослідженні та оцінці доказів, що мають істотне значення для з'ясування фактичних обставин справи, недотриманні чітких процедур при проведенні експертиз, неправильному тлумаченні правових норм. Адже більшість суддів, що ухвалюють рішення від імені України не замислюються щодо подальших наслідків розвитку правовідносин, що можуть трапитись у майбутньому. Це і є один з найважливіших проблемних аспектів у розбудові української правової державності, що призводить до формування недовіри народу до суду, шкодить авторитету судової гілки влади в цілому [107, с. 177].

Відповідно до частини 1 статті 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Принцип, за яким правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, створює найважливішу гарантію громадянського миру, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина. Лише за умови чинності цього організаційно-правового принципу суд здатний виконувати свої повноваження щодо захисту таких прав і свобод, а також забезпечувати в межах своїх повноважень реалізацію засад верховенства права та непохитність конституційного ладу в Україні. Отже, поділ державної влади з суттєвою автономією органів відправлення правосуддя є дуже важливою ознакою демократичної, правової держави [73]. Вищевказаний конституційний припис

закріплює найважливіші цінності судоустрою, що є важливою передумовою та гарантією у розбудові демократичної, правової держави. Більш того, наявність таких складових дозволить відповідним компетентним органам підтримувати національний правопорядок, вести боротьбу з беззаконням у будь-яких сферах суспільства та налагодити органічний правовий зв'язок між органами державної влади та місцевого самоврядування в контексті дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина [107, с. 177].

У свою чергу, саме правосуддя є невід'ємною конституційною цінністю української правової держави. Його цінність полягає у підтриманні взаємної соціальної рівноваги між фізичними та юридичними особами публічного та приватного права, при вирішенні конкретних юридичних ситуацій. З позиції конституціоналізму правосуддя і виступає саме тим незалежним та безпосереднім арбітром у спорі про право, що виникає між суб'єктами конституційно-правових відносин у будь-яких сферах життя. Головним його завданням є забезпечення захисту охоронюваних законом прав та інтересів кожного індивіда незалежно від будь-яких соціальних ознак. Так, частиною 2 статті 55 Конституції України передбачено, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Захист судом прав і свобод людини можна розглядати як норму, реалізація якої обумовлена наявністю низки імперативних вимог: надання доступу до правосуддя, заборона відмови в правосудді, захист не теоретичних й ілюзорних можливостей, а конкретного й дійсного права доступу в суд, рівень доступу має бути достатнім для захисту цього права, можливості ясні і конкретні, щоб у випадку їх недотримання можна їх було оскаржити, обов'язок держави забезпечити ефективність права доступу до правосуддя, утвердження системи юридичної допомоги для реалізації цього права, спрощення процедури доступу до суду, надання допомоги адвоката та ін [73].

Соціальна цінність правосуддя виражається в реалізації тих функцій держави, в яких виявляється їх суспільно корисний та соціально-спрямований характер, який

визначається метою утворення та розвитку громадянського суспільства та правової держави, та функцій, які засновані на принципах пріоритетності суспільних інтересів та прав, свобод та інтересів кожного члена суспільства [109, с.72]. У зв'язку з цим, саме правосуддя і виступає важливою конституційною цінністю, що сприяє розвитку та функціонуванню державних і недержавних інститутів, головна мета якого є захист законних інтересів та потреб кожної людини, суспільства, держави [107, с. 178].

Однією з найважливіших цінностей правосуддя слід визнати реалізацію принципу верховенства права, який займає одне із центральних місць у правовій системі, що є важливою умовою механізму реалізації діяльності суддів конституційної та загальної юрисдикції. Існування цього принципу, його розуміння та значення як базової конституційної цінності правової держави, слугує ключовим чинником у забезпеченні єдиного підходу при здійсненні учасниками процесу безпосередніх прав та дотриманні обов'язків на будь-яких стадіях судочинства. У свою чергу, це дозволяє фізичним та юридичним особам як суб'єктам правовідносин захищати свої права, свободи та законні інтереси будь-якими засобами на свій власний розсуд, що не заборонено законом та не шкодить моральним засадам суспільства і держави. Існування цього принципу в Україні є великою запорукою у стабілізації та розвитку сучасного законодавства, що свідчить про наявність незалежності судової гілки влади, яка здійснює правосуддя без будь-яких протиправних утручань з боку інших державних органів [107, с. 178].

Роль суду в забезпеченні верховенства права полягає насамперед у захисті загальноновизнаних прав і свобод людини. Суду надані широкі повноваження щодо оцінки відповідності законів Конституції України, а підзаконних нормативних актів – законам і Конституції України. Суди здійснюють правозастосовну діяльність, під час якої відбувається інтерпретація норм права, і утворення нових правових положень. Правотлумачення притаманне діяльності судів першої та апеляційної інстанцій, суди ж вищих інстанцій створюють прецедентну практику, яка виконує подвійну функцію: (а) роз'яснення порядку застосування законодавства (постанови Пленумів вищих судів) і

(б) спрямовування розвитку судової практики шляхом видання рішень прецедентного характеру (Верховний Суд України) [110, с. 7]. Сама-по собі судова практика – це результат набутого досвіду, що представляє собою сукупність певних конституційних цінностей, де закладаються найважливіші фундаментальні основи конституційного ладу. Адже це сприяє швидкому реагуванню на протиправні дії на бездіяльність посадових осіб, що здійснюють правосуддя, особливо – це також стосується і вирішення питань щодо застосування до винних заходів державно-правового примусу [107, с. 178].

Для досягнення ідеалів правової держави судова влада має бути водночас одночасно і суб'єктом права, і чинником правоутворення, визначаючи не тільки ефективність принципу верховенства права, але і його змістовне наповнення. Зі зростанням ролі і значення судової влади пов'язані реалії та перспективи реалізації державного управління в Україні [111, с. 45]. Будь-яке судове рішення є ключовим базисом запровадження системи гарантій прав і свобод та повинно втілювати тільки найважливіші матеріальні і духовні цінності у житті кожної людини. Адже це та нормативна база, що слугує яскравим орієнтиром у розв'язанні різноманітних конфліктних ситуацій, що допомагає більш оперативно вирішувати подібні за своїм змістом та характером справи, які виникають між суб'єктами конституційних правовідносин у спорі про право, його належного виконання, застосування чи навпаки утримання від вчинення конкретних юридично значущих дій [107, с. 179].

Як зазначає Ф.В. Веніславський ефективність судового способу гарантування конституційних цінностей обумовлена й власне незалежністю судової гілки влади в системі органів державної влади, які можуть бути стороною юридичного спору, виключне право вирішувати який закріплено саме за судовою владою [112, с. 15]. Отже, можна сказати, що саме по-собі правосуддя є тим інструментом, що дає можливість людині захистити та відновити своє втрачене матеріальне та духовне благо незважаючи на приватні інтереси посадовців органів влади, а також виправити

юридичні помилки, які були вчиненні при прийнятті рішень через неправильне розуміння та застосування норм права.

Отже, правосуддя за своїм змістом може сприяти позитивній конституційній трансформації, яке передбачає зміну формату конституційних правовідносин та направлення їх у правомірне русло шляхом виправлення недоліків, що вчиняються людиною, громадянином, у тому числі представниками влади при виконанні службових повноважень.

Не слід залишати без уваги те, що правосуддя виступає найважливішою складовою у захисті таких базових цінностей, що регламентуються Основним Законом, зокрема як життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість, безпека людини. Незважаючи на те, що цей перелік цінностей не є вичерпним у системі законодавства, про те він виступає найголовнішим засобом всього соціального існування кожного індивіда, на що працівникам судових органів слід найбільш акцентувати свою увагу при остаточному винесенні рішень, вироків, постанов та виданні наказів. У свою чергу, це стосується не тільки самого процесу, а й правовідносин, що виникають у ході виконання судових рішень, а саме: конфіскації майна, позбавлення волі, позбавлення спеціального статусу та призначення інших видів покарань, головна мета якого є збереження власної честі та гідності незалежно від суспільної оцінки засудженого. Українське правосуддя, в умовах правового розвитку, повинно підтримувати вищезазначені конституційні цінності незважаючи на характер та ступінь криміногенних чинників, що виникають з боку осіб, унаслідок учинення протиправних дій чи бездіяльності. Введення мораторію на смертну кару в 1997 році дещо наблизило нашу державу до тих європейських цінностей, що стосуються безпосередньо невід'ємного права на життя, право на помилування, відновлення правового статусу через невдалі рішення національних судів. Крім того, скасування смертної кари та формування конституційно-правового механізму щодо неможливості її відновлення у майбутньому, спрямовано і на створення умов для реалізації загальнолюдських цінностей.

Визнання людини найвищою соціальною цінністю у значній мірі примушує суддів дотримуватись загальновизнаних норм моралі, справедливості, адже саме ця конституційна норма повністю забороняє застосовувати до винних будь-які обмеження неприродним способом, тим самим забезпечуючи їм належний комфортний стан під час розгляду судових справ [107, с. 179].

Розвиток інформаційних технологій та цифровізації на теренах нашої держави суттєво вплинув на функціонування правосуддя, який значно полегшив людині і громадянину реалізацію конституційного права на судовий захист. За допомогою таких сучасних змін був уведений на рівні процесуального законодавства інститут електронних доказів, утворена підсистема ‘Електронний суд’, яка забезпечує швидкий обмін процесуальними документами між учасників судового процесу та судом, проведення судових засідань у режимі відеоконференцій. Такі зміни призвели до того, що судова система стала більш якіснішою та доступнішою ніж та що була 20 років тому.

Ураховуючи вищевикладене, правосуддя в умовах сучасного правового державотворення виступає важливим регулятором суспільних відносин у сфері гарантування тих конституційних цінностей, що формують собою яскравий механізм захисту конституційних прав і свобод людини, держави, що слугують для забезпечення стабільного розвитку громадянського суспільства, підтримання національної безпеки, правопорядку, а саме: визнання або відновлення порушених або втрачених прав, інтересів кожної людини. Створення та функціонування антикорупційного суду України зможе призвести до яскравих політико-правових змін в Україні. Адже це буде яскравим поштовхом у запровадженні абсолютно нових демократичних, правових та соціальних цінностей у сфері прав і свобод людини, яке зможе подолати значні корупційні прояви у всіх гілках влади, посилити рівень контролю за діяльністю посадових і службових осіб як представників органів державної влади та місцевого самоврядування, забезпечити кожній людині доступ до гарантованих їх конституційних прав, свобод, інтересів без будь-яких протиправних перешкод у їх

реалізації та виконанні у тому обсязі, що відповідає її внутрішній волі. У цьому випадку це також зможе призвести до покращення та значної модернізації інституту правосуддя, яка відкриє шлях до повної розбудови правової державності до належного рівня. Адже налагоджена система правосуддя є найважливішою запорукою у розвитку конституційного ладу, що покликана охороняти та забезпечувати ті цінності, які є необхідними для соціального існування всього народу [107, с. 179].

З моменту прийняття Конституції України як Основного Закону, що відбулось 28 червня 1996 року нашій державі вдалось у деякій мірі відійти від застарілих рудиментарних цінностей та побудувати власну модель державного управління, встановивши нові конституційні права та свободи, що дозволило кожній людині та громадянину змінити свій соціальний статус і розпочати своє життя у іншому правовому вимірі. Водночас розпочалось формування нової системи цінностей у правових, духовних, соціальних сферах суспільства. Вказаний документ закріпив найважливіші загальнолюдські гарантії, які стали необхідними елементами для подальшої розбудови української правової державності [113, с. 16-17].

Конституція, своєю чергою, є нормативною основою конституційних перетворень у державі й суспільстві, що знаменують динаміку до демократичного суспільства та правової держави, в яких забезпечується реалізація і захист відображених у Конституції та конституційному законодавстві принципів конституціоналізму (який, відповідно до теорії конституційного реформування, є метою сучасних вітчизняних конституційних перетворень), верховенства права, верховенства Конституції і (правових) законів, пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами тощо [114, с. 32].

Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції сам по-собі, виступає ключовою фундаментальною цінністю, оскільки вирішує долю існування гарантій конституційних прав та свобод людини і громадянина, їх реалізацій, недопущення їх фактичного скасування представниками влади. Іншими словами, виступає арбітром у сфері соціального та правового становища фізичних та юридичних

осіб через необґрунтовані та сумнівні норми права, які закріплені у законодавчих актах. Також, важлива його цінність полягає у тому, що суд виступає незалежним та неупередженим арбітром у вирішенні питань про законність правових норм з дотриманням усіх фундаментальних основоположних конституційних принципів без впливу та втручання органів влади, у тому числі представників правлячої еліти незважаючи на їхні майнові та немайнові інтереси. Рішення та висновки, що ухвалюються судом сприяють наповненню додаткової матеріальної бази, що виступає джерелом національного законодавства на основі чого формується нова юридична практика [113, с. 18].

Конституційний Суд України як орган конституційної юрисдикції сам по-собі, виступає ключовою фундаментальною цінністю, оскільки вирішує долю існування гарантій конституційних прав та свобод людини і громадянина, їх реалізацій, недопущення їх фактичного скасування представниками влади. Іншими словами, виступає арбітром у сфері соціального та правового становища фізичних та юридичних осіб через необґрунтовані та сумнівні норми права, які закріплені у законодавчих актах. Також, важлива його цінність полягає у тому, що суд виступає незалежним та неупередженим арбітром у вирішенні питань про законність правових норм з дотриманням усіх фундаментальних основоположних конституційних принципів без впливу та втручання органів влади, у тому числі представників правлячої еліти незважаючи на їхні майнові та немайнові інтереси. Рішення та висновки, що ухвалюються судом сприяють наповненню додаткової матеріальної бази, що виступає джерелом національного законодавства на основі чого формується нова юридична практика [113, с. 18].

Також, не менш суспільно важлива роль цього органу знаходить свій прояв у тому, що він здійснює офіційне тлумачення норм Конституції України. Зазначення функція виступає важливою цінністю, оскільки носить у собі інформативно-правовий характер та сприяє у наданні юридичної допомоги як всьому народу, так і окремим відповідним суб'єктам правотворчої діяльності. Така дія сприяє правильному та

однаковому розумінню окремих положень норм статей Основного Закону, що цілком є важливою інформацією для врахування її у подальшій роботі фахівцям у галузі права, у тому числі посадовим особам органів влади у прийнятті відповідних рішень на загальнодержавному та місцевому рівні, розробці нових законів та підзаконних актів, науковцям у написанні творчих робіт, а також слугує важливою інформацією для суддів та учасників процесу у судовій практиці [113, с. 18].

На сьогоднішній день, цілком відомо, що чинне законодавство містить обмежене коло суб'єктів конституційного подання та конституційного звернення до суду. Законодавець наділив громадян України тільки правом на подачу конституційних скарг. На нашу думку, з урахуванням розвитку епохи цифровізації та електронного урядування в Україні за доцільно було запровадити додаткові конституційні гарантії для громадян у системі конституційного судочинства, а саме наділити правом громадян України направляти електронні звернення до суду. Як приклад, це може бути звернення до суду шляхом направлення електронних петицій із зібранням відповідної кількості підписів з проханням перевірити відповідні положення законодавства на відповідність нормам Конституції України, офіційного тлумачення її норм, участі у голосуваннях на відповідних веб-сайтах з питань стосовно доцільності відкриття конституційних проваджень та інші форми участі за допомогою інформаційних технологій. Таким чином, Конституційний Суд України стане більш відкритим та доступнішим для Українського народу, а сфера прав і свобод людини буде більш захищеною. Адже це дасть яскраву можливість суспільству проявляти активну громадянську позицію у законодавчій базі та виступати ініціатором захисту конституційних цінностей. За таким умов, громадяни України зможуть брати участь в управлінні державними справами через конституційне судочинство, що цілком може значно посилити розвиток демократичних тенденцій [113, с. 19].

Не безпроблемним явищем на сьогоднішній день є недотримання суддями строків розгляду справ. Так, законодавством встановлено максимальний строк конституційного провадження у 6 місяців, проте, як показує практичний досвід, значна

більшість справ розглядаються роками. У якості прикладу, можна назвати такі суспільно-значущі справи, а саме справу щодо конституційності Закону України “Про очищення влади”, котра розглядається вже дев’ять років з моменту внесення конституційного подання Верховним Судом України, справа за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності конституційності постанови Верховної Ради України “Про утворення та ліквідацію районів”, що вже розглядається 3 роки. Це створює великі незручності як для представників влади, так і всього народу. Адже на практиці траплялись непоодинокі випадки, коли Конституційний Суд України ухвалював рішення про закриття провадження у справах через втрату чинності норм дії актів законодавства. Тому, вважаємо, що законодавцям слід урегулювати строки розгляду судом відповідних категорій справ, зокрема тих, що мають суспільно важливе значення для населення та потребують швидкого розгляду [113, с. 19-20].

Ураховуючи вищевикладене, Конституційний Суд України має важливе значення у забезпеченні стабільності правової держави, оскільки сприяє дотриманню конституційних норм та забезпечує захист усіх конституційних цінностей [113, с. 20].

У контексті подальшого розвитку правової державності важливого значення набуває якісна організація та функціонування органів публічної влади, оскільки від цього, у тому числі, залежить рівень реалізації прав і свобод людини та громадянина, а також процеси трансформації відповідних цінностей у цій сфері. На думку політичної еліти, питання такої трансформації залежить від якості проведення люстрації.

Безперечно, процес люстрації значно посилив нагляд за особами, котрі вступають на посади в органи державної влади та місцевого самоврядування. Він спрямований на подолання несприятливих минулих наслідків, котрі були залишені відповідними представниками влади. Але такий підхід на сьогоднішній день викликає цілий ряд дискусій. На нашу думку, процедура очищення влади у більшості випадках є дещо передчасною та порушує права людини.

Так, Верховний Суд України висловив правову позицію стосовно цього питання, який у своєму рішенні наголосив на тому, що без аналізу індивідуальної поведінки

неможливо встановити особисту вину осіб, до яких застосовано означені заборони, для того, щоб переконатися у застосуванні до цих осіб індивідуальної відповідальності, а не колективної, як це задекларовано у принципах Закону України «Про очищення влади», що мали б спрямовувати процес очищення влади (люстрації) [115].

Без установлення зв'язку між указаними особами та узурпацією влади неможливо дійти висновку, що було досягнуто легітимної мети цього Закону – недопущення до участі в управлінні державними справами саме осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади Президентом України Віктором Януковичем, підрив основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини. Отже, неможливо й дійти висновку, що було досягнуто справедливого балансу між захистом інтересів демократичного суспільства, з одного боку, та повагою до прав позивача – з другого [115]. .

Тож заборона перебування на зазначених у Законі України “Про очищення влади” посадах та, як наслідок, звільнення з цих посад розглядаються як установлення презумпції колективної вини, а не презумпції невинуватості, що вказує на невідповідність меті й принципам, визначеним у частині 2 статті 1 цього Закону [115].

Якщо розглядати дане питання крізь призму конституційного права та враховуючи дотримання принципу верховенства права, то можна вважати, що звільнення осіб, які вже тривалий період перебувають на посадах в органах влади добросовісно виконуючи свої посадові обов'язки та не маючи при цьому жодних судових рішень, які б підтверджували їхню вину у вчиненні кримінальних, цивільних, адміністративних правопорушень, призводить до порушень конституційних прав, що є негативним явищем у розвитку української правової держави. Такий крок може суттєво призвести до руйнації конституційних цінностей для громадянина у сфері державної служби та нехтування базовими принципами, гарантованих Конституцією України. За таких обставин, народним депутатам, слід переглянути Закон України

“Про очищення влади” на відповідність висновків Європейського суду з прав людини та Верховного Суду України.

Як наслідок, в українському суспільстві існує реальна загроза того, що люстрація може призвести до втрати значної частини висококваліфікованих кадрів системи державного управління, які фактично працювали у період, вказаний в Законі. У контексті цього питання, Дж. Сорос зазначив, що коли замість звільнених під час люстрації осіб на їхні посади призначатимуть інших, враховуючи винятково політичну належність, а не професіоналізм чи особисті якості, то новий політичний режим в Україні не відрізнятиметься від старого. Це призведе до “відтоку” професіоналів із системи державного управління та посилить і без того критичний політико-економічний стан України [116, с. 36-37]. Люстрація у нашій державі сама по-собі є абстрактним явищем, яка здебільш ґрунтується на припущеннях політичних сил. Її законодавче закріплення призвело до зростання соціальної та психологічної напруги серед невинного кола осіб. Єдиною боротьбою проти такої ситуації стало звернення з позовами до судових органів, з метою відновити свої конституційні права. Важливою подією стало те, що Європейський суд з прав людини став на бік захисту прав громадян, захистивши таким чином їхні конституційні цінності. Яскравим прикладом цього стала справа “Полях та інші проти України”. У своєму рішенні суд зазначив, що повертаючись до обставин цієї справи, Суд зазначає, що застосування до заявників передбачених Законом «Про очищення влади» заходів не передбачало жодної індивідуальної оцінки їхньої поведінки. Насправді, ніколи не стверджувалося, що самі заявники вчинили які-небудь конкретні дії, що підривали демократичну форму правління, верховенство права, національну безпеку, оборону або права людини. Вони були звільнені на підставі Закону лише тому, що обіймали певні відносно високі посади державної служби, коли пан Янукович був Президентом України. Як зазначив Суд застосовані до заявників заходи були дуже обмежувальними та широкими за обсягом. Тому необхідні були дуже переконливі підстави, щоб довести, що такі заходи могли бути застосовані за

відсутності будь-якої індивідуальної оцінки поведінки особи лише на підставі висновку, що їхнє перебування на посаді у період, коли пан Янукович обіймав посаду Президента України, достатньою мірою доводило відсутність у них відданості демократичним принципам державної організації або їхню причетність до корупції [117]. Як бачимо, зразкове рішення Європейського суду з прав людини відіграло важливу роль у сфері становлення та захисту прав і свобод людини, яке дало змогу розкрити очі політичній владі та задуматись над своїми подальшими діями. Це стало ключовою європейською цінністю для українського законодавства, яке дало надію покращати доступ громадянина до публічної служби та подолати усі ці спірні, сумнівні та необґрунтовані рішення державних діячів.

Достеменно відомо, що стаття 22 Конституції України вказує на те, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [13]. Сама по-собі люстрація як процес перетворення системи органів публічної влади у нашій державі виявилась досить спірною політичною реформою, що викликала цілий ряд негативних дискусій. Адже, такі зміни, фактично призвели до суттєвих порушень конституційних прав, у тому числі права на державну службу деяких категорій громадян. Важливою проблемою стало те, що при розробці такого законопроекту “Про очищення влади” представниками влади, а саме народними депутатами, працівниками відповідних профільних комітетів Верховної Ради України та іншими посадовими і службовими особами, які безпосередньо приймали участь у його розробці не було надано належного юридичного обґрунтування, не якісно було проведено експертизу цього проєкту акта на відповідність вимогам Конституції України, актам законодавства та чинним міжнародним договорам України, стандартам Ради Європи у сфері демократії, верховенства права та прав людини, зокрема положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Тому, така негативна трансформація призвела до фактичного звуження змісту та обсягу гарантованих прав і свобод громадян, що у значній мірі завдало значної шкоди українській правовій державі та її конституційних цінностей у контексті доступу до державного управління.

На нашу думку, нашому законодавчому органу, слід все ж таки переглянути таку реформу на відповідність вимогам Конституції України та Європейських стандартів у сфері прав людини з урахуванням рекомендацій Венеціанської комісії. Адже, дія такого закону має застосовуватись виключно до тих кола посадовців у котрих вина у вчиненні правопорушень є доведеною у встановленому законом порядку і не порушуючи при цьому конституційного принципу презумпції невинуватості. Це значно підвищить рівень правового порядку у органах публічної влади та збереже важливі конституційні цінності людини та громадянина.

Ураховуючи вищевикладене, можна сказати, що трансформація конституційних цінностей супроводжувалась на тлі різноманітних політичних, інформаційно-технічних, економічних, соціальних перетворень, яке суттєво відбилося на подальшому розвитку прав та свобод людини та громадянина. Такі зміни істотно вплинули на створення нових людських можливостей, які заклали новий етап розвитку у формуванні української правової державності.

Але, сама по собі трансформація цінностей може бути як постійною, так і тимчасовою. У останньому випадку, йдеться про ті юридичні факти, які мають природний та штучний характер, що у разі необхідності потребують зазвичай негайних юридичних дій. Як приклад, це може бути нормативне врегулювання певного кола суспільних відносин на певний час, застосування фізичної сили для ліквідації наслідків, усунення шкідливих чинників, що можуть бути потенційно небезпечними для населення тощо. Адже виникнення такого роду ситуацій призводить до тимчасових змін своїх життєвих пріоритетів, оскільки людству у такому випадку доводиться пристосовуватись до інших умов проживання. Крім цього, важливо відзначити те, що вищевказані обставини, які по суті і є тимчасовими, можуть назавжди змінити людську

свідомість, унаслідок чого у людини може змінюватись психологічне ставлення до навколишнього світу.

2.2. Модернізація конституційних цінностей у сфері організації публічної влади у межах формування правової держави в Україні

Правова держава як найважливіша правова категорія концентрує ідеї та цінності, що визначають подальший розвиток у сфері організації та функціонування органів публічної влади. При цьому варто зазначити, що цей процес є взаємопов'язаним, оскільки як правова держава впливає на функціонування органів публічної влади, так і останні чинять свій вплив на подальше становлення правової державності. Адже, серед органів публічної влади суттєве місце займають органи державної влади, як органічна частина державного апарату. Саме від діяльності державного апарату залежить подальший рух у напрямі розбудови правової державності. При цьому слід урахувати й значимість органів місцевого самоврядування в аспекті становлення правової державності. Як зауважують Ю. О. Загуменна та В. В. Лазарєв, місцеве самоврядування є невід'ємною частиною демократичного суспільства, оскільки воно активно впливає на політичні і соціально-економічні умови розбудови громадянського суспільства, стає важливою передумовою створення демократичної і правової держави. Адже, як зауважують автори, становлення місцевого самоврядування супроводжується активним розвитком законодавства в цій галузі, а також підвищенням ролі локальної нормотворчості та ратифікації міжнародно-правових актів, що регламентують статутні та функціональні аспекти становлення і розвитку локальної муніципальної демократії [118, с. 106]. Місцеве самоврядування є важливою основою для формування у людини її громадянської позиції, яка робить її активним учасником у вирішенні суспільно важливих питань та дає широку можливість втілювати свої ідеї у практичну реальність за допомогою відповідних інструментів, які гарантує Конституція та закони України. Слід акцентувати увагу на тому, що місцеве самоврядування є ключовою базою у

підтриманні конституційних цінностей, адже кількісні та якісні показники економічного, соціального, культурного, правового розвитку відповідних територіальних громад залежить від якісних рішень, що ухвалюються на сесіях місцевих рад, у тому числі у межах діяльності їх виконавчих органів.

Організація та функціонування органів публічної влади в українській правовій державності базується на її провідних ідеях зокрема на верховенстві права, законності, поділу влади на гілки, зокрема, на законодавчу, виконавчу і судову.

Принцип верховенства права та законності, який є одним із основоположних принципів для представників органів публічної влади, що прямо зобов'язує виконувати функціональні повноваження у дусі прав людини та на підставі закону. На це і вказує частина 2 статті 19 Конституції України, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [13]. Вказана стаття чітко акцентує увагу на неможливість суб'єктам владних повноважень встановлювати на свій власний розсуд додаткові вимоги, правила та виходити за межі своїх посадових обов'язків, а також вчиняти усі дії, що прямо не передбачено актами законодавства. Такий конституційний припис демонструє певну модель поведінки осіб у публічно-управлінській діяльності, сприяючи таким чином формуванню їхньої зразкової правомірної поведінки при виконанні владних повноважень.

Дотримання принципу верховенства права як основи правової держави представниками влади є край необхідним для підтримання правового порядку у системі організації та функціонування публічної влади, адже від цього залежить подальша доля матеріальних і духовних благ. Як приклад, можна назвати випадки протиправного заволодіння бюджетними коштами посадовцями на свою користь, унаслідок чого страждають інтереси суспільства та держави, спричиняється шкода базовим цінностям у конституційно-правовій сфері. Зокрема, через недофінансування відповідних сфер, у такому разі під загрозу можуть ставитися такі цінності як життя

людини, її здоров'я, безпека тощо. Тому, слід зробити такий висновок, що відібрання особою відповідного майна у держави автоматично призводить до порушень прав і свобод людини, тобто втрачаються можливості задовольняти загальнолюдські потреби. У такому випадку, через недотримання вищевказаного конституційного принципу, система функціонування органів публічної влади сама-по собі фактично не може оновлюватись у кращу сторону, і йдеться не тільки про кадровий склад у державних та комунальних установах, а й інших осіб, які провокують на корупційні дії зумовлені соціальними, економічними та політичними чинниками.

Цілком відомо, що за останні роки наша держава задекларувала чітку позицію щодо протидії корупції та взяла на себе жорсткий контроль за діяльністю осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування. Це призвело до утворення антикорупційного законодавства, запровадження щорічних електронних декларацій з метою проведення моніторингу способу життя державних чиновників, створення відповідних органів виконавчої влади, у тому числі правоохоронних уповноважених на проведення антикорупційної політики, посилення кримінальної відповідальності за вчинення корупції [119, с. 76]. Адже заходи щодо протидії корупції є важливою формою забезпечення національних інтересів України, оскільки протиправні явища, що виникають на тлі приватних інтересів суттєво можуть завдавати шкоду майновому та немайновому благу, що задовольняє інтереси людини, суспільства та держави, що у кінцевому випадку може призвести до дестабілізації функціонування загальноважливих інститутів, які охороняють нашу країну від зовнішніх негативних чинників та тенденцій. Однією із ключових проблем, ми можемо розглядати корупцію, як одна із важливих загроз національної безпеки і обороноздатності держави, яка виникає у публічному управлінні, зокрема у військово-політичній сфері.

На сучасному етапі, трапляються непоодинокі випадки, які доволі часто висвітлюються у засобах масової інформації про факти виявлення корупційних правопорушень, переважна більшість яких припадає саме на посадовців органів

державної влади та місцевого самоврядування. Таке проблемне явище, яке бере свій початок ще зі стародавніх часів і до сьогоднішнього дня є актуальним та невирішеним. Як показує практичний досвід та ураховуючи власні спостереження майже кожного дня кожна людина стає свідком дрібних корупційних подій навіть не реагуючи на це, а переважна більшість населення взагалі сприймає це за належне. Слід відзначити те, що незважаючи на усі зусилля, які були витрачені на боротьбу з таким антисоціальним явищем протягом декількох тисячоліть виявились безрезультатними. Україна починаючи ще з часів незалежності витратила чимало коштів на протидію корупції, проте остаточної її ліквідації до сьогоднішнього дня досягти поки ще не вдалося [119, с. 77], але є деякі позитивні зрушення у цьому напрямку. Так, за допомогою функціонуванню нещодавно запровадженого інституту викривачів було викрито різноманітні корупційні схеми посадовців органів влади. Інший приклад можна навести, що за допомогою якісного моніторингу електронних декларацій спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції були встановлені факти незаконного збагачення представників влади.

Корупція як антисоціальний феномен сама по-собі виступає засобом руйнації конституційних цінностей України як правової держави, оскільки через такі негативні прояви знижується рівень правового порядку через неналежне дотримання та виконання законів, порушуються права та свободи людини, конституційні цінності, створюються перешкоди у реалізації та отриманні матеріальних і духовних благ. Також, варто відзначити те, що через такі протиправні явища створюються дискримінаційні умови серед громадян, переважна більшість з яких виникають саме за майновим станом, оскільки через відсутність грошових коштів та іншого майна, які вимагаються у людини втрачаються можливості задовольнити свої власні потреби, що гарантовані Конституцією та законами України. Більшість корупційних проявів у найчастіших випадках виникають через дружні та родинні зв'язки особливо при наданні відповідних публічних послуг, у конкурсних процедурах на зайняття вакантних посад в органах державної влади, місцевого самоврядування, підприємств,

установ, організацій незалежно від форми власності. Адже через такі переваги, які безпідставно надаються конкретним особам призводить до порушень фундаментальних конституційних принципів рівності та справедливості, а також формується морально психологічне гноблення іншої групи людей [119, с. 77]. Така корупція за своїми внутрішніми властивостями завдає шкоду конституційному ладу, адже фактично порушується фундаментальний принцип верховенства права, який має функціонувати на засадах юридичної рівності і таким чином шкодить національним інтересам України.

На нашу думку, найбільш серйозною загрозою для національної безпеки та обороноздатності держави є корупція, що вчиняється у період правового режиму воєнного стану, у тому числі у період збройного конфлікту. Особливо – це стосується вчинення дій, які пов'язанні з передачею бюджетних коштів на потреби Збройних Сил України, інших військових формувань, яка потім значна частина з них фактично використовується не за цільовим призначенням, що негативно може позначитись якості та ефективності у виконанні бойових завдань. Такі протиправні дії значно послаблюють військовий потенціал української армії при боротьбі з супротивником, що у кінцевому випадку може призвести до серйозних втрат особового складу та негативних результатів на полі бою. Також, існують випадки коли органами влади вилучається державне майно або примусово відчужується майно приватної власності на користь військовослужбовців, яке у подальшому використовується не для виконання завдань щодо відсічі та стримування агресії, а для власних цілей. Такі корупційні схеми суттєво ускладнюють або взагалі роблять неможливим належним чином захищати суверенітет, територіальну цілісність, незалежність нашої держави, а також захищати конституційні права і свободи людини і громадянина.

Як зазначають С.В. Сьомін та С.В. Дрьомов корупція в секторі безпеки є однією з ключових загроз національній безпеці, адже недоброчесність та корумпованість людей у погонах підбивають рівень довіри суспільства і міжнародних інституцій до всього силового блоку України, не дозволяють ефективно забезпечувати безпеку

громадян, загрожують демократичному врядуванню та фундаментальним принципам існування держави в сучасному світі, а отже, посилюють внутрішню вразливість держави до впливу потенційних викликів безпеки [120, с. 20]. Наявність корупції у секторі безпеки і оборони призводить проблем у функціонуванні органів військового управління, а це у свою чергу суттєво послаблює режим бойової готовності військових підрозділів, частин, з'єднань нашої української армії у протистоянні агресору на випадок збройного нападу. Корупційні схеми, що вчиняються військовим командуванням, може у кінцевому випадку призвести до серйозних катастрофічних наслідків у воєнній безпеці, бо саме такі негативні явища роблять наші військові формування більш уразливими для противника.

Ураховуючи вищевикладене, варто наголосити на тому, що корупція як антисоціальний чинник значно ускладнює процес формування та розвитку української правової державності, оскільки сприяє руйнації найважливіших конституційних цінностей гарантованих державою. Корупція, незважаючи на широкі зусилля нашої влади та тривалі роки боротьби з нею, до сьогоднішнього дня є неподоланою, оскільки поширюється на всю сферу державного управління. Причиною її поширення є слабка психологічна воля та неможливість психологічно протистояти перед матеріальним або нематеріальним благом, яке пропонують, обіцяють, отримують особи як винагороду, низький рівень економіки та соціальної захищеності населення в Україні. Важливою проблемою є те, органи, які уповноважені проводити заходи спрямовані на протидію та розслідуванню корупційних дій у більшості випадках проявляють бездіяльність із-за наявності приватних інтересів [119, с. 78] .

Корупція загрожує національній безпеці і суспільному устрою України, системно і комплексно впливає на формування й діяльність владних та політичних інститутів, підриває довіру громадян до влади, ускладнює відносини України з іноземними партнерами [121, с. 187]. Таке протиправне явище психологічно змушує посадових осіб органів влади відтворювати різноманітні протизаконні схеми з метою отримання винагороди, яку зазвичай обіцяють або пропонують. Такі ситуації, зазвичай підривають

авторитет органів влади та призводить до дестабілізації рівня правового виховання державних чиновників, а також осіб, що тісно співпрацюють з ними. Будь-які корупційні дії, що вчиняються посадовцями характеризуються тим, що вони втягують у протиправні дії іншу соціальну групу людей сприяючи розповсюдженню її по всьому соціальному середовищу. Адже це негативно впливає на дотримання фундаментальних конституційних цінностей, що гарантовані державою тим самим наносить значну шкоду конституційного ладу. Важливим моментом є те, що корупція провокує на вчинення нових кримінальних правопорушень представниками влади, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарчі функції через наявність особистих майнових або немайнових інтересів [119, с 78]. А це за своїм родом призводить до порушень ключових принципів, що визначають порядок у сфері національної безпеки: верховенства права, законність, дотримання норм міжнародного права тощо.

Належна організація публічної влади у правовій державі має відбуватись за загально відомим принципом розподілу праці та у відповідності до певних законодавчих процедур, які встановлюються державою. Так, статтею 6 Конституції України встановлено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України [13]. Як бачимо, принцип верховенства права інтегрується у принцип поділу влади та забороняє гілкам влади делегувати відповідні функції або привласнювати їх за власним розсудом.

У своєму рішенні Конституційний Суд України зауважив на тому, що метою функціонального поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (стаття 6 Конституції України) є розмежування повноважень між різними органами державної влади та недопущення привласнення повноти державної влади однією з гілок влади [122].

Сам по-собі поділ влади на три гілки представляє важливу цінність у сфері публічного адміністрування. Адже, він чітко розподіляє функції та ролі за відповідними напрямками роботи і таким чином гарантує повну незалежність один від одного. Законодавча влада створює право шляхом видання законів, виконавча - забезпечує їх виконання шляхом видання підзаконних актів (порядків, положень тощо), програм та здійснює контроль за його виконанням на відповідних територіях, тобто втілює право у реальність, а також створює усі умови для цього, а судова – його захищає. Отже, як бачимо, кожна гілка влади виконує свої функції щодо забезпечення реалізації прав, що гарантовані Конституцією України.

Проте, слід приділити увагу діяльності парламенту як органу законодавчої влади, який є важливим осередком у формуванні та відтворенні усіх конституційних цінностей. Його правотворчість сприяє наповненню відповідної нормативної бази для подальшої регуляції відповідних суспільних відносин, а також для заповнення певних прогалин у законодавстві, що виступає основою для вирішення життєвих ситуаціях. Адже відсутність певного законодавчого регулювання, призводить до ускладнень у користуванні правами, свободами як людиною, так і державою, а також ускладнює їх захист через судові органи. Недаремно частина 1 стаття 92 Конституція України визначає, що виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина [13]. Але, відсутність спеціальних законів, котрі є необхідними для вирішення юридичних ситуацій ставить людину у складне життєве становище, а також ускладнює виконання органами державної влади та місцевого самоврядування своїх конституційних повноважень.

Крім цього, не менш важливим завданням для Верховної Ради України є контроль за актуальністю законодавчих актів. Цілком відомо, що на сьогоднішній день у законодавчій базі є багато застарілих норм, які потребують оновлення. Адже модернізувати публічну владу практично не можливо без розробки нових законопроектів, у яких мають міститись нові ідеї, котрі виникають на тлі різноманітних

сучасних перетворень в економічній, соціальній, культурній, політичній, інформаційній сферах тощо. Незважаючи на те, що парламентом на сьогоднішній день ухвалено вже чимало нових законів або внесено змін до них, які значно змінили систему управління, але значна частина застарілих правових норм поки ще є чинними та використовуються на практиці.

Процес модернізації місцевого самоврядування в Україні почався ще наприкінці 90-років XX століття після ліквідації місцевих Рад народних депутатів та прийняття закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” в 1997 році, який по суті змінив систему та порядок здійснення місцевого управління. У свою чергу, це дало змогу відійти від радянської системи управління і таким чином перезавантажити організацію публічної влади на місцевому рівні. Така позитивна зміна значно удосконалила функціонування багатьох інститутів, які значно розширили юридичні можливості людини та громадянина щодо участі в управлінні матеріальними та фінансовими ресурсами у межах відповідної території. Але важко назвати у нашій країні процес модернізації цілком абсолютним, оскільки процедура прийняття рішень у місцевих радах дещо збігається з тією, що мала місце за радянських часів. І тим не менш, після прийняття вищевказаного закону та ратифікації Європейської хартії місцевого самоврядування нашій владі вдалось побудувати ту модель управління, яка б відповідала внутрішнім інтересам не тільки представникам правлячої еліти, як це існувало у середині XX століття, а й інтересам кожної людини та громадянина як носія конституційних прав і обов’язків на засадах рівності та справедливості. І саме це стало першочерговою цінністю, яке вплинуло на подальший розвиток демократизму та становлення України як правової держави.

Як зазначає Любченко П.М. місцеве самоврядування відіграє суттєву роль у забезпеченні стабільності конституційного ладу в країні. Це зумовлено перш за все автономністю його органів стосовно системи органів державної влади, відсутністю ієрархічної підпорядкованості, специфічним порядком формування. Органи місцевого самоврядування, будучи відповідальними перед територіальними громадами, мають

змогу провадити самостійну політику, відстоювати місцеві інтереси, діючи в межах Конституції та законів України, стримувати або навіть шляхом звернення до суду присікати перевищення повноважень органів державної влади [123, с. 60].

Протягом останніх років на теренах нашої держави відбувається процес децентралізації публічної влади, що супроводжується передачею значного обсягу владних повноважень територіальним громадам сіл, селищ та міст. У свою чергу, це призвело до створення абсолютно нової матеріально-технічної бази в межах відповідних адміністративно-територіальних центрів, зростання економічної самостійності та незалежності від органів виконавчої влади та врешті-решт появи нової моделі місцевого управління. Враховуючи те, що на сьогоднішній день така реформа знаходиться поки ще на стадії формування, проте більша частина країни вже в очікуванні на покращення фінансових, культурних, соціальних, наукових та інших показників у порівнянні з минулими роками [124, с. 203].

Процес децентралізації в Україні розпочався з прийняттям концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні у 2014 році, який визначив ключові завдання та напрями модернізації системи місцевого управління, а закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад” від 5 лютого 2015 року став першочерговою законодавчою основою для проведення такої реформи, який визначив механізм та порядок утворення нових органів місцевого самоврядування. Але, як показав практичний досвід, така реформа зазнала значних ускладнень. Так у більшості випадків це траплялось через штучні блокування представниками влади, у тому числі олігархами у проведенні місцевих виборів, котрі навмисно були зірвані у деяких громадах, невизначеність жителів сіл, селищ, міст суміжних територій для їх об’єднання, численні відмови від обласних державних адміністрацій у наданні позитивних висновків щодо відповідності проєктів рішень про добровільне приєднання до об’єднаної територіальної громади Конституції України та законів тощо. Але незважаючи на це на сьогоднішній день усі територіальні громади в Україні є сформованими, але деякі із них так і не об’єднались ні з ким, і

залишились у тому стані, що і раніше. Переважно це міста обласного значення, котрі не виявили такого бажання або не вдалось отримати достатньої підтримки від жителів суміжних населених пунктів.

На превеликий жаль, концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яка була розрахована на реалізацію у два етапи до 2017 року за очікуваними результатами до сьогоднішнього дня так і не виконана у повному обсязі виходячи з такого.

По-перше, місцеві державні адміністрації так і не отримали статусу контрольно-наглядових органів, оскільки проєкт нового закону України “Про місцеві державні адміністрації” від 30 жовтня 2020 року № 4298 до сих пір не прийнятий, що позбавляє правової можливості обласних та районних державних адміністрації проводити перевірки власних (самоврядних) повноважень місцевих рад, а також вживати заходів щодо реагування на усунення порушень законодавства. І це є важливою перешкодою у підтриманні правопорядку у сфері організації публічної влади в цілому та місцевого самоврядування зокрема, адже по суті вищевказані місцеві органи виконавчої влади позбавляються можливості здійснювати нагляд за дотриманням принципу верховенства права, законності, і таким чином виконувати функції із захисту інтересів людини та громадянина, що є ключовим чинником у становленні української правової держави та гарантування реалізації базових конституційних цінностей, що з нею пов'язані.

По-друге, сфера публічних послуг не стала доступною у повному обсязі через те, що у багатьох територіальних громадах до сих не функціонують центри надання адміністративних послуг, унаслідок чого жителям деяких населених пунктів доводиться за декілька десятків кілометрів звертатись до найближчого таких центрів для отримання відповідних документів, особливо це є суттєвою проблемою для маломобільних груп населення. Такий стан речей знижує рівень доступності щодо отримання відповідних адміністративних послуг та зменшує гарантованість конституційних цінностей, у тому числі й у сфері прав людини.

Крім того, існують проблеми і у містобудівній діяльності, адже до сьогоденішнього дня багато новоутворених громад до сих пір не вжили заходів щодо оновлення містобудівної документації на місцевому рівні (генеральних планів, планів просторового розвитку територій тощо) як це було передбачено на другому етапі реалізації концепції, після чого виникають значні складності у здійсненні нового будівництва об'єктів соціального, економічного, культурного призначення, що значно стримуватиме розвиток інфраструктури територіальних громад.

На теперішній час, функціонування об'єднаних територіальних громад є досить проблематичним явищем у плані свого існування та здійснення своїх повноважень на місцевому рівні. Актуальність цього дослідження полягає у тому, що на сьогоднішній день, незважаючи на значну кількість наукових публікацій учених-юристів, економістів, соціологів та інших фахівців різних галузей, які займались вивченням цієї тематики, питання конституційних цінностей такої реформи в контексті розвитку української правової державності залишається відкритим та дискусійним [124, с. 203].

У межах формування правової державності, децентралізація з кожним днем набуває все більш швидких обертів та приваблює більшу частину населення відповідних регіонів. Адже саме така реформа стала підґрунтям для подальшої розбудови правової державності на широких демократичних засадах. Важливими чинниками такого політичного перетворення стало втрата довіри громадян до органів виконавчої влади на місцях. Сама по-собі децентралізація передбачає не тільки передачу відповідних повноважень органам місцевого самоврядування, а й кожній людині можливість відчувати себе повноправним сувереном влади. Важлива роль такого політичного курсу полягає насамперед у створенні нового механізму управління на місцевому рівні, а саме формування нового складу виконавчих органів рад, заснування нових комунальних підприємств, установ, організацій, з метою перезавантаження системи функціонування місцевої влади в цілому [124, с. 204].

Реформу децентралізації з одного боку можна розглядати як важливий соціально-правовий інструмент розвитку місцевої демократії, яка передбачає надання

більш якісніших матеріальних конституційних цінностей територіальним громадам. Відомо, що такий процес передбачає позитивні зміни, зокрема у земельній сфері, сфері бюджету, фінансів, соціально-культурного розвитку та інших. Серед названих сфер у першу чергу варто виділити земельну сферу, адже саме у ній можуть бути реалізовані суттєві ціннісні питання. Так, відповідно до підпункту 3 пункту “а” частини 1 статті 33 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”, до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать власні (самоврядні) повноваження з підготовки та внесення на розгляд ради пропозицій щодо ухвалення рішень про організацію територій і об’єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об’єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам’ятками природи, історії або культури, які охороняються законом, підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо прийняття рішень про оголошення в місцях масового розмноження та вирощування потомства дикими тваринами “сезону тиші” з обмеженням господарської діяльності та добуванням об’єктів тваринного світу [125]. Такий крок став необхідним для змін у системі управління новими ресурсами з метою збереження національного природного багатства, які мають важливе значення для суспільства та держави. У свою чергу, це дає пряму можливість органам місцевого самоврядування самотійно на власний розсуд проявляти активну позицію у збереженні природних ресурсів та їх цінностей. Зрозуміло, що у такому випадку на місцеві ради покладається додаткова відповідальність, а також це призведе до суттєвих витрат із місцевих бюджетів на фінансування на проведення таких заходів. Але, це є яскравим чинником у вирішенні таких суспільно важливих питань за допомогою своїх власних інструментів на місцях без будь-яких сподівань на центральну владу. Таким чином, це сприятиме формуванню, наповненню та збереженню духовного та культурного потенціалу нашої держави. Але, не зважаючи на це, більшість територіальних громад на сьогоднішній день не дуже активно сприяють такому процесу, посиляючись на відсутність коштів та

не бажання їх виділяти на такі цілі, адже представники влади недостатньо проявляють інтерес щодо таких питань. Яскравим прикладом можна навести те, що на сьогоднішній день значна кількість площ земель, що знаходяться на об'єктах природно-заповідного фонду місцевого значення є розореними, на яких ведеться господарська діяльність, що суперечить вимогам закону України “Про природно-заповідний фонд” та завдається шкода природним ресурсам, які мають особливу цінність для підтримання національного природного багатства.

Щодо бюджетної сфери та фінансів, то тут теж слід виділити цілу низку особливостей. Децентралізація влади та фінансова децентралізація повинні перетворюватись на важливе підґрунтя та необхідну передумову розбудови ефективної системи місцевих фінансів, ставати інструментом регулювання регіонального розвитку. Крім того, вона передбачає стимулювання та активне спонукання регіонів до фінансової незалежності, пошуку додаткових як власних, так і залучених ресурсів, задіяння внутрішнього потенціалу соціально економічного розвитку, що, у свою чергу, дозволить збалансувати потреби та можливості регіонів і територіальних громад [126, с. 421]. Приєднання територій колишніх органів місцевого самоврядування в єдиний адміністративний центр дозволить побудувати свою власну єдину фінансову систему. Будь-які доходи з місцевого бюджету, в тому числі з податків, зборів від місцевих жителів сприятиме збільшенню кількості коштів, які будуть надходити на баланс відповідних об'єднаних територіальних громад та дасть набагато більше можливостей у проведенні цілого ряду культурних заходів, збільшить обсяги фінансування на ремонт комунальних підприємств, установ, організацій, а саме закладів освіти (дитячих садків, шкіл, професійних технічних училищ), сільських, селищних амбулаторних лікарень з надання первинної медичної допомоги, включаючи придбання сучасної медичного устаткування, надійного транспорту для перевезення хворих, достатній запас якісних ліків, проведення заходів щодо розвитку сфери благоустрою, що, на нашу думку, покращить рівень життя населення та забезпечить гідний рівень існування [124, с. 205].

Важливою рисою створення об'єднаних територіальних громад є також спільність у вирішенні певних проблемних питань, узгодженість цілей, завдань, що ставляться перед жителями населених пунктів. Тому на практиці, постає питання щодо надійного та якісного обслуговування громадян, які звертаються за наданням певних консультацій або за отриманням адміністративних послуг. Проте з практичного досвіду можна бачити, що представники місцевої влади доволі часто неналежно виконують свої безпосередні обов'язки перед громадою. Це підтверджується тим, що останнім часом велика кількість громадян звертаються зі скаргами до обласних контактних центрів органів виконавчої влади на дії, рішення та бездіяльність посадовців міських, сільських та селищних рад, а більшість з них стосуються порушень не тільки норм законодавства, а й правил службового етикету, зокрема, порушення етики професійного ділового спілкування тощо. Також важливим чинником, крім вищевказаних проблем, постає питання у дотриманні конституційного принципу верховенства права і законності. Цілком відомо, що на сьогоднішній день є велика кількість задоволених позовів судами загальної юрисдикції, які були ініційованими правоохоронними органами у визнанні незаконності рішень та протиправної бездіяльності посадовців, у тому числі рішень про притягнення до адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення посадовців. Тому, нашому уряду, необхідно звернути увагу на кваліфікацію кадрів, що представляють інтереси територіальних громад. Адже, питання внутрішньої організаційної роботи виконавчих органів місцевого самоврядування є не менш важливим аспектом у забезпеченні ефективного місцевого управління [124, с. 205].

У контексті реформування місцевого самоврядування, варто відзначити його ціннісні аспекти, які, на нашу думку, значно розширили можливості місцевих рад в управлінні та охорони об'єктів природного багатства, що мають суспільно важливе значення виходячи з положень чинного законодавства про місцеве самоврядування. Так, відповідно до пункту 37 частини 1 статті 26 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", виключно на пленарних засіданнях сільської, селищної,

міської ради вирішуються такі питання: ухвалення рішень про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, які підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів стосовно оголошення природних та інших об'єктів, які мають екологічну, історичну, культурну чи наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, що охороняються законом, ухвалення рішень про оголошення у місцях масового розмноження й вирощування потомства дикими тваринами "сезону тиші" із обмеженням господарської діяльності та добуванням об'єктів тваринного світу [125].

Якщо розглядати місцеве самоврядування з аксіологічного контексту, то можна зазначити таке. Як сфера публічного управління, воно є самодостатньою цінністю, а також цінністю для людини, оскільки сприяє наданню публічних послуг, які впливають на виникнення, зміну або припинення відповідних благ. З утворенням та функціонуванням центрів надання адміністративних послуг у нещодавно утворених об'єднаних територіальних громадах система реалізації конституційних прав стала більш ефективною, доступнішою та швидкісною. Адже, місцеві ради стали ключовим посередником в отриманні відповідних документів, що формуються ні тільки ними особисто, а й місцевими органами виконавчої влади, а саме паспортів, довідок, витягів з державних реєстрів тощо.

Крім публічних послуг, місцеве самоврядування сприяє захисту прав і свобод людини. Так, у відповідності до чинного законодавства, органи місцевого самоврядування можуть вирішувати земельні спори, звертатись до суду з позовами в інтересах територіальних громад. Важливою новелою законодавства стало те, що сільські, селищні, міські ради отримали делеговані повноваження щодо здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, котрі до цього покладались на інспекторів органів Держгеокадастру. Завдяки цьому, у місцевих рад з'явилась унікальна можливість активно сприяти людям щодо захисту права власності на земельні ділянки. Але, варто також зауважити, що такі повноваження повинні сприяти і захисту інтересів держави, оскільки у громадах залишилось ще достатня

велика кількість земель державної власності, зокрема – це землі природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, землі лісгосподарського призначення, оборони тощо, які перебувають під особливою охороною.

Також важливим аспектом щодо захисту прав і свобод є те, що статтею 38¹ Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплені повноваження місцевих рад у сфері надання безоплатної первинної правничої допомоги. Правнича допомога є суспільно важливим видом державної гарантії та представляє собою важливу цінність для наповнення свого власного нормативного світогляду, адже знання своїх прав та свобод є ключовим інструментом для подальшого їх захисту у разі порушень, а також для правильного розуміння значення вчинків інших суб'єктів права у певних ситуаціях для того, щоб не стати жертвою шахрайських та інших протиправних дій. На нашу думку, якщо правова держава вимагає від усіх діяти у відповідності до закону, то відповідно зобов'язана надати кожному усі доступні та необхідні умови для його освоєння. Так, посадові особи органів місцевого самоврядування при виконанні своїх посадових обов'язків надають правову інформацію, консультації, роз'яснення з правових питань, взаємодіють з фізичними та юридичними особам приватного права з метою надання більш якіснішої правничої допомоги пересічним громадянам. Але, за останні декілька десятиліть, у зв'язку з програмно-апаратним забезпеченням та з виходом у глобальну мережу інтернет отримання правової інформації із законодавчих актів стало більш доступнішим, і тому необхідності у зверненнях до фахівців у галузі права за отриманням юридичних консультацій у цьому аспекті стало менше у порівнянні з 90 роками ХХ століття.

У реформуванні місцевого самоврядування важливим є усвідомлення необхідності розширення прав територіальних громад щодо вирішення проблем їх життєзабезпечення. Адже повноваження місцевого самоврядування, по суті, є повноваженнями територіальних громад. Це питання розглядається в нерозривній єдності з реформою адміністративно-територіального устрою. Здійснення змін у цьому напрямі має перш за все забезпечити зміцнення статусу громади як базової одиниці

адміністративно-територіальною устрою. Відповідно, під час розгляду проблематики децентралізації, виокремлюються важливе питання, яке потребує вирішення, а саме конкретизація статусу територіальної громади як базового елементу системи місцевого самоврядування в Україні. Загалом, для багатьох вітчизняних досліджень спільним є висновок про необхідність законодавчої конкретизації правового статусу територіальної громади [127, с. 284]. Необхідність у вирішенні такого питання полягає насамперед у визначенні кожного жителя територіальної громади як повноправного та первинного носія місцевої влади, його належність до певної соціальної спільноти, надання рівних конституційних гарантій в управлінні об'єктами комунальної власності в межах відповідного адміністративно-територіального устрою [124, с. 206].

Проте, на сьогоднішній день, через відсутність чітко розмежованих територій у межах об'єднаних громад, безліч об'єктів нерухомого майна, включаючи земельні ділянки, полезахисні лісові смуги, нежитлові приміщення та інші матеріальні цінності не знаходяться на балансі жодних рад, що цілком позбавляє можливості територіальним громадам управляти таким майном. Тому, для вирішення таких проблем є необхідність у проведенні інвентаризацій значних площ земельних ділянок, матеріальних активів та зобов'язань, на що потрібно виділення чималих фінансових коштів для організації землевпорядних та інших робіт [124, с. 206].

Постає також важливе питання стосовно законодавчого закріплення об'єднаних територіальних громад. З одного боку, це ті ж самі органи місцевого самоврядування, що представляли інтереси територіальних громад у межах відповідного адміністративно-територіального устрою, управляють майном комунальної власності включаючи території вже реорганізованих місцевих рад. З іншого – це відносно нові юридичні особи публічного права, що відрізняються за своїм статусом від колишніх міських, сільських, селищних рад, оскільки наділені більш широким обсягом владних повноважень. Тому, виникає необхідність у деталізації та чіткій фіксації в законодавчих актах об'єднаних територіальних громад як суб'єктів владних повноважень, адже в більшості нормативно-правових актах такі громади взагалі до сих

пiр не фiгурують, а в чинному Законi України “Про мiсцеве самоврядування в Україні” в статтi 5 взагалi навiть не включенi до системи мiсцевого самоврядування [124, с. 206].

Пiдсумовуючи вищевикладене, хочемо зазначити, що створення об’єднаних територiальних громад на територiї України призвело до масових полiтичних, економiчних, соцiальних змiн, якi пов’язанi з переформатуванням нової схеми мiсцевого самоврядування з наданням бiльш широких повноважень та можливостей в управлiннi мiсцевими ресурсами. Бiльш того, цей процес є важливим кроком у гарантуваннi важливих конституцiйних цiнностей та допоможе розкрити змiст демократичних складових органiзацiї та функцiонування системи органiв публiчної влади. У свою чергу, це дасть можливiсть громадi ефектiвнiше розпоряджатися та користуватися комунальним майном без внутрiшнього впливу органiв виконавчої влади. У зв’язку з тим, що реформа децентралiзацiї на сьогодні ще не є до кiнця завершеною, а тому надавати повну об’єктивну оцiнку щодо її ефектiвностi поки ще зарано. Але дуже б хотiлось звичайно, щоб такi змiни посилили розвиток демократичних тенденцiй нашої правової держави, а саме: дали б кожному можливiсть брати участь в управлiннi майном, розглядати та вносити свої власнi пропозицiї, формувати та реалiзовувати стратегiї з удосконалення розвитку села, селища, мiста, максимально враховувати громадську думку пiд час ухвалення конкретних рiшень, чiтко та оперативно вирiшувати проблемнi питання громади. Наведенi аспекти безпосередньо витiкають з концепцiї розбудови правової держави та подальшої трансформацiї конституцiйних цiнностей у системi мiсцевого самоврядування. Посадовцям слiд було краще придiлити увагу якiснiшому наданню допомоги особам при розглядi письмових звернень або пiд час особистих прийомiв. Крiм цього, надзвичайно важливим чинником є дотримання стану законностi в органах мiсцевого самоврядування при здiйсненнi органiзацiйно-розпорядчих функцiй. Важливим та ключовим моментом є додержання належної процедури прийняття рiшень щодо рухомого i нерухомого майна. При можливостi та у разi виникнення спiрних питань

доцільно було б залучати відповідних експертів, спеціалістів відповідних галузей з метою недопущення вчинення подальших правопорушень, особливо більшість з них як показує практичний досвід виникають у сфері земельних відносин: незаконне привласнення земельних ділянок державної власності, їх приватизацій тощо [124, с. 206].

Сфера державної служби в Україні на сьогоднішній день відіграє ключову роль у становленні розвитку правової державності. Повноваження, що виконуються органами виконавчої влади сприяють функціонуванню всього державного апарату. Функції, що реалізуються державною службою спрямовані на реалізацію державної політики у виконанні різних програм для підтримання належного та якісного існування суспільства, надання адміністративних послуг населенню, управління матеріальними та фінансовими ресурсами, а також нагляд та контроль за їх використанням, що виконуються провідними фахівцями, котрі наділені необхідними знаннями, уміннями та навичками. Іншими словами – це сфера забезпечення реалізацій конституційних цінностей, які гарантовані Конституцією України та передбачені законодавством про державну службу. У першу чергу ціннісну основу складають принципи державної служби, що передбачено статтею 4 Закону України “Про державу службу”. На підставі ключових вимог концепції правової держави розроблений та ухвалений Закон України “Про державну службу” запровадив базові цінності на рівні таких принципів організації та функціонування державної служби.

1. Верховенства права, що передбачає забезпечення пріоритету прав і свобод людини і громадянина, які визначають зміст та спрямованість діяльності державного службовця під час виконання завдань та функцій держави. Взаємозв'язок верховенства права з правами і свободами є традиційним, але він зайвий раз підкреслює ціннісно орієнтаційний підхід законодавця при організації державної служби у межах правової державності.

2. Принцип законності, що полягає в обов'язку державного службовця діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачено Конституцією та

законами України. У цьому контексті варто ще раз підкреслити нашу позицію про самодостатність Конституції як окремої цінності. Такий же підхід слід поширити і на закони України, але за умови їхнього правового характеру. Тим самим можна говорити про те, що діючи на їх підставах та у їхніх межах державний службовець вже втілює еталонний взірець поведінки, у межах якого відбувається реалізація ключових конституційних цінностей та відбувається подальша розбудова правової державності. І, навпаки, у разі порушення Конституції та законів України державним службовцем буде здійснюватися знецінення таких цінностей та гальмуватися становлення правової державності.

3. Принцип професіоналізму займає важливе місце у системі аксіологічного розуміння базових засад проходження державної служби. Під ним Закон розуміє компетентне, об'єктивне та неупереджене виконання посадових обов'язків, постійне підвищення державним службовцем рівня своєї професійної компетентності, вільне володіння українською мовою та, за потреби, англійською, а також мовою корінних народів чи мовою національних меншин, визначеною відповідно до закону. Цей аспект несе велике ціннісне навантаження, оскільки сприяє досягненню державною службою тих задач, що на неї покладаються.

4. Принцип патріотизму, який полягає у відданості та вірному служінню Українському народові піднімає його на рівень найважливішої конституційної цінності та як цього вимагає Конституція України.

5. Принцип доброчесності, який полягає у спрямованості дій державного службовця на захист публічних інтересів, а також у відмові державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень. У цьому випадку публічні інтереси самі по собі виступають як ціннісні основи для розвитку держави та суспільства, а тому їх захист виступає основою для подальшого впровадження конституційних цінностей під впливом правової держави.

6. Принцип ефективності як основи для раціонального та результативного використання ресурсів у напрямі досягнення цілей державної політики. Адже, остання

виступає концентратом базових конституційних цінностей правової державності, які повинні знайти своє втілення через організацію та функціонування державної служби.

7. Принцип забезпечення рівного доступу до державної служби, який полягає у забороні всіх форм та проявів дискримінації, відсутності необґрунтованих обмежень чи надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження. З огляду на те, що право на рівний доступ до державної служби виступає втіленням найважливіших конституційних цінностей у сфері реалізації людиною свого призначення, то цей принцип є втіленням таких цінностей та виступає як гарантія для цього.

8. Принцип політичної неупередженості є важливим в аспекті втілення ціннісної основи правової державності, яка передбачає мінімізацію або недопущення впливу політичних поглядів на дії та рішення державного службовця, оскільки такий вплив буде носити характер деструктивного та такого, що буде спотворювати соціальне призначення державної служби.

9. Принцип прозорості полягає у розумній відкритості інформації про діяльність державного службовця, крім випадків, визначених чинним законодавством України. Оскільки інформація виступає як цінність, то такий принцип сприяє гарантуванню збереження такої цінності.

10. Принцип стабільності, що полягає у призначенні державних службовців безстроково, крім випадків, визначених законом, незалежність персонального складу державної служби від змін політичного керівництва держави та державних органів виступає основою для збереження базових конституційних цінностей. Це зумовлено тим, що цінності самі по собі є явище стабільним та таким, що потребує забезпечення відповідного рівня сталості.

Отже, принципи державної служби з одного боку самі по собі є втіленням базових конституційних цінностей. А з іншого — виступають основою для гарантування втілення широкого спектру найважливіших цінностей правової держави у систему організації та функціонування публічних органів влади. Крім того, аналіз

закону України «Про державну службу» 2015 року під впливом правової державності сформулював інший перелік принципів на тлі тих, що закріплювався вже не чинним Законом України «Про державну службу» 1993 року. Зокрема, в останньому відсутній принцип верховенства права, як основа правової державності. У цьому і полягає вплив концепції правової державності на трансформацію конституційних цінностей в системі організації та функціонування органів державної влади.

Як зазначають Н. Гончарук та Л. Прудиус, модернізація державної служби та вдосконалення управління людськими ресурсами спрямовані на удосконалення існуючої системи державного управління, подолання існуючих в системі державної служби та в діяльності державних органів проблем, зокрема проблем законодавчого, організаційного та інституційного забезпечення державної служби, створення професійної, політично неупередженої, стабільної, високоефективної, відповідальної і престижної державної служби, здатної надавати громадянам якісні й доступні, на рівні європейських стандартів публічні послуги [128 с. 43].

На думку О. Линдюк, термін «модернізація» як соціально-філософська та управлінська категорія означає осучаснення, відмову від традицій, злам і повну перебудову застарілої структури суспільства, суспільних відносин, створення нових інститутів, приведення їх у відповідність із сучасністю тощо. Модернізація державної служби передбачає різного роду зрушення та перетворення такої системи у напрямі її осучаснення, постійного вдосконалення, її наближення до максимально можливого рівня розвиненості. Тобто під модернізацією державної служби слід розуміти глобальний, прогресивний процес системних змін, у результаті яких об'єкти державної служби змінюють, осучаснюють свої структурні параметри, функції та рівні організації, використовуючи сучасні методи та інструменти роботи, гармонійно поєднуючись із традиціями й цінностями суспільства [129, с. 72]. Процес модернізації державної служби за останні 10 років супроводжувався оновленням системи конституційних цінностей для громадян з метою ефективнішого виконання функцій публічного управління. Завдяки новому Закону України «Про державну службу», який

прийнятий 10 грудня 2015 року змінилась процедура конкурсного відбору на вакантні посади, державним службовцям розширили соціальні гарантії у сфері оплати праці, запроваджено можливість отримання щорічної матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань, премій за результатами щорічних службових оцінювань тощо.

З прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 року № 246 процедура проведення конкурсу на посади державної служби цілком змінилась у порівнянні з минулою. На відмінну від місцевого самоврядування, діяльність конкурсних комісій в органах державної влади стали більш залежними від центральної влади. Особливо це пов'язано з проведенням тестувань кандидатами на офіційному вебсайті Національного агентства з питань державної служби та автоматичне визначення його результатів, що позбавляють можливості органів державної влади діяти на правах автономії. Але, незважаючи на такі зміни, на практиці зустрічаються випадки проведення конкурсів з порушенням вимог законодавства. Найчастіше – це випадки коли члени комісій надають допомогу зацікавленим кандидатам у проведенні тестувань та/або у вирішенні ситуаційних завдань, при відсутності інших кандидатів. Тому з метою подолання таких проблем, нашій владі за доцільно було б урегулювати це питання, посиливши нагляд та контроль за діяльністю відповідних конкурсних комісій, а саме запровадити відеофіксацію процедури проведення конкурсу у режимі реального часу, залучати в обов'язковому порядку до участі у комісіях представників територіальних органів Національного агентства з питань державної служби, розробити розв'язання ситуаційних завдань в он-лайн режимах у певних електронних кабінетах за такою ж процедурою як і тестування. Такий крок сприятиме дотримання принципу верховенства права, мінімізує випадки корупційних проявів в органах державної влади та допоможе навести порядок при відборі на вакантні посади державної служби для того, щоб зберегти таку важливу конституційну цінність, як доступ до участі в управлінні державними справами, що, нашу думку, є важливим етапом у формуванні та розвитку рівня демократизму та правової державності.

Також, важливо акцентувати увагу на перелік документів, які подаються кандидатами для участі у конкурсному відборі на посади державної служби. Специфіка її полягає у тому, що нещодавно запровадження вимоги щодо подачі державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою призвело до деяких ускладнень громадянами на реалізацію права на державну службу. З одного боку, такий крок є правильним, адже отримання такого документу є необхідним для визначення рівня грамотності потенційних представників влади, оскільки допускати малограмотного громадянина до державного управління може негативно позначитись на показниках якості виконаних завдань. З іншого боку, вимагати такі документи у досвідчених посадовців, котрі працювали на посадах державної служби вже не один рік та проявили себе на посадах як професійні та компетентні фахівці є трохи абсурдним. Цілком логічним рішенням було б вимагати такі документи тільки у тих кандидатів, котрі вперше вступають на державну службу.

Процедура конкурсного відбору в органах місцевого самоврядування також зазначала часткових змін. У цілому конкурсні комісії у місцевих радах до сих пір керуються постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року № 169, яка раніше стосувалась державних службовців, але починаючи з 2011 року після скасування спільного наказу Головного управління Державної служби України української академії та Української академії державного управління при Президентові України «Про затвердження Загального порядку проведення іспиту кандидатів на заміщення вакантних посад державних службовців» від 8 липня 2011 року № 165/204, органи місцевого самоврядування наділились дискреційними повноваженнями визначати правила проведення іспитів, тобто отримали незалежність від центральної влади. Таким чином, конкурсні комісії вправі розробляти відповідні порядки на місцевому рівні та встановлювати певні критерії оцінювання кандидатів.

На думку Н. Гончарука та Л. Прудиуса, модернізація державної служби – це системний процес різного роду зрушень і перетворень у сфері державної служби, що забезпечує перехід інституту державної служби від стабільного «традиційного» до

безперервно змінного, динамічного сучасного стану в напрямі його оновлення, постійного якісного вдосконалення, який стосується різномірних правових, організаційних, інституціональних, соціальних, економічних, політичних, етичних та інших аспектів державної служби [128, с. 44]. Оновлена сфера державної служби в Україні стала новим етапом перебудови сфери публічного управління та адміністрування. Завдяки новим змінам законодавства значно розширились соціально-правові гарантії громадян для ефективнішого виконання посадових обов'язків, а також можливість відстоювати свої права усіма законними способами у разі неправомірних дій з боку працівників державних органів, у тому числі їхніми керівниками. Проте реалізація права на захист державних службовців у нашій державі має свої особливості. Так, чинне законодавство України визначило правовий статус працівників державної служби, закріпило види дисциплінарних стягнень, урядом також затверджено порядок проведення дисциплінарних проваджень стосовно державних службовців. Але через різноманітні корупційні схеми та особисті неприязні стосунки, які виникають між звичайними спеціалістами та керівництвом, процедура притягнення осіб до дисциплінарної відповідальності суперечить конституційному принципу рівності та верховенству права, адже вищезазначені чинники суттєво впливають на об'єктивність та неупередженість розгляду членами комісії дисциплінарних справ. Це пояснюється тим, що працівники, які входять до складу комісії позбавляються можливості неупереджено виражати свою позицію стосовно розгляду дисциплінарних справ через матеріальну залежність свого керівництва та через небажання втрачати дружні стосунки з ними. Варто також зазначити, що на практиці виникали випадки, коли дисциплінарні провадження були заздалегідь сфальсифіковані. Такі ситуації, вводять громадян у безвихідне соціальне становище та значно ускладнюють захист своїх прав у судовому порядку через відсутність належної доказової бази та фінансових коштів на отримання професійної правничої допомоги для якісного оформлення позовних заяв на оскарження рішень. Зазначені явища, призводять до руйнації сфери конституційних цінностей громадян у сфері державної служби,

оскільки це впливає на якісні та належні умови для виконання функцій держави. Такі дії призводять до втрати кваліфікованих спеціалістів у сфері публічного управління та адміністрування. Тому, на нашу думку, доцільно було законодавцю внести зміни до інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців, а саме передбачити обов'язкову участь у комісії представників територіальних органів Національного агентства з питань державної служби у розгляді дисциплінарних справ, на прохання працівника стосовно якого розглядається справа надавати захисника за бюджетні кошти для отримання професійної правничої допомоги. Такий крок допоможе мінімізувати корупційну складову у питаннях кадрового забезпечення державного управління, а також буде сприяти якіснішому захисту конституційних прав громадян у процесі проходження державної служби.

Останнім часом та у зв'язку проведенням реформи децентралізації на теренах нашої правової держави, загострюється питання, пов'язані з процесами взаємодії між місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, у тому числі об'єднаних територіальних громад. Насамперед це питання, що виникають у сфері державного управління загального характеру, зокрема у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах. Головною та базовою проблемою у таких явищах є відсутність належних координаційних зв'язків між суб'єктами владних повноважень у вирішенні певних актуальних та проблемних питань, що виникають на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Як приклад, це питання бюджетної сфери, а саме відсутності спільного фінансування на реалізацію відповідних проєктів, програм, фінансової допомоги від громадських організацій, установ. Також, не менш важливим аспектом у відносинах такої взаємодії є питання правової сфери, а саме сфери законності та правопорядку. В основному це питання неналежної співпраці місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами, що виникають у межах кримінальних проваджень на етапах проведення досудових розслідувань, превентивних заходів щодо недопущення вчинення правопорушень, відсутності заходів надійного реагування на

вчинення протиправних дій фізичних і юридичних осіб та інші заходи, які є необхідними для збереження та захисту конституційних цінностей для людини та держави.

Є великі сподівання на те, що реформа децентралізації пожвавить механізм співпраці місцевих рад з органами виконавчої влади та значно посилить координаційні зв'язки між посадовцями у виконанні відповідних завдань у сфері економічного, культурного, соціального, духовного розвитку держави за умови додержання базових конституційних принципів: верховенства права, законності, демократизму, гласності. Необхідним явищем у забезпеченні чіткого виконання функціональних обов'язків представникам влади, слід виділити такі елементи надійної співпраці як своєчасне та повне надання необхідної інформації та документів на запити від відповідних органів у межах компетенції та норм чинного законодавства; проведення координаційних нарад із повноважними та заінтересованими особами для вирішення конкретних суспільно резонансних питань; надання дієвої допомоги у формі усних та/або письмових консультацій, роз'яснень необхідних при розробці програм, нормативно-правових актів, проєктів договорів (контрактів), проведенні тендерних процедур, виконанні відповідних рішень органів влади, у тому числі судових; за можливості долучатись до виконання загальнодержавних, регіональних програм; надання у разі наявності матеріально-технічної бази для виконання суспільно невідкладних завдань, зокрема з питань техногенної та екологічної безпеки, а також надзвичайних ситуацій, забезпечення законності, захисту прав та свобод людини, інтересів держави правоохоронним та контрольно-наглядовим органам.

Як зазначає Я. Малик проблема взаємовідносин між місцевими органами влади залежить від багатьох чинників, проте найсуттєвіший вплив на їх зміст і форму чинять конституційно-правові засади місцевої влади, спільність територіальної основи та об'єктів управлінської діяльності, функціональна близькість, соціальний тип держави, а також установа система місцевого управління [130, с. 298]. З огляду на вищезазначене, варто також додати те, що останнім часом на практиці виникають

проблеми неузгодженості питань прав власності на об'єкти нерухомого майна між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, зокрема це проблемні питання, що стосуються передачі з державної у комунальну власність та навпаки, а саме житлового фонду, закладів культури, освіти та іншого майна, у тому числі земельних ділянок.

Отже, взаємодія органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування через проблеми політичного, фінансового, соціального та іншого характеру на сьогодні є відносно низьким показником в Україні у сфері державного управління. Тому органам влади у межах реформи децентралізації, слід приділити належну увагу механізму співпраці представників влади. Адже важливими цінностями належної співпраці є якість, ефективність, підтримання дружніх відносин, оперативність у вирішенні завдань, що є важливою запорукою розвитку української правової державності.

В умовах сьогодення у нашій державі триває реформа правоохоронної сфери, яка зумовила утворення нових центральних органів виконавчої влади, для того щоб відійти від радянської моделі управління та приблизитись до європейських стандартів. Питання щодо підтримання належного правопорядку завжди перебувало у центрі уваги, починаючи ще з часів незалежності. Тому, важливої актуальності набуває питання щодо організації діяльності органів внутрішніх справ та їх вплив на розвиток і охорону конституційних цінностей суспільства та держави. Зрозуміло, що повністю подолати правопорушення в Україні як і в усіх інших країнах світу практично неможливо, але шляхом ефективної роботи у даному напрямі їх можна значно мінімізувати.

Сьогодні в умовах модернізації всієї системи державної служби в Україні реформування органів внутрішніх справ, їх інтеграції у систему правоохоронних органів зарубіжних країн закономірно зростає потреба в удосконаленні діяльності правоохоронних органів України, оптимізації професійної підготовки персоналу, особливо керівного складу, здійсненні системних перетворень у правовому

регулюванні службової діяльності та соціальному забезпеченні працівників ОВС. На сучасному етапі реформування органів внутрішніх справ важливого значення набувають питання розбудови такої моделі, яка б найбільше відповідала вимогам міжнародних стандартів та національним інтересам [131, с. 220].

За час незалежності політичне керівництво країни робило неодноразові спроби наблизити якісний рівень роботи правоохоронної системи до світових стандартів. На жаль, за умов відсутності системного підходу та недостатності відповідного досвіду, недавнє реформування органів охорони правопорядку обмежувалось, передусім, здійсненням організаційних перетворень, зміни назви “міліція” на “поліція”, переатестацією особового складу, що не тільки особливо не вплинуло на якість їх функціонування, але й у деяких випадках навіть погіршило стан законності та правопорядку в Україні. Тому питання необхідності якісного реформування, модернізації правоохоронних органів набуло надзвичайної гостроти [131, с. 220]. Реформування системи правоохоронних органів здійснювалось з метою забезпечення подальшого розвитку в Україні правової державності. Її роль полягала у тому, щоб посилити дотримання вимог чинного законодавства усіма державними і недержавними структурами в незалежності від їх соціально правового статусу у суспільстві та сформувати умови для невідворотності юридичної відповідальності за наявності відповідних фактичних та юридичних підстав. Реформування вплинуло не тільки на зміну владних повноважень, а й на кадровий склад, що було у першу чергу спрямовано на перезавантаження системи у новий формат. Проте, незважаючи на масові перетворення у правоохоронній сфері та спостерігаючи за повсякденними новинами у засобах масової інформації, варто відзначити те, що рівень правопорядку до сьогоднішнього дня не зазнав суттєвих змін. Оновлений кадровий склад у правоохоронній системі поки ще не дав бажаних результатів через постійні корупційні прояви. Тому, нашій владі треба посилювати заходи нагляду та контролю за діяльністю посадових осіб, а саме проводити систематичні планові та позапланові перевірки шляхом ретельного вивчення та аналізу службової документації, вимагати

від органів регулярних звітів з відповідними підтвердними документами. За таких умов, представники влади будуть більш відповідальніше ставитись до виконання поставлених завдань та уникати будь-яких приватних інтересів, що є не сумісними зі службовою діяльністю.

М. Криштанович наголошує на тому, що сутність реформи МВС України полягала в перетворенні правоохоронного багатoproфільного цивільного відомства на європейський взірець. Першочерговими цілями, спрямованими на досягнення цієї мети, є: демілітаризація МВС; скорочення значної кількості органів і підрозділів зі спорідненими завданнями та функціями; забезпечення ефективної координації функцій та злагодженої взаємодії Національної поліції, Національної гвардії, ДПС, ДМС та ДСНС під керуванням МВС. Законодавчо визначити оновлену загальну структуру МВС, її завдання, повноваження та нові умови їх діяльності, пріоритетами якої є виконання соціальносервісних функцій; деполітизація функціонування органів і служб, підконтрольних МВС, їх автономія та оптимізація; усунення дублювання функцій відомчих установ та організацій; запровадження європейської моделі підготовки та підвищення фаху персоналу ОВС, застосування єдиної стандартизованої правової підготовки [132, с. 30].

Реформована система органів Національної поліції спрямована була на те, щоб максимально та якісно захищати найважливіші загальнолюдські цінності, які гарантуються на рівні Конституції України, а також нормами інших законодавчих актів та у разі порушень прав та свобод виступати захисним механізмом у їх відновленні. Іншими словами діяльність такого новосформованого органу була націлена на забезпечення комфортних та безпечних умов проживання кожної людини та збереження її конституційних цінностей. Проте, незважаючи на такі зміни, питання стосовно діяльності органу поліції є проблемним. На сьогоднішній день на практиці неодноразово фіксувались випадки порушень працівниками поліції норм чинного законодавства, зокрема це випадки вимог до громадян пред'явити документи, що посвідчують особистість без законних на те підстав, порушень етики ділового

спілкування правоохоронців з пересічними громадянами, перевищення службових повноважень працівниками, що виникають у процесі виконання службових обов'язків тощо. Такі негативні явища потребують негайної реакції від нашої влади з метою перегляду кадрового складу, оскільки такі тенденції призводять до зниження якості та падіння авторитету Національної поліції, що негативно впливає на розвиток правоохоронної сфери та суттєво сприяє руйнації цінностей правової держави.

Ураховуючи вищевикладене, можна дійти до висновку, що модернізація, яка формувалась на тлі різноманітних трансформаційних процесів під впливом ідей правової державності в Україні дала змогу оновити формат управління матеріальними та фінансовими ресурсами, кадровим потенціалом у відповідності до європейських стандартів з метою покращити якість та ефективність виконання зовнішніх та внутрішніх функцій держави. Реформування та створення нових різноманітних інституцій, зокрема у правоохоронній, контрольно-наглядовій сфері, оновлення законодавства державної служби стало провідними конституційними цінностями у підтриманні правопорядку, забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, інтересів держави, оскільки саме це сприятиме якіснішому функціонуванню механізму публічного управління і покращить реалізацію найважливіших конституційних гарантій.

Політика децентралізації як один із ключових видів модернізації стала ключовим етапом удосконалення організації місцевого самоврядування. Адже по суті автономність та збільшення обсягів фінансово-ресурсного забезпечення стали важливими конституційними цінностями місцевого управління, що дало змогу територіальній громаді безпосередньо або через місцеві ради вирішувати суспільно-важливі питання, котрі до цього покладались на органів виконавчої влади та покращити якість надання публічних послуг населенню і таким чином ефективніше реалізовувати свої конституційні права. Ураховуючи те, що на сьогоднішній день децентралізація за очікуваними показниками поки ще не досягла усіх поставлених завдань, котрі були передбачені у концепції реформування місцевого самоврядування

та територіальної організації влади в Україні, але тим не менш багато територіальних громад вже мають позитивні успіхи у цьому напрямку котрі довели свою професійність в управлінні.

Ще також варто відзначити, що введення правового режиму воєнного стану на території України дещо стримав розвитку багатьох інститутів, у тому числі місцевого самоврядування через запровадження конституційних обмежень та перерозподіл ресурсів на виконання більш важливіших завдань з питань забезпечення національної безпеки та оборони. Проте, незважаючи на це, система місцевого самоврядування не зазнала сильного падіння на тлі військових дій, а навпаки за останні роки довела свою спроможність відстоювати конституційні права, свобод людини та громадянина, а також систематично сприяє органам державної влади, зокрема органам військового управління та військовим формуванням виконувати бойові завдання щодо захисту суверенітету та територіальної цілісності.

2.3 Зміна конституційних цінностей громадянського суспільства при формуванні правової державності на теренах України

Конституція України закріпила найважливіші соціальні інститути, що виступають основою для становлення громадянського суспільства, та без яких повноцінна реалізація прав і свобод людини та громадянина буде не можливою. Утворення недержавних установ, організацій на теренах нашої держави стало позитивним кроком у реалізації конституційних цінностей. Це дало змогу якісніше реалізовувати свої конституційні права, свободи, законні інтереси та відстоювати їх в органах державної влади та місцевого самоврядування. Україна, що проголосила себе правовою державою, на сьогоднішній день гарантує розвиток громадянської суспільства на конституційному рівні. Проте через різноманітні конфліктні ситуації, які найчастіше виникають між представниками влади та громадськими діячами, які здійснюють свою діяльність на громадських засадах, а також громадськими

об'єднаннями дуже важко підтримувати комунікаційний зв'язок при вирішенні суспільно необхідних завдань. Це пояснюється певними проявами переслідування журналістів, як представників засобів масової інформації з політичних мотивів, відсутність належної фінансової підтримки, неповага суддів до правозахисних організацій, відсутність належного соціального діалогу між державними органами та професійними спілками у вирішенні проблемних питань тощо. Такі явища значно стримують розвиток державних та суспільних інститутів через те, що інститутам громадянського суспільства представники влади створюють штучні перешкоди, що значно ускладнює їм займати активу життєву позицію у громадській діяльності.

Держава своєю політикою у деякій мірі сприяє розвитку громадянського суспільства, а саме приймає законодавчі акти, якими визначає їх статус у суспільстві, дає можливість виступати суб'єктом правовідносин, надає доступ до матеріально-технічної бази. Так, указом Президента України від 07 вересня 2021 року № 487/21 було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. Мета цієї стратегії полягає у створенні сприятливих умов для розвитку громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження взаємодії між громадянами, згаданими інститутами та органами державної влади, органами місцевого самоврядування, у тому числі для реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина, задоволення суспільних інтересів, забезпечення громадської участі у прийнятті та реалізації владних рішень [133]. У Стратегії зазначається, що становлення правової держави тісно пов'язане із розвитком громадянського суспільства як окремої сфери суспільної діяльності громадян, які об'єднуються для ухвалення спільних рішень, а також захисту прав та інтересів, досягнення спільного блага, у тому числі у взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, політичними інститутами та бізнесом. При цьому цей документ стратегічного спрямування перелічує деякі конституційні цінності (свобода та особиста недоторканність громадян, свобода слова та думки, свобода вираження поглядів і

переконань, свобода світогляду та віросповідання, свобода об'єднання, участь громадян в управлінні державними справами тощо) та розглядає їх як основу партнерства між правовою державою та громадянським суспільством. Варто вказати на те, що саме під впливом реалізації концепту правової державності наведені цінності сформувалися та виступили потужним рушійним засобом до розбудови громадянського суспільства. Разом із тим, Стратегія не обмежується наведеними цінностями. Вона також називає й інші цінності у сфері громадянського суспільства, які отримують особливе значення саме завдяки формуванню правової державності в Україні. Так, Стратегія саме в такому аспекті називає належне врядування, етичність, відкритість, прозорість, публічність, взаємна довіра, повага, належне врегулювання конфлікту інтересів, субсидіарність як основа залучення інститутів громадянського суспільства до виконання державних, регіональних програм та вирішення питань місцевого значення тощо.

Крім того, слід звернути особливу увагу на той перелік законів України, які стосуються громадянського суспільства та які фіксують нові або трансформують існуючі цінності у цій сфері та які було ухвалено на розвиток статті 1 Конституції України про те, що наша держава є правовою. Так, ідеться про закони України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”, Про благодійну діяльність та благодійні організації”, “Про громадські об'єднання”, “Про органи самоорганізації населення” тощо.

Історія людства переконливо доводить, що становлення правової держави неможливе без демократизації державного управління та розбудови громадянського суспільства. У сучасній Україні правові межі відносної самостійності держави від суспільства тільки визначаються, тому необхідною умовою ефективної організації та реалізації державної влади є співіснування держави й суспільства на якісно нових засадах, якими є розбудова правової держави і громадянського суспільства [134, с.11]. Громадянське суспільство тісно співпрацює з державою. Його інститути роблять широкий внесок у соціальний розвиток населення, сприяють їхньому матеріальному та

духовному потенціалу, за можливості надають матеріальну, правову та психологічну допомогу малозабезпеченим категоріям громадян, тобто можуть виконувати соціально-правові функції.

На думку Н. В. Мішина, усунення громадянського суспільства при здійсненні законодавцем конституційного регулювання найважливіших правовідносин значно гальмує розвиток в Україні як громадянського суспільства в цілому, так і його окремих інститутів багато з яких або взагалі не згадуються в Основному Законі або згадуються, але досить поверхово (наприклад органи самоорганізації населення) [135, с. 32-33]. Така думка автора є цілком доречною, оскільки більшість інститутів громадянського суспільства не згадуються в Конституції України, серед них можна виділити такі інститути, які регулюються законами України “Про професійних творчих працівників та творчі спілки”, “Про організації роботодавців їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності”, “Про кредитні спілки” тощо.

У науковій літературі громадянське суспільство розглядається крізь призму юридичної практики. В Україні основними напрямками юридичної практики є: юридична практична діяльність; узагальнення стану забезпечення законності та правопорядку у процесі правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності; узагальнення результатів судової діяльності й роботи правоохоронних органів; узагальнення юридичної діяльності органів законодавчої і виконавчої влади та Конституційного Суду України [66, с. 460]. Але варто відзначити, що юридична практика стосується не тільки діяльності фахівців у галузі права, що перебувають у трудових відносинах із суб'єктом владних повноважень, які беруть безпосередню участь у державному управлінні, це стосується і юридичних осіб приватного права, а також фізичних осіб, котрі займаються індивідуальною юридичною діяльністю (приватні адвокати, нотаріуси, арбітражні керуючі тощо). Адже послуги, які надаються ними у вигляді консультацій правового характеру, представництва інтересів сприяють реалізації та захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина та їх цінностей, що є основою для розвитку громадянського суспільства у державі.

Основоположник доктрини громадянського суспільства Г. Гегель уважав, що до його ознак слід віднести: приватну власність як матеріальну основу особистої свободи індивіда; безпосередньо особисто свободу; високий рівень значущості і розвиненості громадської думки; принцип справедливості [66, с. 460-461]. Як бачимо, німецький філософ у громадянському суспільстві вбачав наявність матеріальних і духовних благ як важливих цінностей, котрі дають людині змогу ефективно реалізовувати свої ідеї на практиці і держава повинна сприяти цьому, якщо це не суперечить її інтересам. Для цього влада повинна залучати усі необхідні, доступні та законні інструменти для створення необхідних умов для існування людини у соціальному середовищі. При цьому варто вказати, що все те змістовне наповнення громадянського суспільства, про яке говорить Г. Гегель знайшло своє закріплення у Конституції України та у першу чергу у засадах конституційного ладу України (перший розділ Основного Закону України). Все це говорить з одного боку про фундаментальність поглядів німецького філософа права, а з іншого, про усвідомлене ставлення українського конституціонодавця до формування оптимальної моделі побудови громадянського суспільства, за якої будуть створені належні умови для розвитку громадського суспільства.

Саму ідею громадянського суспільства здебільшого, пов'язують із: а) незалежною активністю соціальних суб'єктів; б) правами людини; в) підприємництвом; г) робітничими рухами; ґ) національними рухами [66, с. 463]. Як узагальнення до таких складових можна указати на те, що основна суть громадянського суспільства полягає у наявності у людини активної діяльності, яка спрямовані досягнення економічних, соціальних, культурних, політичних, правових результатів. При цьому вона може бути як індивідуальною, коли людина реалізує свої права особисто, так і колективною, коли за захистом прав та відстоюванням інтересів конкретного суб'єкта залучається відповідна група осіб. Важливою ознакою такого колективного захисту є взаємна допомога, котра відіграє позитивну роль не тільки у вирішенні майнових, немайнових питань, а й у налагодженні психологічного стану у

так званого потерпілого індивіда. Адже спільне вирішення проблемних питань, дає людині зрозуміти, що вона не є самотньою у суспільстві. Тому, у цьому випадку однією із важливих цінностей у громадянському суспільстві можна вважати моральну підтримку, довіру та громадську єдність, мета якої є недопущення у виникненні депресивного стану особи, що у кінцевому випадку може призвести до патологічних змін в організмі, а у гіршому випадку — до самогубств.

Виходячи з теоретичних розробок ідеологів громадянського суспільства, а також практичного досвіду країн з розвиненими інститутами громадянського суспільства, можна виділити такі ознаки громадянського суспільства: 1) свобода та ініціативність особистості; 2) принцип рівних можливостей у політиці, економіці, духовній сфері життя суспільства; 3) незалежність громадянського суспільства щодо держави; 4) плюралізм духовного життя суспільства, в основі якого є визнання та реальне забезпечення гуманістичних і демократичних загальнолюдських цінностей; 5) визнання та гарантування ідей верховенства права [66, с. 466]. У свою чергу, це дає підстави вважати, що громадянське суспільство сприяє зміцненню духовного потенціалу та автономії волі людини при реалізації конституційних прав і свобод, що позитивно впливає на формування та розвиток індивідуальної особистості. Адже індивідуальність сприяє утворенню нових ідей, які можуть втілюватись у сферу державного управління, побуту, тобто призводить до позитивної трансформації цінностей у суспільстві та державі.

Також важливою ознакою є підпорядкованість громадянському суспільству правової держави, сутність соціальної спрямованості якої виявляється в тому, що держава використовуючи всю гаму відповідних демократичних владно-управлінських засобів, забезпечує своїм громадянам економічну та іншу безпеку, особисту свободу і злагоду [66, с. 467]. Україна як правова держава в цілому гарантує громадянам права на реалізацію своїх професійних та інтелектуальних можливостей, захищає їх від порушень та у разі необхідності сприяє допомозі у вирішенні проблемних питань. На цьому увагу і акцентує частина 1 статті 41 Конституції України, яка зазначає, що

кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [13], а також норми статті 176 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за порушення авторського права і суміжних прав, що вкотре підтверджує гарантування та захист конституційних цінностей у сфері інтелектуальної власності.

Якщо акцентувати увагу на економічну безпеку, то органи державної влади, місцевого самоврядування, як правило, вживають певні заходи для цього, а саме: проводять правове інформування, у тому числі організовують практичні конференції, семінари на різні тематики серед представників бізнесу, на яких обговорюються актуальні питання, надають дієву допомогу при оформленні дозвільних документів на провадження певних видів економічної діяльності суб'єктам господарювання, вживають заходи на подолання недобросовісної конкуренції, усунення зловживань монопольним становищем на ринку тощо. Отже, держава у межах своїх наявних юридичних інструментів вживає заходи на підтримку розвитку малого, середнього та великого бізнесу, що займають домінуюче місце у системі громадянського суспільства.

Але, на жаль, через людський чинник, який виникає на тлі фінансового збагачення, держава не в змозі постійно тримати в безпеці кожного суб'єкта. І йдеться не тільки про економічну або фінансову безпеку, а й безпеку особисту. Адже на практиці відбувається чимало випадків спрямованих на подолання потенційних, реальних конкурентів шляхом вбивств, вчинення навмисного пошкодження або знищення майна власників господарських об'єктів шляхом підпалу, вибуху та іншими загальнонебезпечними способами для оточуючих. Тому, через створення штучних перешкод у здійсненні підприємницької діяльності у нашій державі завдається шкода, і держава не завжди в силі фізично надати кожному повну і надійну безпеку. Проте, Україна як правова держава зобов'язана максимально сприяти захисту усіх конституційних цінностей підприємців, які є частиною громадянського суспільства для відвернення усіх потенційних загроз. Як один із варіантів, розробити програми, концепції, спрямовані на посилення охорони об'єктів права власності, а також

виділити кошти з Державного бюджету для залучення озброєних служб охорони деяким категоріям підприємців, які не в змозі самостійно фінансувати такі потреби або хоча б проводити часткову компенсацію цих коштів. Такий крок буде дуже важливою допомогою для представників бізнесу у плані забезпечення безпеки як самого виробництва, так і життя і здоров'я їх власників, працівників цих підприємств як найвищої соціальної цінності.

Крім цього, не менш важливим є те, що безпечна та безперебійна діяльність підприємств сприяє підтриманню національної економіки, оскільки податки, що сплачуються суб'єктами господарювання надходять до відповідних бюджетів, а це сприяє наповненню матеріальної бази. Більш того, зупинення діяльності підприємств, що спеціалізуються на виробництві та продажу продовольчих товарів, у тому числі товарів першої необхідності, цілком зможе призвести до загострення гуманітарної катастрофи серед цивільного населення. Тому, держава повинна бути більше зацікавленішою у реалізації вищевказаних заходів спрямованих на підтримання підприємницької діяльності як важливої бази розвитку громадянського суспільства.

Проте, незважаючи на це, із прийняттям закону України “Про державно-приватне партнерство” у 2010 році, вдалось налагодити співпрацю між державою та з інститутами громадянського суспільства, а саме із приватними партнерами, що супроводжувалось укладанням цивільно-правових угод на реалізацію різних спільних проєктів, а саме будівництва нових об'єктів, надання послуг цивільному населення за рахунок власних інвестицій представниками бізнесу. Адже, це той важливий шлях, що значно посилив соціально-економічні, культурні показники відповідних громад, оскільки це дало можливості людям якісніше та ефективніше реалізовувати свої конституційні цінності та збільшило обсяг надходжень до державного та місцевих бюджетів від результатів здійснення господарської діяльності.

Між державою і суспільством повинна дотримуватися певна дистанція, яка і забезпечує демократію, відповідний рівень свободи суб'єктів громадянського суспільства. Водночас ця межа є відносною, а не абсолютною, оскільки держава за

своєю сутністю є необхідною для існування і розвитку громадянського суспільства [66, с. 467]. Варто додати те, що межа, яка існує між ними повинна існувати тільки для підтримання законодавчої рівноваги між інститутами громадянського суспільства та органами влади. Україна як правова держава повинна сприяти розвитку недержавних організацій: надавати при можливості матеріальну, фінансову, правову допомогу, але попри це ще й контролювати їхню діяльність та у разі необхідності вживати заходів реагування на вчинення протиправних дій, тобто діяти у межах повноважень та у спосіб передбачених Конституцією України та законами. Водночас інститути громадянського суспільства при реалізації своїх прав та свобод також мають діяти у відповідності до норм законодавства, а саме: виконувати акти органів влади, не вчиняти правопорушень, за необхідності відшкодовувати шкоду завдану державі тощо. Отже, межа, що існує між громадянським суспільством і державою – це необхідна дистанція, яка проявляється у їхніх взаємних правах і обов'язках між собою на основі встановлених законодавчих процедур.

Громадянське суспільство – це така організація людей, в якій кожна людина є вільною у своїй поведінці і має можливість ухвалювати власні, особисті, самостійні рішення [66, с. 469]. Громадянське суспільство перш за все дає можливість розкрити людині свій власний творчий потенціал та направити його у потрібне русло. Тобто – це можливість використовувати свої професійні, технічні знання, уміння, навички для досягнення певного бажаного результату як для самого себе, так і для іншої людини або групи людей. Така діяльність є суспільно корисною для держави, адже вона спрямована надання послуг різного характеру для населення. У цьому випадку, громадянське суспільство можна розглядати як сферу інтелектуальної діяльності осіб, що спрямована на забезпечення можливості в отримання матеріальних та духовних благ, які за свою сутністю можуть бути цінністю для людини.

Не вдаючись до поглиблення дискурсу про сутність і зміст громадянського суспільства слід погодитись з думкою В. Л. Федоренка, який зазначає, що громадянське суспільство є системою самостійних відносин між незалежними від

держави суб'єктів (громадян, громадськості та інших інститутів громадянського суспільства), діяльність яких спрямована на розвиток та захист конституційних прав та свобод людини [136, с 181].

Громадянське суспільство слугує інструментом боротьби проти протиправних дій з боку органів публічної влади та його провідна роль полягає у забезпеченні громадської єдності з метою вирішення суспільних проблем. Воно відіграє важливе значення у підтримці правопорядку, надає дієву допомогу правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю, проводить консультації з громадськістю, сприяє реалізації важливих конституційних цінностей.

Основною ідеєю та базовою сутнісною характеристикою громадянського суспільства, яка сформувалася у надрах концепції правової держави можна назвати принцип гуманізму. При цьому гуманізм визначений не у суперечливому тезисі: “Людина є найвищою цінністю суспільства”, а в розумінні одного з моральних імперативів: “Чини з іншими людьми так, як хотів би, щоб чинили з тобою”. Цей принцип далі формує цілий комплекс ідей організації та існування громадянського суспільства, до якого вже входять: 1. Визнання основних природних прав людини, їх пріоритет над іншими інтересами суспільства в цілому чи окремих соціальних груп. 2. Визнання права приватної власності як реалізації індивідуальності кожної людини. 3. Визнання рівності всіх однопорядкових суб'єктів, як учасників суспільних відносин. 4. Необхідність високої культури суспільства тощо [137, с. 7].

Конституція України формуючи правову державність у правових нормах гарантує систему цінностей громадянського суспільства, які знаходять свій прояв у правах та свободах людини та громадянина, захищає їх у разі порушень. Проте через проблемні аспекти реалізації прав, які найчастіше виникають у практичній сфері, розвиток громадянського суспільства в Україні гальмується. Через недосконалу діяльність судових та правоохоронних органів, рівень функціонування базових конституційних інститутів постійно занепадає. Тому, для вирішення таких проблемних питань, слід здійснювати подальшу роботу щодо удосконалення організації та

функціонування системи органів державної влади та у першу чергу у напрямі дотримання ними приписів статей 1, 3, 8 та 19 Конституції України.

З моменту проголошення незалежності України відбувся перехід на багатопартійну систему, після чого громадяни отримали більше можливостей в управлінні своєю країною, що позитивно позначилось на реалізації демократично-змістовних прав і свобод. Утворення нових політичних партій сприяло формуванню та напрацюванню нових концептуальних підходів пов'язаних з управлінням адміністративними ресурсами. Це призвело до системної трансформації в організації політичної влади, а саме: а) на законодавчому рівні було спрощено процедуру до вступу до політичної партії, на відмінну від того, яка існувала за часів радянською союзу; б) кожен громадянин став вільним у виборі щодо вступу в політичну партію, яка відповідає його інтересам та внутрішній волі; в) члени партій отримали право самостійно та на власний розсуд визначати свої цілі та завдання, які не суперечать нормам чинного законодавства для досягнення економічних, соціальних, культурних, правових результатів.

Відповідно до частини 1 статті 36 Конституції України громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [13]. Роль політичних партій як інституту громадянського суспільства в сучасній демократичній державі знаходить прояв у певних напрямках діяльності політичних партій. Так, політичні партії беруть участь у виборах органів державної влади і місцевого самоврядування, тобто вони є суб'єктами виборчого процесу та мають відповідний конституційно-правовий статус [138, с. 133]. Їхнє призначення полягає у тому, що вони посилюють рівень демократизму та правової державності, сприяють вільному вираженню політичної думки. Партія, повинна відбивати інтереси відповідної частини суспільства, що становить цінність для

суспільства. Проте, важливим недоліком у роботі партій є те, що більшість обіцянок, які гарантують громадянам у період виборчого процесу бувають не виконаними за весь час свого правління після перемоги на виборах. Інша ситуація буває такою, що усі заходи, які здійснюють представники політичних партій для населення у сфері благоустрою, роздача продуктів харчування та предметів побуду є лише тимчасовим агітаційним заходом, який проводиться тільки до дня голосування для отримання так званих матеріальних тимчасових благ. Більше того, такі дії можуть розглядатися як непрямий підкуп виборців, а тому користі від більшості політичних партій, особливо після їхньої поразки на виборах, для суспільства практично не має, а навпаки тільки спотворює їхню діяльність. Тому, можна сказати, що більшість політичних партій представляють собою цінність для суспільства лише на певний термін.

Діяльність політичних партій є необхідною передумовою формування демократичної, правової держави та розвинутого громадянського суспільства, а також їх взаємодії. Звідси актуалізується питання щодо ефективізації діяльності політичних партій у сучасному суспільстві, що виявляється у необхідності розвитку і удосконалення політичної системи [138, с. 134]. Політичні партії не тільки відіграють важливу роль у період виборчого процесу, вони також представляють собою важливу цінність для підтримання соціального-економічного розвитку населення.

Політичні партії є проявом політичної волі громадян, яка виражається у прагненні втілити суспільно необхідні ідеї у практичну реальність. Іншими словами – це бажання індивіда зробити свій внесок у розвиток та підтримання соціального, економічного, культурного добробуту для населення. Важливим чинником є те, що на відмінну від інших інститутів громадянського суспільства, політичні партії є більш наближеними до управління бюджетними ресурсами та активніше беруть участь у вирішенні питань державного та місцевого значення. Так, депутати Верховної Ради України, які є членами партій беруть участь розробці законопроектів, голосують за них на пленарних засіданнях, ініціюють подання до Конституційного Суду України щодо визнання акта або його окремих положень неконституційним, офіційного тлумачення

Конституції України. Інший приклад можна навести щодо членів партій депутатів місцевих рад, які беруть участь на сесіях місцевих рад, на яких розглядаються питання місцевого значення. Таким чином, партії здебільшого впливають на виникнення, зміну та припинення прав і свобод людини і громадянина та функціонування апарату публічної влади. Такий інститут можна назвати ключовим у системі громадянського суспільства через те, що може впливати на долю конституційних цінностей.

Політичні партії мають бути виразниками інтересів соціальних спільнот. Втім, на сьогодні абсолютна більшість політичних партій в Україні поки що далека від свого основного призначення — бути виразником інтересів соціальних груп і представляти їх на державному рівні. Більшість політичних партій створюється не з метою, визначеною в Конституції, тобто формувати політичну волю громадян та бути її виразником, а виходячи з інших власних інтересів. Підтвердженням цього є те, що в політичній боротьбі деякі партії спираються не на підтримку суспільства, а у першу чергу на застосування виборчих технологій. Зростає кількість нечисленних політичних партій, що також ставить під сумнів те, що вони виражають або здатні виражати та обстоювати певну «політичну волю громадян» [138, с. 135].

Аналіз конституційних реалій та необхідність конституційних перетворень в Україні, які спрямовані на розвиток України як демократичної, правової держави надають можливість виокремити такі основні вектори розвитку сучасної партійної системи з метою підвищення ролі та ефективності діяльності політичних партій як інститутів громадянського суспільства в контексті взаємодії останнього з державою: по-перше, це формування крупних політичних партій, здатних у масштабах країни реалізувати свої конституційні функції; по-друге, наділення політичних партій широким колом повноважень у сфері організації публічної влади та діяльності її органів; поступове удосконалення законодавства про політичні партії (що належить, відповідно, до вдосконалення суб'єктного, функціонального та нормативного структурних елементів політичної системи суспільства), а також удосконалення ідеологічного структурного елемента цієї системи — формування політичної культури

та політичної свідомості [138, с.135].

Отже, політичні партії як інститути громадянського суспільства покликані виражати ключові конституційні цінності у політичному середовищі української правової державності. Їхня особливість полягає у тому, що результат діяльності таких інститутів сприяє перетворенню та формуванню нової політичної ідеології, яка створює передумови для розбудови та подальшого розвитку демократизму. Розвиток політичних партій та активне партійне будівництво є базовою засадою правової держави. У цьому полягає вплив правової державності не лише на становлення громадянського суспільства, але й на трансформацію притаманних йому цінностей. Зокрема, йдеться про те, що під впливом концепції правової державності політичні партії повинні отримати реальний зміст як представників певної частини суспільства, а не як представників вузького кола економічно та політично впливових людей.

На практиці у житті кожної людини дуже часто виникають проблеми майнового та немайнового характеру, котрі вона не в змозі самотійно вирішити, тому потребує сторонньої кваліфікованої допомоги від суспільства. Україна як правова держава покликана захищати конституційні права і свободи людини та громадянина у різноманітних ситуаціях не тільки через органи влади, а й через інститути громадянського суспільства, зокрема – адвокатуру. Але, з іншого боку такий інститут став затребуваним і для суб'єктів владних повноважень у вирішенні питань державного та місцевого значення. По суті, держава юридично наділила можливістю цей інститут громадянського суспільства офіційно виконувати функції правозахисного механізму для збереження конституційних цінностей.

Інститут адвокатури на сьогоднішній день слугує ключовим інститутом громадянського суспільства в Україні. Її роль полягає у виконанні правозахисних функцій для відстоювання та захисту конституційних цінностей заінтересованих фізичних та юридичних осіб. Цінністю громадянського суспільства є незалежна та дієва адвокатура, яка на сьогоднішній день фактично такою не є, але під впливом ідей правової держави - повинна такою стати.

Цей інститут тісно співпрацює з державою, оскільки органи публічної влади зазвичай та у разі потреби також користуються послугами адвокатів для захисту своїх прав та законних інтересів. Крім цього, їхня співпраця також полягає у тому, що держава може надавати підозрюваним, обвинуваченим у кримінальному процесі послуги адвокатів за рахунок коштів з державного бюджету. Отже, у цьому випадку можна сказати те, що адвокатура сприяє державі якісніше виконувати її конституційний обов'язок перед людиною, що робить її більш правовою не тільки юридично, але й фактично.

Як зазначає Бандурка С.С. становлення інституту адвокатури прослідковується ще в античних країнах Середземномор'я таких, як Греція та Рим. Так, у Греції, хоча офіційного статусу адвокатів не існувало, утворився особливий клас осіб, які присвятили себе складанню промов для виголошення їх позивачами у суді [139, с. 15].

Демократичний устрій античної Греції створював сприятливі умови для виникнення адвокатури. Вважалося честю для кожного вільного громадянина полісу вміти себе захищати в суді [139, с. 16]. Отже, як бачимо адвокатура в епоху античності порівнювалась із сучасним інститутом самопредставництва, тобто орієнтація та сподівання на свої власні сили у досягненні бажаного для себе результату, що є характерним для нашого сучасного процесуального законодавства.

У якості прикладу, можна навести норми частини 1 статті 58 Цивільного процесуального кодексу України, у якій зазначено, що сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника [69].

Професійна адвокатура в Україні сформувалася в період польсько-литовської доби. Особливу роль у цьому плані відіграли Литовські статuti і Магдебурзьке право. Згідно з цими документами, захисником могла бути людина, яка добре обізнана з писаним правом, — тобто професійний юрист. Отже, звідси можна вважати і час народження професійної адвокатури, хоча момент її організаційного оформлення ще

був віддалений у часі [139, с. 16-17]. Отже, як бачимо, що адвокатура, яка хоч і не мала на той час чітко визначеної процесуальної форми, але фактично діяла з числа професійних правників у сфері права, які захищали усі необхідні цінності, які впливали із прав і свобод.

З 1991 року відповідно до Закону України “Про підприємництво” допускалося здійснення юридичної практики за ліцензією, яка видавалася Міністерством юстиції особам, котрі мають юридичну освіту. Згідно з чинним законодавством в Україні в цей час до участі в ролі захисників допускалися близькі родичі, законні представники, а також інші особи [139, с. 18-19]. У даному випадку, можемо спостерігати, що після проголошення незалежності України, адвокатура юридично здійснювалася у формі приватних підприємств або приватних підприємців, оскільки норми законодавства про адвокатуру, які закріплювали процесуальну діяльність адвокатів, що приймалися за часів радянського союзу фактично перестали діяти на теренах української державності.

Наступним етапом у сучасній історії української адвокатури стало прийняття 19 грудня 1992 року Верховною Радою України Закону “Про адвокатуру”. Новий закон відводив адвокатурі чільне місце, маючи на меті встановити престиж цієї професії, її історичні традиції, піднести роль у суспільстві як одного з гарантів забезпечення конституційних прав і свобод громадян [139, с. 19].

5 липня 2012 року Верховна Рада України прийняла Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”, який має чинність по теперішній час. Цей Закон України був створений на підставі дослідження та аналізу історичного досвіду ставлення та розвитку інституту адвокатури у різні періоди, з урахуванням міжнародних норм та реформування органів виконавчої та судової влади [139, с. 19]. На відмінну від попереднього законодавства, новий закон значно розширив види адвокатської діяльності. У свою чергу, окрім тих видів правничих послуг, що закріплювались законом 1992 року, закон 2012 року закріпив для адвокатів нові адвокатські послуги, які впливають із процесуальних сфер та тих, котрі виникають поза процесом, а саме надання правничої допомоги свідку у кримінальному

провадженні; надання правничої допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань; захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення.

Отже, незважаючи на постійні трансформаційні процеси з якими стикалася адвокатура під впливом політичних сил у системі судочинства, а також враховуючи його періодичну процесуальну невизначеність у системі законодавства, що існувала декілька століть тому, цей інститут громадянського суспільства завжди переслідував єдину мету, яка полягала у намаганні індивіду отримати відповідне благо, яке на момент судового процесу вважалося найвищою цінністю.

За таких умов, слід надати характеристику інституту адвокатури з аксіологічної точки зору та з позиції конституціоналізму для того, щоб виокремити його найважливіші цінності, визначити їх юридичну природу, практичне значення для суспільства та держави, а також з'ясувати, як вони видозмінюються під впливом ідей української правової державності.

Статтею 131-2 Конституції України передбачено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура [13]. Частиною 2 статті 2 Закону України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність” зазначено, що адвокатура України — недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом [140].

Адвокатура є комплексним проявом як державного, так і суспільного інтересу, оскільки саме через адвокатуру і завдяки їй правова держава реалізує можливість забезпечення своїм громадянам їхніх прав і свобод [141, с. 244]. Адвокатура має важливе юридично-практичне значення для держави та його населення, яка полягає у наданні професійної правничої допомоги, а саме наданні консультацій з правових питань, складенні документів процесуального характеру, представництво інтересів у

судових органах, захист від кримінального обвинувачення, а також надання правової допомоги людині на різних стадіях досудового розслідування та судового розгляду. Вона слугує засобом боротьби за свої конституційні права, свободи, законні інтереси та сприяє допомозі у вирішенні соціальних, трудових, економічних, культурних та інших проблем. Її конституційна цінність полягає у тому, що у людини з'являється можливість повернути своє втрачене або відібране матеріальне та духовне благо, відновити справедливість, рівність, не допустити вчинення свавілля з боку представників влади щодо неї.

Адвокатура дає широкі можливості у вирішенні суспільно-важливих питань, робить акцент на виконання дій у відповідності до закону. Також не менш важливе її значення полягає тому, що за допомогою своїх доводів та міркувань, що викладаються у позовних заявах, апеляційних та касаційних скаргах, а також репліках, які висловлюються адвокатами у ході розгляду судових справ формується нова судова практика, на підставі чого Верховним Судом формуються нові висновки, якими у подальшому користуються судді при вирішенні подібних спорів. Таким чином, вони можуть відігравати ключову роль у правозастовчій сфері. Крім цього, за допомогою якісно складених та належно обґрунтованих адвокатами конституційних скарг, що були задоволені Конституційним Судом України відбувається приведення законодавчих актів у відповідність до вимог Конституції України. Тому, можна вважати, що інститут адвокатури може бути ефективним засобом у різних сферах державної та суспільної діяльності.

Функція адвокатури полягає у тому, щоб сприяти налагодженню належної моделі поведінки людей, виправляти юридичні помилки вчинені суб'єктами правовідносин через судові інстанції, а саме: оскаржувати рішення, дії та бездіяльність органів публічної влади, вимагати повернення майна з чужого незаконного володіння, поновлення на роботі незаконно звільненого працівника, встановлювати факти, що мають юридичне значення (встановлення фактів родинних відносин, каліцтва, належності правовстановлюючих документів тощо). Але її суспільно важлива цінність

спрямована не тільки на виконання судових процедур. У свою чергу, адвокатом можуть здійснюватися дії щодо представництва інтересів фізичних та юридичних осіб в органах державної влади, місцевого самоврядування, нотаріальних конторах та інших установах для вирішення юридичній ситуацій, надання консультацій правового характеру.

Проте, інститут адвокатури в Україні важко назвати загальнодоступним. Через немалі ціни на адвокатські послуги значна частина населення, яка не користується законодавчими пільгами не має можливості скористатись правовою допомогою через обмеженість фінансових ресурсів. Така ситуація притаманна і органам публічної влади, у яких відсутні у структурних одиницях юрисконсульти, а кошторисом не передбачено коштів на оплату адвокатських послуг. Тому, у більшості випадках, керівникам установ доводиться оплючувати правничі послуги із власних кишень.

Проблема ефективності діяльності адвокатури, як правозахисного інституту і частини правової системи держави, може бути конкретизована як проблема виявлення оптимальних меж, які полягають між необхідністю забезпечити конституційно закріплений державно значущий характер діяльності адвокатури, з одного боку, і вимогою незалежності адвокатури від держави, з другого, що забезпечить дієвий захист прав громадян та юридичних осіб від адміністративного свавілля [141, с. 248]. Держава на законодавчому рівні закріпила гарантії адвокатської діяльності та забезпечила захист шляхом пеналізації та процесуалізації дій спрямованих проти адвоката. Це у свою чергу, пояснюється особливим порядком кримінального провадження стосовно адвокатів. Проте політика держави щодо адвокатури є доволі жорсткою. Так, стаття 400-1 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за представництво в суді без повноважень, але з боку сторони обвинувачення подібна стаття у законодавстві відсутня, що призводить до порушень принципу справедливості та рівності перед законом і судом.

Адвокатура як правозахисний інститут може виступати захисником громадянського суспільства у взаєминах з державою і владою, покликана здійснювати

від імені громадянського суспільства публічний правовий контроль за владою. Але, визнаючи за адвокатурою цю функцію, необхідно мати на увазі не судовий захист, оскільки судова влада є окремою гілкою державної влади, а інший механізм, здатний забезпечувати рівновагу між громадянським суспільством і державою [141, с. 248].

Інститут адвокатури може відігравати ключову роль у захисті цінностей, які існують у трудовій діяльності, оскільки допомагає працівникам органів публічної влади подолати корупційні прояви, що застосовуються до них керівниками органів влади, підприємств, установ, організацій. Як приклад, можна навести непоодинокі випадки звільнення працівників з посад за вигаданими дисциплінарними проступками на тлі політичних поглядів, виплата заробітної плати не у повному обсязі через недосконалі особисті стосунки, які жодним чином не пов'язані з трудовими функціями.

Представники адвокатури повинні мати практичну можливість законодавчим шляхом впливати на процеси побудови та зміцнення громадянського суспільства та стежити за тим, щоб державні інститути не порушували конституційно закріплені межі державної діяльності [142, 17]. Адвокатура за своїм змістом сприяє зміцненню правопорядку в Україні, але у її діяльності теж є свої особливості. Оскаржуючи рішення суб'єктів владних повноважень, адвокат таким чином виконує функцію захисту конституційного ладу. Так, на практиці суддями неодноразово приймалися за своїм змістом абсурдні рішення, які призводили до порушень прав і свобод людини та громадянина, що за своїм змістом є загрозою для конституційного ладу України. Проте трапляються непоодинокі випадки, коли адвокати за зверненням фізичних та юридичних осіб звертаються до суду з позовами про оскарження очевидно правомірних рішень, заявляють клопотання про накладення арешту на державне або комунальне майно, що є предметом оскарження з метою неможливості належним чином розпоряджатись ним на деякий час. Такі дії призводять до навмисного затягування часу шляхом зловживання правами адвокатів, що негативно відображається на конституційних цінностях. Зловживання процесуальними правами адвокатів на сьогоднішній день є важливою проблематикою у здійсненні судочинства.

Судді, які ухвалюють рішення на їхню користь призводить до дискредитації судової гілки влади з боку суспільства. Правова держава повинна вибудовувати такі правила, що з одного боку будуть надавати свободу та незалежність у вчиненні тих чи інших дій, а з іншого — будуть мінімізувати практики зловживань встановленими правами. Адже саме під впливом ідей правової державності у процесуальних кодексах з'явилися норми щодо недопущення зловживання процесуальними правами. Судді, при розгляді судових справ повинні сприяти цьому, а саме об'єктивніше розглядати заяви по суті учасників процесу, у тому числі не проявляти особистої зацікавленості на тлі приватних інтересів, вживати усіх необхідних заходів процесуального примусу до недобросовісних адвокатів та інших фахівців у галузі права. У якості прикладу можна назвати статтю 44 Цивільного процесуального кодексу України, яка зазначає, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається [69]. Такими правами законодавець визначив в основному подання завідомо безпідставних документів для навмисного затягування часу або тих, що зачіпають права та інтереси інших осіб, зокрема, укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі [65]. Аналогічні норми містяться також і у господарському процесуальному кодексі України та у кодексі адміністративного судочинства України. Проте, у кримінальному процесуальному кодексі України питанням щодо зловживання процесуальними правами учасниками процесу законодавцем приділяється трохи менше уваги та не містить жорстких санкцій у порівнянні з вищевказаними актами процесуального законодавства.

Крім того, стаття 17 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод наголошує на тому, що жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж

це передбачено в Конвенції [143].

Також, варто додати те, що проблема зловживанням правами може проявлятися адвокатом у його виконанні безпосередніх функцій на стадії судового розгляду. Адже одним із важливих завдань інституту адвокатури є встановлення об'єктивної істини у справі, що дозволить довести правоту індивіда у спірних правовідносинах. При цьому, адвокат володіючи усією інформацією про свого клієнта при здійсненні захисту та представництва інтересів зобов'язаний неухильно дотримуватись присяги, яка будується на принципах верховенства права та законності. Але, на жаль на практиці трапляються непоодинокі випадки коли адвокати знаючи правду, намагаються довести у судовому порядку зворотнє і таким чином за відповідну винагороду досягти бажаного результату для свого клієнта шляхом обману. Це значно спотворює адвокатуру як інститут громадянського суспільства, адже досягати такого результату вищевказаним способом нашу думку є антисоціальним вчинком, що повністю суперечить ідеям правової державності та моралі. Адже благо, що отримане шляхом обману за своєю духовністю не може бути цінністю та не принесе користі у подальшому житті.

Але, зловживання правами не є єдиною проблематикою в інституті адвокатури. На практиці фіксуються також непоодинокі випадки, які пов'язані із зловживанням довірою клієнта шляхом ведення його в оману заради власного збагачення. У свою чергу, це ті ситуації коли адвокати достовірно та об'єктивно знаючи про безперспективність справ, навмисно беруть кошти за роботу обіцяючи при цьому позитивний результат або легковажно розраховують на можливий успіх.

У юридичній літературі є різні підходи до розуміння та значення адвокатури як інституту громадянського суспільства.

А. Козьмініх визначає адвокатуру як незалежний інститут громадянського суспільства, публічну корпорацію професійних юристів, покликану брати участь у здійсненні правосуддя і надавати на професійній основі кваліфіковану правову допомогу, виконуючи покладену на неї публічно-правову функцію — контроль за

дотриманням державою гарантій прав і свобод людини та громадянина [144, с. 5].

Н. Обловацька вважає, що адвокатура України є публічно-правовим інститутом громадянського суспільства, який покликаний захищати та представляти інтереси не тільки окремих осіб, а й всього суспільства в цілому. Тобто цей інститут існує та розвивається для захисту індивідуальних і суспільних благ [145, с. 39].

Т. Вільчик обґрунтовує думку про те, що діяльність адвокатури вимагає незалежності не лише від держави, а й від самого громадянського суспільства. Адвокатура може стати на захист інтересів як держави, так і громадянського суспільства. [141, с. 248]. В цілому можна зазначити те, що адвокатура покликана захищати та відстоювати права і законні інтереси як самого суспільства так і держави, у тому числі зберігати усі їхні конституційні цінності. Але, цікавим є те, що держава захищаючи свої інтереси у судовому порядку автоматично захищає інтереси й суспільства для того, щоб у подальшому використовувати відповідне рухоме або нерухоме майно, у тому числі природні ресурси для задоволення загальнолюдських потреб, а також надавати публічні послуги населенню. Тому, адвокатура може сприяти подвійному захисту матеріальних та духовних благ.

Цей інститут сам-по собі будується на взаємній довірі, що виникає між адвокатом і його клієнтом. Його діяльність є важливою, у тому сенсі, що від його кінцевого результату залежить майбутнє людини, іншими словами – це довіра свого життя як важливої конституційної цінності. Адже будь-який результат породжує виникнення, зміну і припинення прав та обов'язків у клієнта, які можуть бути важливими конституційними цінностями. У цьому і проявляється соціально-правова значущість адвокатури як інституту громадянського суспільства.

З аксіологічного контексту адвокатура надає доступ до важливих конституційних цінностей тим особам, які через відсутність відповідних професійних юридичних умінь та практичних навичок не можуть їх отримати, оскільки не все населення на сьогоднішній день мають юридичну освіту і без правника, вирішення життєвих ситуацій процес є надзвичайно складним, а у більшості випадках є просто

неможливим. Завданнями адвокатури є сприяння усіма законними засобами та способами досягти бажаного результату для клієнта, тобто захистити порушене матеріальне або духовне благо і тим сам відновити соціальну справедливість. Крім цього, адвокатура також може бути засобом вирішення спорів у поза судовому порядку, що виникають між суб'єктами правовідносин, тобто виступає у ролі посередника для узгодження відповідних процедурних питань.

Отже, адвокатура як провідний інститут громадянського суспільства сприяє трансформації людського становища у суспільстві, яка дає змогу за допомогою кваліфікаційних знань, умінь та навичок перетворити негативний життєвий стан людини у позитивний шляхом юридичного захисту прав та свобод і законних інтересів, які можуть впливати із закону та правочинів. Іншими словами, можна зазначити, що це інститут дає можливість змінити психологічний стан людини у кращу сторону і тим самим допомагає уникнути повне розчарування у житті та не втратити довіру до оточуючого суспільства. Адже адвокатура вона перш за все є способом боротьби за відновлення матеріальних та духовних благ як важливих конституційних цінностей і таким чином дає змогу відновити соціальну справедливість юридичним шляхом, що є характерним для будь-якої правової держави.

Зародження духовних цінностей на теренах нашої держави припадає ще за часів стародавніх слов'янських племен, які відігравали важливу роль у формуванні релігійного світогляду, у результаті чого виникла суспільна потреба у створенні відповідних окремих груп та місць для проведення необхідних ритуалів, обрядів з метою висловити своє внутрішнє бачення про навколишній світ. І незважаючи на ті довгі історичні періоди коли наша держава перебувала у складі різних державних утвореннях до моменту проголошення незалежності, нашої нації вдалось зберегти ті риси та ідеї християнства, що були запровадженні ще за часів Київської Русі, які на сьогоднішній день є домінуючими у релігійній сфері в Україні. Але, як відомо наша правова держава на законодавчому рівні захищає права і свободи представників різних релігійних організацій надаючи їм рівні умови та можливості їхньому

функціонуванню. У науковій літературі релігійні організації пов'язують з інститутом громадянського суспільства. Зазначений інститут є формою вираження духовності та реалізацій конституційного права на свободу світогляду і віросповідання, з аксіологічного аспекту його можна розглядати як засіб вираження духовних цінностей, які гарантуються на рівні Конституції України та законів.

Відповідно до частини 1 статті 35 Конституції України кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [13].

Частиною 3 статті 35 Конституції України зазначено, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова [13].

Варто звернути увагу на те, що стан забезпечення державою свободи віросповідання значною мірою залежить від характеру відносин держави й релігійних організацій, моделі та становлення таких взаємозв'язків, їх правового регулювання. Висвітлення зазначеного питання є умовою всебічної характеристики діяльності релігійних організацій, належного виконання державою зобов'язання забезпечити правомірну реалізацію й охорону свободи віросповідання, у тому числі з точки зору міжнародних і регіональних угод із прав людини [146, с. 26]. Як свідчить практика, на сьогоднішній день загальнодержавних та регіональних програм спрямованих на отримання матеріальної та фінансової допомоги релігійним організаціям практично немає. Значній частині релігійних організацій доводиться функціонувати тільки за рахунок пожертв віруючих та священнослужителів, у рідкісних випадках таку допомогу надають органи місцевого самоврядування, які розробляють та затверджують програми на місцевому рівні. Це є ключовою проблемою у розвитку конституційних духовних цінностей, оскільки через відсутність ресурсів втрачається можливість підтримувати будівлі культових споруд у належному стані для релігійних громад, придбання необхідних речей для проведення обрядів та богослужінь.

Роль релігійних інституцій у вирішенні соціальних проблем може бути дійсно значимою та може проявлятися в декількох аспектах їх діяльності. По-перше, релігійні організації, які мають значний духовний потенціал, можуть відіграти важливу роль у вирішенні соціальних проблем завдяки таким соціальним аспектам релігії, як світоглядний, інтегруючий, регулюючий та комунікативний. У процесі реалізації найважливіших соціальних функцій релігії створюється згуртована організація віруючих, у якій діють особливі етичні стандарти, створюється особливий комунікативний простір і особливим чином регулюється поведінка. По-друге, релігійні організації володіють особливими соціально-психологічними засобами впливу на людину і суспільство, які накопичувалися століттями та мають здатність корегувати важливі риси особистості й впливати на її світоглядні й споживчо-мотиваційні сторони [147, с. 58]. Релігійні організації позитивно впливають на підтримання власного духовного блага, сприяють набуттю релігійного світогляду, здатність розуміти та сприймати навколишній світ з позитивної сторони та формувати абсолютну нову модель поведінки. Цей інститут має суспільно важливе значення для держави, оскільки його мета спрямована на підтримання власного внутрішнього духовного спокою і дати можливість людині переосмислити свої вчинки і таким чином змінити своє ставлення до навколишнього світу у позитивну сторону. Через додаткову дію релігійних норм на віруючих цей інститут суттєво впливає на зміну криміногенної обстановки в країні, оскільки сприяє зменшенню кількості вчинення кримінальних правопорушень, особливо тих, що стосуються проти життя, здоров'я, власності, як важливих конституційних цінностей. Не дивно, що наша Конституція України та інші законодавчі акти побудовані здебільш на тих релігійних нормах, які розкривають сутність категорій добра та зла, регулюють питання щодо караності за антисоціальні дії. Українська правова держава по суті виконує ті релігійні настанови, але юридичним шляхом. Так, на законодавчому рівні держава засуджує особу за протиправні вчинки шляхом накладення на неї відповідних обмежень, у той же час як релігія їх лише засуджує у духовному сенсі. Отже, можна сказати, що держава за допомогою своїх

законних інструментів втілює релігійні правила поведінки у реальність і таким чином надає їм юридичного закріплення.

Релігійні організації прагнуть, з одного боку, інтенсифікувати релігійне життя своїх членів, зробити віру в релігійні догмати центром їх духовного життя і головним чинником, що мотивує їх поведінку. Забезпечуючи права людини на свободу віросповідання, релігійні організації припускають і визнають лише такі обмеження в цій сфері, які диктуються необхідністю захисту конституційного ладу, громадського порядку, суспільної моралі, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, збереження традиційної релігійної культури суспільства, а також узгоджуються з нормами і принципами міжнародного права.

Дбаючи про консолідацію українського суспільства, релігійні організації докладають зусиль до пошуку та встановлення балансу (узгодження) інтересів віруючих і невіруючих громадян та їхніх об'єднань, досягнення взаєморозуміння та взаємної толерантності між ними, забезпечення міжконфесійної стабільності, запобігання виникненню конфліктів на релігійній основі, протистоянню церков (релігійних організацій), у тому числі в питаннях розподілу сфер їхнього впливу на території України, повернення їм націоналізованого в минулому майна релігійного призначення [148, с. 97]. Держава, впливає на процес розвитку релігійних організацій. У свою чергу, це пояснюється тим, що депутатами парламенту можуть вноситись зміни до законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють релігійну діяльність, органи виконавчої влади проводять державну реєстрацію установчих документів релігійних громад, приймають рішення щодо надання земельних ділянок державної власності у постійне користування для будівництва та обслуговування культових та інших будівель. Також, ключовим моментом є те, що держава установлює на законодавчому рівні податкові пільги цим організаціям, оскільки чинним Податковим кодексом України визначено, що всі релігійні організації звільняються від сплати земельного податку. Отже, держава виконуючи свої владні функції перед цим інститутом громадянського суспільства, забезпечує діяльність релігійних організацій

надаючи при цьому відповідні адміністративні послуги.

Цінність громадянського суспільства у сфері релігійних організацій полягає у тому, що вони повинні бути максимально незалежними та самоврядними й такими, що забезпечують задоволення відповідних потреб та інтересів. Але сторонній вплив та втручання доволі часто призводять до негативних тенденцій, зокрема, таких як розколи та різноманітні протистояння. У той же час, правова держава, як категорія, що охоплює прогресивні правові ідеї та передбачає їх втілення у державотворчу практику повинна створювати відповідні гарантії, які б унеможливлювали таке стороннє втручання та гарантували б відповідні цінності громадянського суспільства у сфері свободи совісті.

Отже, релігійні організації як інститут громадянського суспільства становлять важливу конституційну цінність для людини. Їхнє значення полягає у тому, що вони можуть сприяти духовній трансформації, унаслідок чого у індивіда відбувається переосмислення своєї життєвої поведінки у соціумі та морального образу життя. Все це пояснюється тим, що під впливом релігійних норм, що втілюються у внутрішню свідомість людини, відбувається розвиток духовного виховання, яке спрямоване на дотримання основоположних норм моралі, а це у свою чергу сприяє мінімізації вчинення правопорушень та підтримання громадського правопорядку, що цілком є вигідним для оточуючого суспільства та держави і тим самим підтримувати ідеї правової державності.

Ураховуючи вищевикладене, можна сказати те, що розвиток громадянського суспільства включаючи його інститути на теренах сучасної української правової держави перебуває лише на стадії будівництва та має ряд проблем, які значно стримують його діяльність. Тому, вважаємо, що державі своєю політикою треба активізувати діяльність спрямовану на покращення сфер недержавних самоврядних організацій, приділити більш значну увагу щодо усунення відповідних недоліків та надавати допомогу у межах своїх можливостей для того, щоб покращити їхню якість функціонування.

Громадянське суспільство за своїм аксіологічним змістом виступає як базовий, універсальний, незалежний та дієвий юридичний інструмент, що функціонує на засадах рівності, справедливості, свободи, який покликаний втілювати ідеї правової державності (верховенство права, законність, транспарентність, рівність тощо) у організацію публічної влади і таким чином підтримувати внутрішній і зовнішній правопорядок.

Конституція України по суті закріпила ключові базові гарантії для розвитку громадянського суспільства для того, щоб впливати на реалізацію прав і свобод людини і громадянина як у матеріальному, у тому числі процесуальному сенсі, так і у психологічному. Проте, через постійне оновлення законодавства, прийняття рішень керівниками органів влади котрі не завжди відповідають загальним інтересам населення, а також ідеям правової державності, інститутам громадянського суспільства постійно доводиться вдаватись різноманітних форм боротьби за рівність, справедливість, свободу та законність. Але як показує практичний досвід у багатьох громадських організацій на жаль недостатньо законодавчих можливостей та матеріальних ресурсів для того, щоб якісно вирішувати загальнодержавні, регіональні та місцеві питання, що виникають у економічних, соціальних, культурних та інших сферах, що у кінцевому випадку такі інститути виявляються юридично безсильними та втрачають довіру і авторитет з боку суспільства.

Закон України “Про публічні консультації”, який прийнятий у 2024 році, котрий, ще на набрав чинності, можливо удосконалив механізми взаємодії та співпраці органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства у вирішенні питань загальнодержавного та місцевого значення та удосконалив комунікаційні зв’язки між ними, що значно посилить рівень демократизму та дотримання ідей правової державності.

Висновки до розділу 2

1. З розвитком науково-технічного прогресу у світі, що також охопило і нашу державу, постало питання про законодавчі та інституційні зміни, що супроводжуються трансформацією конституційних цінностей, які суттєво розширили реалізацію прав і свобод людини та громадянина, а також призвело до переформатування системи та порядку здійснення публічного управління. З одного боку, такі зміни можуть забезпечити гідний рівень гарантування традиційних та природних цінностей в умовах прискореного розвитку процесів цифровізації, комп'ютеризації. Проте, з іншого боку, можуть ставити під загрозу базові конституційні цінності. Адже з появою сучасних комп'ютерних пристроїв, програмного забезпечення, відбувається виникнення можливостей для вчинення нових протиправних дій, що застосовуються з метою незаконного власного збагачення, які завдають шкоди інтересам суспільства та держави та врешті-решт призводять до руйнації конституційного ладу.

2. Процес трансформації, який наразі відбувається у межах нормативного та інституційного механізму правової держави, охопив всі інститути у правовій, економічній, політичній, культурній та інших сферах. Адже на тлі таких глобальних перетворень, істотно почала змінюватися вся світова система цінностей, що позначилась на змінах у правовій свідомості окремих соціальних груп, що призвело до зміни формату життя у соціальному середовищі. Але, як показав практичний досвід, не вся група індивідів сприйняла такі нововведення через небажання пристосовуватись до нових умов проживання. Через такі перепони, які штучно створюються людством, динаміка трансформації конституційних цінностей проходить у повільному темпі. Проте, є великі сподівання з приводу того, що у майбутньому, нове зростаюче покоління буде жити абсолютно у новому світі і більш якісніше реалізовувати свої права і свободи у правовій реальності. Адже, важливим чинником для успішної та динамічної трансформації нових ідей, поглядів, переконань є внутрішнє усвідомлення,

психологічне сприйняття, їхня загальнодоступність реалізації та її перспективність у подальшому розвитку.

3. З аксіологічного контексту, можна стверджувати, що зміна людських ідей, поглядів може призводити до трансформації конституційних цінностей, які виникають на тлі юридичних фактів (дій та подій), що можуть відбуватися у державі, внаслідок втілення нових ідей у відповідну сферу, які в подальшому можуть отримувати нормативне закріплення у законодавчих актах. При цьому, варто зазначити, що така трансформація може бути як постійною, так і тимчасовою у залежності від конкретних життєвих та політичних обставин, яка може визначати подальшу долю людини, суспільства та держави.

4. З розвитком глобальної мережі інтернет, яка сама по - собі виступає найвизначнішою цінністю в інформаційному просторі, стала яскравим поштовхом у зародженні нових ідей, які призвели до утворення нових можливостей людини, зокрема прискорила та додатково гарантувала конституційне право на інформацію, змінила систему надання адміністративних послуг та ввирішті-решті створила умови для утворення та реалізації нових цінностей в інших сферах. Але, сучасні технології, які можуть відкривати безмежні можливості для людини та суспільства в цілому, можуть настільки сильно трансформувати цінності у сфері прав та свобод людини й громадянина, що це може призвести до знецінення вже існуючих цінностей, а це у свою чергу, може ставити під загрозу природним матеріальним і нематеріальним благам, які формувались протягом кількох тисячоліть.

5. Якщо розглядати питання на доктринальному рівні в аксіологічному аспекті співвідношення прав людини і тих цінностей, які фіксуються у межах цього права, то можна зазначити таке. Будь-яке право, яке закріплено в Конституції України та законах є цінністю, що перебувають під охороною держави. Але, ціннісного змісту праву надає тільки те благо, щодо якого існує це право і завдяки його змістовному наповненню. Крім того, для того, щоб право як цінність була реальною, ефективною та постійно протікала у динамічному русі протягом усього життя, держава повинна виконувати

свої обов'язки щодо створення усіх необхідних умов для її виникнення, збереження та розвитку. Так, як приклад, слід указати на те, що праву на життя як базової конституційної цінності, може кореспондувати обов'язок держави своєю правовою політикою будувати та покращувати соціальну інфраструктуру, надавати матеріальну допомогу населенню, постійно посилювати сферу правоохоронної діяльності для підтримання правопорядку та інша діяльність, яка має бути спрямована на підтримання усіх конституційних цінностей. У той же час, робиться висновок про те, що у процесі трансформації конституційних цінностей у сфері прав людини та зокрема права на життя слід дещо змінити ракурс ціннісної настанови. Йдеться про аксіологічне бачення моменту виникнення права на життя як основоположної конституційної правової цінності будь-якої людини як первинного процесу розвитку ембріона як окремої конституційної трансформації, яка дає можливість у подальшому отримати людині при народженні інші конституційні цінності.

6. Реформа децентралізації як один із ключових процесів трансформації конституційних цінностей у сфері публічного управління, на сьогоднішній день перебуває на стадії розбудови. Але, є великі очікування того, що такий процес значно посилить розвиток демократичних тенденцій подальшого становлення правової держави і тим самим удосконалисть реалізацію конституційних прав кожної людини та громадянина у вирішенні питань місцевого значення. Крім того, налагоджена система взаємодії органів місцевого самоврядування з органами виконавчої влади, може значно покращити якість в управлінні матеріальними, природними, фінансовими ресурсами та посилити рівень і функціонування інститутів громадянського суспільства. За таких умов, сферу місцевого самоврядування ми можемо розглядати як допоміжний апарат центральної влади, який виконуватиме функції на місцевому рівні і тим самим допомагатиме органами державної влади підтримувати динаміку функціонування усіх тих конституційних цінностей, що закріплені в Конституції України та законах у межах правового поля, як того вимагає концепція правової держави.

7. Оновлення законодавства “Про державну службу” у 2015 році, відіграло ключову роль у розвитку трансформаційних процесів в організації та функціонуванні органів публічної влади. Адже вказаний Закон сформулював більш вагомі принципи, які більш конкретизовано відображають смислову сутність України як правової держави та її цінності, у порівнянні з тими, що було закріплено у вже не чинному законі “Про державну службу” 1993 року, який було ухвалено ще до прийняття Конституції України та через відсутність у ньому принципу верховенства права, не у повній мірі відповідав умовам концепції правової державності.

8. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у становленні української правової держави та активно сприяє трансформації цінностей, що знаходять свій прояв у різноманітних правовідносинах. Прийнята указом Президента України Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки закріпила важливі конституційні цінності для того, щоб посилити партнерські відносини між державою та громадянським суспільством у соціально-економічних, правових, культурних сферах з метою досягнення спільних матеріальних і духовних благ. Зокрема, це такі цінності як свобода та особиста недоторканність громадян, свобода слова та думки, свобода вираження поглядів і переконань, свобода світогляду та віросповідання, свобода об'єднання, участь громадян в управлінні державними справами тощо. Варто також зауважити, що під впливом реалізації концепції правової державності, наведені цінності стали рушійним засобом розбудови громадянського суспільства та стали ключовим чинником у боротьбі за справедливість, незалежність, рівність людини та громадянина і збереження їхнього соціального та правового статусу у соціальному середовищі. Отже, громадянське суспільство можна назвати ключовою нормативною базою, яка не просто здатна підтримувати зв'язки між державою і суспільством, а й тримати у рівновазі усі ті цінності, які впливають із Конституції України та законів України.

9. Прояв цінностей громадянського суспільства знаходять своє відображення у працях німецького філософа Г. В. Ф. Гегеля, зокрема такі як приватна власність;

свобода; високий рівень значущості і розвиненості громадської думки; принцип справедливості, які згодом отримали своє нормативне закріплення у Конституції України, у першу чергу у засадах конституційного ладу України. Отже, як бачимо, законодавець трансформував фундаментальні ідеї та погляди вченого у норми права і таким чином заклав важливі умови для розвитку сучасного громадянського суспільства.

10. Система цінностей громадянського суспільства, знаходять свій прояв у правах і свободах, що регулюються Конституцією та законами України, а держава захищає їх. Проте, через недосконале законодавство, яке характеризується непоодинокими юридичними лакунами та колізіями, нормативна неврегульованість відповідних суспільних відносин, яке призводить до двозначних тлумачень норм права або наявність корупційних проявів, розвиток громадянського суспільства в Україні гальмується. Але, незважаючи на такі проблеми, які виникають здебільшого в організації та функціонуванні органів публічної влади або у сфері приватних відносин між певними соціальними групами, інститути громадянського суспільства за допомогою концептуальних підходів правової державності, повинні активно відстоювати права і свободи кожного індивіда та у міру можливості враховувати інтереси держави. І тільки після того, як вони покажуть свою практичну результативність, то відповідно будуть користуватись вищим пріоритетом і отримають абсолютно новий статус у соціальному середовищі з новими матеріальними і фінансовими можливостями, завдяки чому, їхня діяльність стане більш ефективнішою та буде спрямована на досягнення якісніших результатів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний та всебічний аналіз конституційних цінностей в умовах формування України як правової держави. За результатами вивчення було зроблено такі висновки.

1. Враховуючи історичні аспекти, можна стверджувати про те, що факт зародження загальнолюдських цінностей припадає ще на період існування первісної доби, що було пов'язане з існуванням перших додержавних утворень як суспільних організацій, у яких діяли свої загальновизнані правила поведінки, які відображали форми прояву духовності відповідних соціальних груп, які забезпечували належне функціонування і організацію органів управління для підтримання суспільного порядку на відповідних територіях. Крім того, тоді вже поставало питання про існування зрозумілих, відкритих та однакових для широкого кола правил поведінки, які були спрямовані на багаторазове використання. Наявність таких правил розглядалося як ціннісна першооснова для існування людей та є своєрідним праобразом правової держави.

2. Цінність як філософська категорія починаючи із стародавніх часів та до сьогодення представляла собою різноманітні природні форми та способи існування людини в навколишньому природному середовищі. Її функціональне призначення полягало у тому, що під впливом різноманітних еволюційних чинників та глобальних перетворень, з якими стикалося людство у різні історичні епохи, завжди підтримувала різноманітні природні інстинкти для збереження свого життя та життя членів своєї родини як первинної соціальності цінності, що завжди виступало підґрунтям для реалізації інших природних прав.

3. Як конституційно-правова категорія, цінність представляє собою соціально охоронний важіль, який спрямований на реалізацію прав і свобод, що є необхідним каталізатором трансформації та функціонування інститутів суспільства та держави та розглядається як сукупність матеріальних і духовних благ, які за допомогою

відповідних юридичних інструментів отримують своє законодавче закріплення, після чого набувають загальнообов'язкового характеру та перебувають під постійною охороною з боку держави.

4. Конституція України виступає як важлива соціальна та правова цінність для суспільства та держави, оскільки саме вона визначає важливі умови для функціонування інститутів громадянського суспільства, розвитку конституційного ладу та організації діяльності апарату публічної влади, який здатний захищати та постійно втілювати базові конституційні цінності у соціальне середовище. При цьому, йдеться навіть не тільки про ті цінності, що прямо зафіксовані в Основному Законі, а й ті, що можуть впливати із різноманітних суспільних відносин, які регулюються іншими законодавчими актами або ті, що нормативно не закріплені, але фактично існують у практичній реальності та згодом можуть набувати загальнообов'язкових рис. Важливою особливістю Конституції України є те, що у силу специфіки принципу верховенства права та апелювання до природного права, вона не в змозі постійно фіксувати усі ті цінності, які виникають через динамічне поширення природничих та штучних чинників, які виникають у сучасному світі. Проте, незважаючи на це, Основний Закон формує загальне тло для комплексного гарантування та захисту їх, що робить його унікальним, безперешкодним та ціннісним явищем у реалізації прав та свобод людини та громадянина.

5. Цінності, які закріплені в Конституції України розглядаються як основні фундаментальні та основоположні блага, які посідають найвище місце у національному законодавстві. Усі інші цінності, які закріплені в інших нормативних актах або ті, які фактично впливають із суспільних відносин, можна вважати похідними від них, оскільки вони доповнюють або конкретизують їх зміст, що допомагає закривати відповідні прогалини у законодавстві та сприяють недопущенню двозначного тлумачення юридичних ситуацій, після чого вони стають більш реалістичними та набувають якісніших рис у практичній сфері.

6. Україну як правову державу, через існування у ній принципу верховенства права, слід вважати самодостатньою конституційною цінністю. Адже за допомогою юридичного закріплення на рівні Конституції України такого фундаментального принципу, сфера суспільних відносин та інститутів, може функціонувати у межах правового поля. Аксіологічне розуміння правової державності пов'язане з тим, що процес формування та розвитку держави на сьогоднішній день є незавершеним через різноманітні недоліки у роботі органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства, а також через недосконале законодавство та низький рівень його виконання як з боку представників влади, так і з боку широких верств населення. Крім того, варто говорити про трансформацію конституційних цінностей, які під впливом правової державності набувають нових якісних рис та постійно потребують інноваційних підходів до їх аксіологічного розуміння та значення для суспільства та держави.

7. Динаміка розвитку конституційних цінностей в Українській правовій державі залежить перш за все від якісної правотворчої та правозастосовної діяльності, що здійснюється уповноваженими суб'єктами владних повноважень, а також їх належного дотримання та виконання. Адже будь-яка нормативно-правова база, яка постійно трансформується сприяє формуванню нових цінностей, що дає людині нові можливості в отриманні додаткових матеріальних та нематеріальних благ. Для реалізації таких складових, важливе значення відіграє не лише принцип верховенства права, який прийнято вважати фундаментальним та мега принципом у системі законодавства, а і його гармонійне доповнення принципом законності, що, на нашу думку, деталізує його функціональне призначення і розкриває його ціннісні характеристики під впливом ідей правової державності.

8. З розвитком наукового-технічного прогресу, який протікав на теренах нашої держави, почало відбуватися інтенсифікація суспільних відносин, що потребувало відповідних змін у законодавчій, виконавчій та судовій гілці влади, що сприяло переформатування організації публічної влади та сфери надання публічних послуг

населенню. Після таких інституційних перетворень, відбулася трансформація конституційних прав і свобод та юридичних обов'язків для людини та громадянина. У свою чергу, такі зміни були спрямовані на покращення умов проживання у соціальному середовищі, удосконалення реалізації природних прав та забезпечення безперешкодного доступу до відповідних ресурсів, що можуть задовольняти природні потреби. Але, як показує практичний досвід, частина соціальної групи, виявилась поки ще не готовою до зміну формату свого життя через внутрішнє неусвідомлення та негативного психологічного сприйняття, виражене своєю принциповістю або відсутністю певних кваліфікаційних умінь та навичок, унаслідок чого, динаміка трансформації конституційних цінностей у багатьох сферах іноді гальмується. Але, незважаючи на зміни, які виникають у соціально-економічній, культурній, правовій та інших сферах, Українська правова держава повинна вибудовувати такі правила, які б враховували інтереси усього суспільства. Тому, за таких обставин, органи публічної влади, повинні розробляти усі доступні механізми щодо отримання матеріальних та нематеріальних благ для того, щоб не призвести до фактичної ліквідації існуючих прав і свобод. На цьому і акцентує увагу частина 3 статті 22 Конституції України, яка наголошує на тому, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

9. З аксіологічного контексту, можна стверджувати, що трансформація конституційних цінностей може виникати на тлі юридичних фактів (дій та подій). В основі таких складових можуть виступати як дії штучного характеру, що є результатом інтелектуальної та творчої діяльності людини, так і природничого характеру, які призводять до різноманітних глобальних перетворень у світі, унаслідок чого можуть змінюватися пріоритети у розподілі матеріальних і нематеріальних благ як у суспільстві, так і держави. При цьому, варто зауважити, що трансформація може мати як постійний, так і тимчасовий характер, у залежності від настання будь-яких соціальних явищ, що виникають на тлі внутрішніх людських ідей, поглядів,

переконань, які в подальшому отримують своє нормативне закріплення і набувають загальнообов'язкового характеру.

10. Глобальна мережа інтернет, як найвизначніше досягнення людства в інформаційній сфері, стала ключовою цінністю для утворення та розвитку нових можливостей, що дало змогу значно удосконалити реалізацію прав та свобод, зокрема права на інформацію, змінити систему та організацію публічної влади та відкрити доступ до нових матеріальних та нематеріальних благ або трансформувати їх новий формат. Але, сучасні інформаційні технології та програмне забезпечення, які хоч і здатні постійно відкривати безмежні можливості, але через сучасну практику зловживання правами, які зазвичай сприяють незаконному заволодінню майна, права на майно або інших правопорушень, не завжди носять у собі позитивний характер для людини та всієї держави, що призводить до знецінення вже існуючих цінностей або сприяють їх викривленню, які гарантуються на рівні Конституції України та законів.

11. Якщо розглядати питання на доктринальному рівні в аксіологічному аспекті співвідношення прав людини і тих цінностей, які фіксуються у межах цього права, то можна зазначити таке. Будь-яке право, яке закріплено в Конституції України та законах є цінністю, що перебувають під охороною держави. Але, ціннісного змісту праву надає тільки те благо, щодо якого існує це право і завдяки його змістовному наповненню. Крім того, для того, щоб суб'єктивне право як цінність було реальним, ефективним та постійно протікало у динамічному русі протягом усього життя, держава повинна виконувати свої обов'язки щодо створення усіх необхідних умов для її виникнення, збереження та розвитку. Так, як приклад, слід указати на те, що праву на життя як базової конституційної цінності, може кореспондувати обов'язок держави своєю правовою політикою будувати та покращувати соціальну інфраструктуру, надавати матеріальну допомогу населенню, постійно посилювати сферу правоохоронної діяльності для підтримання правопорядку та інша діяльність, яка має бути спрямована на підтримання усіх конституційних цінностей. У той же час, робиться висновок про те, що у процесі трансформації конституційних цінностей у сфері прав людини та

зокрема права на життя слід дещо змінити ракурс ціннісної настанови. Йдеться про аксіологічне бачення моменту виникнення права на життя як основоположної конституційної правової цінності будь-якої людини як первинного процесу розвитку ембріона як окремої конституційної трансформації, яка дає можливість у подальшому отримати людині при народженні інші конституційні цінності та у подальшому їх реалізовувати.

12. Реформа децентралізації як один із ключових процесів трансформації конституційних цінностей у сфері організації публічної влади місцевого рівня призвела до появи нової моделі управління матеріальними, фінансовими та природними ресурсами. І незважаючи на те, що така реформа до сьогодення поки ще не досягла того рівня за очікуваними показниками, які були передбачено Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні 2014 року, якість надання адміністративних послуг населенню значно покращилася та стала більш доступнішою. Але якщо говорити в цілому та враховуючи тривалість на сьогоднішній день правового режиму воєнного стану в Україні, що призвело до зміни деяких пріоритетів у розподілі фінансових ресурсів, сфера місцевого самоврядування динамічно розвивається та з кожним днем набуває більш якісних рис. Крім того, не менш важливим питанням стала ефективна співпраця органів місцевого самоврядування з органами виконавчої влади у вирішенні питань загальнодержавного та місцевого значення. За таких умов, сферу місцевого самоврядування, слід розглядати як додатковий механізм центральної влади, який сприятиме виконанню Конституції України та законів і таким чином сприятиме дотриманню принципу верховенства права у всіх сферах, що є важливим чинником у дотриманні прав і свобод людини та громадянина, як того вимагає концепція правової держави.

13. Зміна законодавства про державну службу, яка відбулась у 2015 році, сприяла розвитку трансформаційних процесів в організації та функціонуванні органів публічної влади, зокрема у системі центральних та місцевих органів виконавчої влади. Адже завдяки нормативному закріпленню фундаментального принципу верховенства права

та інших вагомих принципів, яких не існувало у законі “Про державну службу” 1993 року, дозволило значно удосконалити конституційне право громадянина на доступ до участі в управлінні державними справами. Крім цього, через запровадження нових загальних та спеціальних вимог до кандидатів, а також змін у конкурсних процедурах на вакантні посади, призвело до формування нового системного підходу при виборі більш кваліфікованих фахівців різноманітних спеціалізацій, що будуть управляти державними ресурсами, забезпечило дотримання прав і свобод людини та громадянина, сформувало умови для належного представлення інтересів держави і таким чином сприяло розвитку конституційних цінностей.

14. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у становленні Української правової державності та розвитку конституційних цінностей у будь-яких сферах життя. При цьому варто зауважити, що під впливом реалізації концепції правової державності, правові засади та інститути громадянського суспільства, ключові конституційні права і свободи дотичні до сфери його реалізації, зокрема такі як свобода та особиста недоторканність громадян, свобода слова та думки, свобода вираження поглядів і переконань, свобода світогляду та віросповідання, свобода об'єднання, участь громадян в управлінні державними справам, стали ключовим чинником у боротьбі за відстоювання та захисту матеріальних та нематеріальних благ і забезпечення правового статусу у соціумі. Отже, громадянське суспільство, можна назвати ключовою інституційною та ціннісною базою для налагодження взаємодії між суспільством і державою, а також підтримання державно-приватних партнерських відносин при виконанні внутрішніх та зовнішніх функцій, які сприятимуть виникненню та подальшій трансформації конституційних цінностей і можуть позитивно вплинути на їхній динамічний розвиток, що дасть унікальну можливість людині та громадянину більш якісніше та ефективніше реалізовувати свої права і свободи.

15. Громадянське суспільство за своїм аксіологічним змістом виступає як незалежний дієвий юридичний інструмент, який функціонує на засадах рівності, справедливості і свободи, що через свої базові інститути покликаний захищати та

відстоювати конституційні цінності у соціально-економічних, культурних, правових та інших сферах для людини та держави і таким чином утілювати ідеї правової державності у практичну реальність для того, щоб підтримувати правопорядок.

16. Система цінностей громадянського суспільства, знаходять свій прояв у правах і свободах, що регулюються Конституцією та законами України, а держава повинна захищати їх. Проте, через недосконале законодавство або наявність корупційних проявів, розвиток громадянського суспільства в Україні протікає у повільному темпі. Крім цього, для того, щоб в нашій державі було забезпечено позитивну трансформацію правопорядку, а також було сформовано належні умови для утворення нових та розвитку діючих конституційних цінностей, правова держава, гарантуючи інститутам громадянського суспільства свободу та незалежність у вчиненні різноманітних юридичних та інших дій, повинна систематично мінімізовувати практики зловживань встановленими правами. Такий підхід є однією з передумов для розширення сфери громадянського суспільства, а також збільшення його можливостей в усіх сферах як державного, так і суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. О.А. Гаврюшенко, В.М. Шейко, О.В. Кравченко. Історія світової культури : навч. посіб. /за ред. В.М. Шейко. Київ: Кондор, 2006. 407 с.
2. Пазенюк В.С. Філософія: навч. посіб. Вид. Академвидав. 2008. с. 280.
3. Філософія: підручник для студентів вищих закладів освіти / за ред. Бичко І., Бойченко І., Табачковський В. та ін. Київ: Либідь, 2002. 405 с.
4. Методичні вказівки з курсу гуманітарного контролю «Цінності європейської цивілізації» / уклад.: О.М.Башкеєва, І.І.Какуріна. Дніпропетровськ. 2012. с. 58.
5. Коноваленко Н. В. Потреби та інтереси громадянина України як складова державотворчих процесів сучасного суспільства: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2007. 218 с.
6. Про лобіювання: Закон України від 23.02.2024 № 3606-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text>.
7. Сіренко В. Ф. Інтереси і влада : монографія. Київ: Оріяни, 2006. 536 с.
8. Щербина Д. В. Закономірності формування і реалізації економічних інтересів: дис. ... канд. ек. наук: 08.01.01. Донецьк, 2006. 222 с.
9. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційний поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 01.12.2004 № 18-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачень положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в

- арбітражному суді) від 08.04.1999 № 3-рп/99.
 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99#Text>.
12. Касьян В.І. Філософія : відповіді на питання екзаменаційних білетів: навч. посіб. 5-е вид., виправ. та допов. Київ: Знання, 2008. 348 с.
13. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
14. Балаянц М.С. Фундаментальні правові цінності сучасного суспільства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва. 2007. 25 с.
15. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій: навч. посіб. Київ: МАУП, 2000. 100 с.
16. Короткий психологічний словник: Совість / за заг. ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського. Ростов н / Д. 1998.
17. Енциклопедичний соціологічний словник/ за ред. Г. В. Осипова. Москва, 1995. 842 с.
18. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.
19. Щерба С. П., Заглада. О. А. Філософія : підручник. Київ : Кондор, 2011. 548 с.
20. Sheler M. Resentryment a moralnosscc / Per. J. Garewicz. W: «Czytelnik», 1977. P. 74.
21. Богуславська К. Г. Ціннісні орієнтації молоді новітньої України (соціологічний вимір): автореф. дис. докт. філос. в галузі соціології. Київ. 2009. 24 с.
22. Неновскі Н. Право і цінності : підручник. Москва: Прогрес, 1987. 247 с.
23. Сілаєва Т. О. Філософія : курс лекцій: навч. посібник. Тернопіль: СМП “Астон”. 2000. С.159.
24. Хайдеггер М. Лист про гуманізм. Час і буття: Статті та виступи; упоряд., пер. з нім. і кому. В. В. Бібіхіна. Москва: Республіка, 1993. 447 с.
25. Вебер М. Обране. Образ суспільства: підручник. Москва: Юрист, 1994. 702 с.
26. Шульга А. М., Передерій О. С., Григоренко Є. І. Чинники формування та трансформації правопорядку Європейського Союзу : теоретико-правовий аспект.

Вісник Маріупольського державного університету. Серія: “Право”. 2023. № 5. С. 69-76.

27. Сандюк Л.О. Основи культурології: навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 400 с.

28. Стрелецька І.Г. Цінність як предмет соціально-філософського аналізу (методологічний і лінгвосемантичний аспекти): автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03. Донецьк, 2008. 17 с.

29. Маркс К. Капітал: книга в 4 т. Москва, 1983. Т.1. 900 с.

30. Тугаринов В.П. Теорія цінностей в марксизмі : підручник. Л., 1968. 124 с.

31. Тарапон О. Формування ціннісних орієнтирів українського радянського суспільства в умовах політичних і соціокультурних трансформацій 1920-1930-х рр. *Етнічна історія народів Європи*. 2014. Вип. № 44. С.145-150.

32. Притика Д., Потьомкін А. Ювілей конституційного контролю. *Закон і бізнес*. 2011. № 42 (1029). URL: http://zib.com.ua/ua/5666-yuviley_konstituciynogo_kontrolyu.html.

33. Головін А. С. Права людини: інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: підручник. Київ: Логос, 2012. С. 218–221.

34. Бондарь Н. С. Конституційне правосуддя і розвиток конституційного права: проблема забезпечення єдності теорії та практики конституціоналізму: матер. VIII міжнарод. наук. конф. з конст. права (Санкт-Петербург, 28– 30 травн 2010 р.). Санкт-Петербург, 2010. С. 45.

35. Кушніренко О. Г. Поняття, природа і види конституційних цінностей. Конституція як основа розвитку правової системи. VIII Тодиківські читання: зб. тез наук. доп. і повідомл. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (м. Харків, 2–3 жовт. 2015 р.). м. Харків, 2015. С. 44–46.

36. Снежко О. Правова природа конституційних цінностей сучасної Росії. *Порівняльний конституційний огляд*. 2005. № 2. С. 13-19.

37. Сухарєва О. О. Принцип правової визначеності у системі цінностей та принципів, встановленої Конституцією Іспанії 1978 р. *Конституційне та муніципальне право*. 2008. № 16. С. 36–40.
38. Салей М. І. Конституційні цінності в рішеннях Конституційного Суду України. Правове життя сучасної України: матер. наук. - практ. конф. (м. Одеса, 17 травн. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 322–324.
39. Кагановська Т. Є., Григоренко Є. І., Григоренко Я. О., Передерій О. С. Держава у правовому вимірі: навч. посібник / за ред. Т. Є. Кагановської. Харків. 2013. с. 586.
40. Науково-практичний коментар Конституції України/ за ред. О.В. Петришина, В.Ф. Погорілка, Ю.М. Тодики., Д.М. Притики і ін. вид. Київ: Ін Юре. 2003. с.803.
41. Орлеан А. М. Людина як вища соціальна цінність та філософсько-правова категорія в контексті її захисту від експлуатації. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія: Право*. 2014. №1(9) с.17.
42. Бердяєв М.А. Філософія вільного духу: підручник. Москва: Республіка, 1994. 480 с.
43. Салей М.І. Аксіологічний вимір змісту Конституції України. Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Одеса: Юридична література. 2015р. Вип. 75. с.460.
44. Горобець К.В. Ієрархія цінностей права. Вісник академії адвокатури України. 2012. № 2(24). С.77-78.
45. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
46. Базюк К. Евтаназія і «самогубство за допомогою» порівняльна практика. Право і медицина: навч. посібник. 1999. № 4. С. 22-31.
47. Федько О. А. Здоров'я у системі цінностей сучасного українського суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 23. С. 82-85.
48. Тофтул М.Г. Етика. URL: http://pidruchniki.com/1580011939637/etika_ta_estetika/odnist_chest.

49. Бандура О. О. Істина як загальнолюдська та правова цінність. *Право України*. 2010. №2. с.294.
50. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Право України*. 2018. № 9. С. 29 - 40.
51. Левендаренко О.О., Бутенко С.Ю. Сутність особистої недоторканості особи кримінальному процесі України та рішеннях Європейського суду з прав людини. Збірник наукових праць. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2011. № 2, с.236.
52. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20.01.2012 року № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text>.
53. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
54. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини. Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. 2018. с. 118.
55. Мельник В. Ціннісний вимір безпеки особи в умовах трансформації та демократизації суспільства. Україна-НАТО : регіональний вимір: матер. всеукр. наук - практ. конф. (м. Львів, 6 груд. 2008 р). м. Львів, 2008. URL: <http://natoua.org/news.php?nid=34>.
56. Салей М.І. Цінність Конституції України. *Митна справа*. 2014. № 5. С.27-31.
57. Веніславський Ф.В. Конституційні цінності як елемент правової культури. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2011. № 8. С. 259-260.
58. Bhabha H. The Third Space in Jonahan Rutherford, ed., *Idenity: Community, Culture, Difference*. London: Lawrence&Wishart, 1990. 2007. p. 21.

59. Білоскурська О.В. Категорія цінності в конституційному праві. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2015. № 765. С.35-39.
60. Подорожна Т.С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: дис. ... д. юрид. наук. 12.00.01., 12.00.02. Київ, 2017. 503 с.
61. Пархоменко Н.М. Конституційність та конституціоналізація законодавства України: теоретичні аспекти. *Вісник ТВГУ. Серія "Право"*. 2012. Вип. 31. С. 162-169.
62. Рудень Д.С. Верховенство права як фундаментальна конституційна цінність для становлення правової державності в Україні. Від громадянського суспільства – до правової держави : зб тез доп. міжнар. наук - практ. конф. (м. Харків, 27 квіт. 2018 р.). Харків: ХНУ ім В.Н. Каразіна, 2018. С. 311-316.
63. Хорт І. В. Актуальні питання реалізації принципів правової держави в Україні. Теорія та історія держави і права. *Повітряне і космічне право*. 2010. № 1(14). С. 27-29.
64. Україна – правова держава. URL: <http://atocentr.sumy.ua/?p=6311>.
65. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків: Право, 2008. 240 с.
66. Тацій В.Я., Святоцький С.І., Максимов та ін. Загальнотеоретична та історична юриспруденція : підручник /за заг. ред. О.В. Петришина. Харків: Право. 2013. Т.1. 976 с.
67. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
68. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
69. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
70. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

71. Ізбаш К.С. та Коломієць Ю.М. Верховенство права як провідний принцип адміністративного судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 3 (27). С. 63-68.
72. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства „Одестеплокомуненерго“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису статті 37 Закону України „Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень“ (щодо непорушності права власності) від 16.11.2022 № 9-р(П)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-22#Text>.
73. Конституція України. Науково-практичний коментар. Вид. Право. 2011р.
74. Братасюк М.Г., Росоляк О.Б. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 1(13). С. 11-17.
75. Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В. М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень пункту 2 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України (справа про забезпечення апеляційного оскарження ухвал суду) від 29.04.2010 № 12-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-10#Text>.
76. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
77. Фаст О.О. Верховенство права та правова держава : генеза і співвідношення концепції. *Національний юридичний журнал : теорія та практика*. 2017. № 2 (24). С. 35-37.
78. Кабанець О.С. Верховенство права як ціннісна складова демократії. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 179-184.
79. Руднєва О. Міжнародні стандарти прав людини та принцип верховенства права: до проблеми співвідношення правових явищ. *Юридична Україна*. 2012. № 4 (112). С. 15-19.

80. Денисюк М.В. Принцип верховенства права як основа розвитку правової держави та громадянського суспільства. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 152-155.
81. Романов М. Ю. Правова держава в Україні : реалії та перспективи розбудови. *Молодий вчений*. 2014. № 12(1). С. 274-278.
82. Погребняк С. П. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1 (44). С. 26-36.
83. Dmiro Ruden. Instute of mutual responsibility of the person and the state as the constitutional value for Ukrainian legal statehood formation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021 № 1 С. 67-72 (Index Copernicus).
84. Середюк В. В. Відповідальність держави як елемент поняття "правова держава". *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 42-45.
85. Постанова Верховного Суду у Справі № 817/1269/17 від 20.04.2021.
86. Яремчук С. В. До проблеми формування інституту відповідальності держави перед особою в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С.41-52.
87. Забокрицький І. І. Поділ влади як елемент сучасного конституціоналізму: український та зарубіжний досвід у контексті моделей організації влади. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2016, № 837. С. 122-130.
88. Процюк І. В. Поділ державної влади: сутність і зміст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 15(1). С. 8-12.
89. Питання Міністерства цифрової трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України: від 18.09.2019 № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text>.
90. Віннічук О. В. Особливості трансформації політичних цінностей українського суспільства у постреволюційний період. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія*. 2015. № 1. С. 33-41.

91. Політична психологія : навчальний посібник / за ред. С. О. Матвєєва. Київ: ЦУЛ. 2003. 216 с.
92. The Charter of Human Rights and Principles for the Internet. URL: <http://internetrightsandprinciples.org/site/one-in-three-internet-governance-andchildrensrights/>.
93. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні: Указ Президента від 31.07.2000 № 928/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928/2000#Text>.
94. Степаненко К. В. Державне регулювання правовідносин в інформаційно-комунікаційній мережі Інтернет. *Правова інформатика*. 2013. № 3. С. 35-40.
95. Лук'янов А.А. Основні концепції Інтернет – права. Інформаційне право : підручник. 2007. № 3. С. 32.
96. А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова, В. С. Мілаш та ін. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет : монографія/ за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків: Право, 2016. 360 с.
97. Рудень Д.С. Проблеми розвитку конституційних цінностей в сфері інформаційних відносин в аспекті розбудови української правової державності. Весняні наукові читання : зб. наук. матер. XXIX Міжнар інтер. - конф. (м. Вінниця, 15 квіт. 2019 р.) м. Вінниця. С. 63-67.
98. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року “Про Стратегію кібербезпеки України”: Указ Президента України від 26.08.2021 № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#n12>.
99. Прієшкіна О. В. Права людини в Україні : проблеми та перспективи розвитку. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 33-40.
100. Сокурєнко В. В. Права людини як фундаментальна цінність. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.). Харків, 2016. С. 7-9.

101. Якубенко Д. Л. Закріплення права на переривання вагітності у тексті Конституції: "pro" та "contra". Національна безпека як конституційна цінність : сучасні виклики: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (22 черв. 2023 р.). Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Харків, 2023. С. 176-179.
102. Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України від 14.12.2004 № 2231-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-IV#Text>.
103. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
104. Американська конвенція з прав людини від 22.11.1969. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rzoas3con.html>.
105. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13.06. 2019 № 4-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#Text>.
106. Летнянчин Л.І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : монографія. Харків: Видавець СПДФО Вапнярчук Н.М., 2006. с. 267.
107. Рудень Д.С. Реалізація конституційних цінностей правосуддя в аспекті становлення правової державності в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: "Право"* № 26 (2018). С. 176-179.
108. Хаммарберг Т. Європейські стандарти прав людини та Україна. *Юридичний журнал. Право України*. 2010. № 10. С. 19-24.
109. Величко О.І. Правосуддя як основна функція судової влади в Україні: поняття його та соціальна цінність. *Європейські перспективи*. 2013. № 13. С. 70-73.
110. Городовенко В.В. Верховенство права як фундаментальний принцип судової влади. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 1(14). Том 5. С. 1-7.

111. Туркіна І.Є. Конституційні засади судової влади в Україні: теоретичний аналіз. *Вісник Академії митної служби України. Серія: “Державне управління”*. 2011. №2. С. 41–46.
112. Веніславський Ф. В. Судова влада України в правовому механізмі гарантування конституційних цінностей. *Права людини і демократія : зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 15 трав. 2018 р. Харків, 2018. С. 13–17.*
113. Рудень Д.С. Роль Конституційного суду України у процесі формування конституційних цінностей української правової державності. *Стан перспективи розвитку юридичної науки : матер. міжнар. наук - практ. конф. (м. Дніпро, 3-4 верес. 2021 р.). Дніпро, 2021. С.16-20.*
114. Крусян А. Р. Конституційна юстиція та конституційні перетворення в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2016. № 1. С. 31-36.
115. Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/955053/>.
116. Турчин Я. Люстрація як засіб демократизації політичної системи України. *Humanitarian vision*. 2015. Vol. 1, Num. 1. С. 33-38.
117. Рішення ЄСПЛ “Справа Полях та інші проти України” від 17.10.2019. URL: <https://www.legalex.com.ua/sudebnaya-praktika/yespl-pro-lyustratsiyu-polyah-ta-inshi-proti-ukrayini.html>.
118. Загуменна Ю. О., Лазарєв В. В. Становлення та розвиток органів місцевого самоврядування в Україні (1991–2019 роки). *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 106.
119. Рудень Д.С. Негативний вплив корупції на реалізацію конституційних цінностей та становлення правової державності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022/№ 8. с. 76-79.
120. Сьомін С. В. Дрьомов С. В. Боротьба з корупцією в секторі безпеки і оборони: світовий досвід і Україна. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 3. С. 19-24.
121. Акімов. О.О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 181-188.

122. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України “Про Державний бюджет України на 1999 рік (справа про фінансування судів) від 24.06.1999 № 6-рп/99.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99#Text>
123. Любченко П. М. Місцеве самоврядування як фактор забезпечення стабільності конституційного ладу і форма реалізації народовладдя в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 58-66.
124. Рудень Д.С. Об’єднання територіальних громад як важливий феномен розвитку конституційних цінностей української правової держави. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 3. С. 203-207.
125. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
126. Чубарь О.Г., Машіко К.С. Децентралізація і фінансове забезпечення територіальної громади. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. Вип. 1(47). 2016. Т.1. с. 419-426.
127. Тарасенко Т. Проблема децентралізації в реформуванні самоврядування в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип.2 (21). 2014. с. 277-286.
128. Гончарук Н. Т., Прудиус Л. В. Модернізація державної служби та управління людськими ресурсами в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2018. № 1-2. Т. 6. С. 42-51.
129. Линдюк О. А. Теорія та практика модернізації державної служби України в умовах глобалізації: монографія. Київ : НАДУ, 2016. 304 с.
130. Я. Малик. До питання про взаємодію органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 295-302.

131. Шай Р. Перспективи модернізації правоохоронних органів в умовах глобалізації. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки.* 2017. № 861. С. 219-224.
132. Криштанович М. Ф. Стан Національної поліції України та шляхи її реформування. *Молодий вчений.* 2017. № 4. С. 29-32.
133. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 07.09.2021 № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.
134. А. Кваша. "Правова держава" і "громадянське суспільство": компаративний аналіз категорій. *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2015. Вип. 1. С. 3-12.
135. Мішина Н.В. Громадянське суспільство як конституційна цінність: зб. тез міжнар. наук. - практ. конф. (м. Хмельницький, 17 травн. 2019 р.).м. Хмельницький. 2019, с. 306.
136. Федоренко В.Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Вид-во Ліра, 2016. 616 с.
137. О.А. Коваль. Громадянське суспільство та правова держава: сутнісні характеристики. *Вісник Академії адвокатури України.* 2007. Число 1. С. 5-10.
138. Астахова Т. В. Політичні партії в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект. *Актуальні проблеми держави і права.* 2012. Вип. 64. С. 128-137.
139. Бандурка С. С. Адвокатура: історія становлення. *Право.ua.* 2021. № 4. С. 14-20.
140. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
141. Т. Вільчик. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. *Право України.* 2014. № 11. С. 243-250.
142. Деханов С. А. Адвокатура, громадянське суспільство, держава. *Адвокат.* 2004. С. 15-19.

143. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950.
Дата ратифікації Україною: 17.07.1997. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
144. Козьмініх А. В. Роль інституту адвокатури в реалізації правозахисної функції громадянського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02. Одеса. 2008. 17 с.
145. Обловацька Н. О. Адвокатура – інститут громадянського суспільства. *Адвокат*. 2011. № 10 (133). С. 37–40.
146. Карпунчев В.П. Прогалини в адміністративно-правовому регулюванні статусу релігійних об'єднань в Україні. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 4. С. 26–35.
147. Манжалій Х. Соціальна діяльність нових релігійних інституцій в сучасній Україні. *Релігія та соціум*. 2008. № 1. С. 58–60.
148. Кочкадан А. Загальні засади взаємодії держави і релігійних об'єднань в Україні: новелізація правового регулювання. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2009. Вип. 49. С. 95–100.

ДОДАТОК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:
публікації у фахових виданнях України:**

1. Рудень Д. С. Реалізація конституційних цінностей правосуддя в аспекті становлення правової державності в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2018. № 26. С. 176–179.
2. Рудень Д. С. Об'єднання територіальних громад як важливий феномен розвитку конституційних цінностей української правової держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 203–207.
3. Рудень Д. С. Негативний вплив корупції на реалізацію конституційних цінностей та становлення правової державності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. с. 76–79.

Наукові праці у зарубіжному виданні країни, що входить до Європейського Союзу:

4. Ruden D. Instute of mutual responsibility of the person and the state as the constitutional value for Ukrainian legal statehood formation. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. № 1. P. 67–72.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Рудень Д. С. Верховенство права як фундаментальна конституційна цінність для становлення правової державності в Україні: збірник тез доповідей Міжнар. наук-практ. конф. (м. Харків: 27 квітня 2018 р.). Харків: ХНУ ім В.Н. Каразіна, 2018. С. 311–316.

6. Рудень Д. С. Проблеми розвитку конституційних цінностей в сфері інформаційних відносин в аспекті розбудови української правової державності: збірник наук. матер. Міжнар. інтернет-конф. (м. Вінниця, 15 квіт. 2019 р.). м. Вінниця. С. 63–67.

7. Рудень Д. С. Роль Конституційного суду України у процесі формування конституційних цінностей української правової державності: матеріали. Міжнар. наук-практ. конф. (м. Дніпро, 3-4 вересня 2021 р.). м. Дніпро. С.16–20.

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 12:51:19 20.03.2025

Назва файлу з підписом: Дисертація_РУДЕНЬ.doc.p7s
Розмір файлу з підписом: 2.2 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Дисертація_РУДЕНЬ.doc
Розмір файлу без підпису: 2.2 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Рудень Дмитро Станіславович
П.І.Б.: Рудень Дмитро Станіславович
Країна: Україна
РНОКПП: 3450112197
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 12:51:22 20.03.2025
Сертифікат виданий: КНЕДП ДПС
Серійний номер: 3FAA9288358EC00304000000A4D32400C14FC000
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підпис та дані в одному файлі (CAAdES enveloped)
Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2025.02.05 13:00